

साहित्यिक
मूलवाटो
अनलाइन ई-पत्रिका

वर्ष: ५

अंक: १

संस्करण: १०

जनवरी २०१९

विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ

www.gfnl.org

सम्पादकिय

संस्कृति र संसार

संस्कृती भनेको कुनै पनि समाज, अथवा देशमा परम्परा देखिनै अपनाउदै आइरहेको चालचलन, रीतिथिति र पर्वहरूको सम्मिश्रण भन्ने बुझिन्छ। अर्को अर्थमा संस्कृती समाजमा रहिआएका रिति, विचार, खाने पिउने शैली, साहित्य, नृत्य, गायन आदि शैलीहरूको अवस्थाको बारेमा चित्रण गर्ने माध्यम पनि हो। प्रत्येक समाज वा देश अनुसार संस्कृतीहरू फरक फरक हुन्छन्। त्यसैले जब कुनै पनि व्यक्ति आफ्नो देश छोडेर बिदेशमा जान्छ, उ आफ्नो संस्कृती सहित नयाँ संस्कृतीमा घुलमिल हुन समय लगाउछ। त्यहाँको बोल्ने शैली, खानपिनको शैली तथा जीवनका बिबिध पक्षहरू अवलम्बन गर्न धेरै कठिन हुन्छ। कति त घुलमिल नै हुन सक्दैनन्। मानिसहरू इन्टरनेटमार्फत त्यहाँ त सबै ठिकै छ भन्ने अर्थ पनि लगाउछन अहिले। २१ औं शताब्दीको विश्व इन्टरनेटले गर्दा धेरै साँघुरिसकेको छ। तैपनि इन्टरनेटमा देखिने र वास्तविक भेटवार्ता गर्दा हामीहरू धेरै कुराहरूमा असमनता पाउछौ। यी सबै असमानताहरू भनेको नै साँस्कृतिक भिन्नताहरू हुन्। जब हामीहरू आफ्नो संस्कृतीको बारेमा धेरै मानिसहरू माझ प्रचार गर्न सक्छौ, उनीहरू त्यो संस्कृतीमा घुलमिल हुन समय लगाउदैनन्। मानिसहरू धेरै संस्कृतीहरू सिक्न पनि चाहन्छन् तरपनि विविध कारणले घुलमिल नै हुन सक्दैनन्। जब हामीहरू नेपाली पर्व भनेर विदेशमा मनाउछौ, यसले त्यहाँ बस्दै आएका विदेशीहरूलाई हाम्रो संस्कृतीको बारेमा जान्न ठूलो मद्दत पुग्छ।

साहित्य, निर्य, गायन, खानापिन र बोलिचालिहरू नै मानिसहरूलाई नजिक बनाउने तत्वहरू हुन्। नेपाली पर्व भनेर, बिभिन्न परम्परागत पहिरनहरूमा संझिएर जब हामीहरू विभिन्न खानाहरू बाँड्ने गर्छौं, विभिन्न नृत्य देखाउछौ, यसबाट उनीहरू हाम्रो संस्कृती मात्र नभएर हाम्रो समाजमा रहेको अनुशासन, आफु भन्दा ठुलो बर्गको सम्मान र गुरुहरूको सत्कार गर्नु पर्ने कुराहरू पनि सिक्छन। विभिन्न किसिमका परम्परागत खेलहरूले कार्यकर्महरूको नै शोभा बढाउछ।

यस्ता पर्वहरूले वास्तवमा देशको पर्यटन ब्यवसायलाई पनि प्रतक्ष्य वा अप्रतक्ष्य टेवा पुर्याएको हुन्छ। जब बिदेशमा बसिरहेका लाखौ युवाहरूले नेपाली पर्व भनेर मनाउछ न यसले नेपाली हरुको संस्कृतीको बिषयमा धेरै राम्रो प्रचार जान्छ। हामीहरू पर्वको माध्यमबाट हाम्रो पर्यटकीय गन्तव्यहरूको पनि प्रचार गर्न सक्छौ। यसले देश बिकाशमा समेत टेवा पुर्याउछ।

जय नेपाली साहित्य !

जय विश्व नेपाली साहित्य महासंघ

विषयसूची

क्र. सं.	शीर्षक	स्रष्टा	पृष्ठ
कार्यपत्र			
१	विश्वसाहित्यको सन्दर्भमा नेपालीको प्रसङ्ग	डा. गोविन्दराज भट्टराई	१
२	The Buddha Raising Arms: Religion and Revolution in Narayan Wagle's Palpasa Café (पल्पसा क्याफे, 2005).	Prof. Bee Scherer, PhD	८
३	छयालीस सालपछि नेपाली गीतसङ्गीतको अवस्था र बेलायतका नेपाली भाषी गीतिस्रष्टा	भावेश भुमरी	१४
४	बेल्पाली लाहुरे स्रष्टा र युद्ध साहित्य	विजय हितान	२३
५	नेपाली साहित्यको चिन्तन, परिभाषा र लेखनमा सुधारको अपरिहार्यता	विश्वास दीप तिगेला	३४
कविता			
६	किन आएको तिहार	रेजिना गौतम	४१
७	आएन दर्शै	नवीन अनुपम रावत	४३
८	परदेश पलायन	डा. तुल्सी धरेल	४४
९	कविताको नायकलाई सम्बोधन	तीर्थ संगम राई	४४
१०	बालपनको दर्शै	शैलेस भट्टराई	४६
११	म पनि तिमी जस्तै	रेवतीरमण सापकोटा	४७
१२	कालानचोय फूल	फांग याव छियन (方耀乾)	४८
१३	कालानचोय फूल तिमी जून, म बादल	डा. मन मुर्ति भुर्तेल	४९
१४	स्थानीय सरकारको अवस्था	जयकृष्ण यादव	५०
१५	तिहारमा यो मन	डा. नवराज सुब्बा	५२
१६	साच्चै खुशी छु आजकल	डा. मन मुर्ति भुर्तेल	५३
१७	सार्थकताको खोजीमा दर्शै	डा. मधु 'माधुर्य'	५५
१८	गजल	सावित्रा लुईटेल घिमिरे	५७
		इश्वर ढकाल	५७

कथा

१९	अद्भूत यन्त्र	डा. गोविन्दसिंह रावत	५८
२०	लक्ष्मीपूजा	हरिप्रसाद भण्डारी	६५
२१	बिर्सिएको प्रेम	डा. टीकाराम पोखरेल	६६
२२	त्यो बेलाको तिहार !!	निराजन प्रभात लुईटेल	६७
२३	पुलचोक (यात्रा संस्मरण)	नवराज न्यौपाने, नेदरल्याण्ड	७०

लेख

२४	अपाङ्गताबाट मुक्तिको यात्रानुभूति	नन्दलाल आचार्य	७३
२५	डोलिमिटी पहाडहरू र सनमारियोमा गोर्खालीको स्मारक युकेको	केदार सुनुवार	८८
२६	पैसाको चमत्कार	दिपक खनाल	९१

हास्यव्यंग्य

२७	नाङ्गाहरूको आन्दोलन	माधव पोखरेल	९६
----	---------------------	-------------	----

साहित्यिक समाचार

९९

विश्व नेपाली साहित्य महासंघको दोस्रो विश्व नेपाली साहित्य सम्मेलनको अवसरमा बेलायतको क्यान्टवरी शहरमा आयोजित कार्यक्रममा प्रस्तुत अवधारणापत्र

दिनाङ्क १२ अगस्त २०१८ (साउन २७-२०७५)

विश्वसाहित्यको सन्दर्भमा नेपालीको प्रसङ्ग

डा. गोविन्दराज भट्टराई, काठमाण्डौ, नेपाल

पृष्ठभूमि

नेपालमा १२० जति जीवन्त भाषा रहेको तथ्य सर्वविदितै छ । म 'राष्ट्रिय' र 'राष्ट्र' शब्द राखेर तिनमा भेद गर्न चाहन्नँ किनभने सबैलाई उनै प्रयोक्ताले उसैगरी हुर्काएका हुन्; उही राष्ट्रका अमूल्य सम्पदा हुन् । व्यवहारमा नेपाली भाषाले ८०० वर्षदेखि लिखितमा जाने अवसर प्राप्त गर्यो र विस्तारै राज्य प्रशासनको प्रयोजनको भाषा भयो । यसलाई टिपेर भानुभक्त आचार्य (वि.सं. १८७१-१९२६) ले रामायण लोककाव्य रचे; त्यो जनबोलीमा लोकप्रिय हुँदै गयो । आधुनिक नेपाली साहित्यको आद्यरूप त्यही थियो । आज त्यही भाषाले विश्वरूप लिँदैछ ।

विश्वरूपको तात्पर्य अंग्रेजी, फ्रान्सेली, जर्मन जस्तो विश्वभाषाको रूप ता होइन, किनभने आसाम देहरादूनका, बंगालका मिश्रित समाजमा बस्ने अनेपालीहरूले प्रयोग गरेजस्तरी अरु महादेशमा कथ्य नेपाली भाषा प्रयोगमा छैन ! त्यहाँ पुगेका नेपालीले मात्रै यसको प्रयोग गर्ने हो । तर विगत पचास वर्षदेखि शुरु भएको नेपाली जातिको बहिर्गमन

प्रक्रिया अहिले झन् व्यापक हुन पुगेको छ । परिणामस्वरूप हामी नपुगेका देश अब कम्ती नै बाँकी होलान् यद्यपि विगतका २०० वर्षदेखि नै नेपाली योद्धाहरुले विश्वका अनेक मुलुकमा प्रवेश गरेका थिए । नेपाली संस्कृतिलाई अन्य समाजसँग जोडने अग्रदूत तिनीहरु नै हुन् । तर त्यो कर्म सीमित परिणामको थियो । आज स्थिति भिन्न छ । सचेत र शिक्षित नेपाली टाढाटाढा पुगेका छन् । तिनीहरुमध्ये नै कतिपय साहित्य स्रष्टाका रूपमा पनि चिनिएका छन् । नेपाली साहित्य-संस्कृतिमा उनीहरुले ठूलो त्याग र धैरै लगानी गर्न थालेका छन् । यतिबेला एक प्रश्न उठन थालेको छ- हाम्रो नेपाली साहित्य कहाँ छ ? यो विश्वसाहित्य भित्र पर्छ कि पर्दैन ?

विश्वसाहित्य

विश्वसाहित्यका दुईवटा परिभाषा छन् । विश्वसाहित्यको पहिलो धारणा आएको उन्नाइसौँ शताब्दीदेखि हो । यस अनुसार पाश्चात्य जगत्का विशिष्ट महत्वका महान् कृतिलाई विश्वसाहित्यमा गणना गरियो— ग्रीसेली साहित्यका अमर गाथा हुँदै रोमन भएर फ्रान्सेली, अंग्रेजी, जर्मन आदिलाई गनियो । ती दिनसम्म विश्वभूगोल पनि सीमित थियो । बिस्तारै पूर्वीय साहित्यको ज्ञान उता पनि भिज्दै गएपछि पूर्वीय वाङ्मयभित्रका अमर काव्यहरु रामायण, महाभारत, पूर्वीय दर्शन र साहित्यका ग्रन्थ विश्वसाहित्यमा परे । चीन, जापान, रसिया गर्दै अन्य मुलुक पनि गनिन थाले ।

वर्तमान कालमा अर्का नयाँ मान्यता स्थापित छ— विश्वका अनेक भाषामा रचित साहित्यले नै विश्व साहित्य निर्माण गर्दछन् । त्यसो भए पनि कविता, कथा, नाटक, उपन्यास, आख्यानोत्तर गद्य जस्ता विधाको स्थापना पश्चिमबाटै भएकोले उनीहरुका मान्यतालाई नै आधुनिक विश्वले हुर्काउँदै लग्यो । परिणामस्वरूप कति भाषा वाङ्मयभित्र विकशित अनादिकालदेखिका रैथाने विद्या विश्वसाहित्यका विधाभित्र समेटिएका छैनन् । जस्तै जापानी हाइकु, ओमर खैयामका रुवाइहरु, अफ्रिकी लोक साहित्य, चिनियाँ नाटक परम्परा आदि । गीत, कविता र विशेषगरी नाटकका रैथाने परम्परा भाषैपिच्छे अनगिन्ती छन् । ती सबैको गणना गर्न लाग्दा साहित्यका सीमा नाघेर संस्कृतिपट्टि पुगिएला पनि डर हुन्छ । त्यसैले एउटा सीमा तोक्नुपर्छ । त्यो भनेको विश्वसाहित्यको अंग बन्नलाई सम्बन्धित भाषामा उच्च काव्य कविता रचिएको हुनुपर्यो, महान् नाटक रचिएको हुनुपर्यो; त्यसैगरी उच्च आख्यान र आख्यानोत्तर विधामा पनि सशक्त सिर्जना हुनुपर्यो । साहित्यभित्र पर्ने सबै विधा सम्पन्न हुनुपर्यो ।

उच्चताको तात्पर्य उत्कृष्टता वा भव्यता (सब्लिमिटी) हो; यो पहिलो कुरा हो जसले सिर्जनालाई कलारूप दिन्छ । साहित्य भनेको केवल कला हो जसले राजनीति, इतिहास, संस्कृति, मनोविज्ञान सबै कुरालाई प्रच्छन्न कलामा

प्रस्तुत गर्दछ । अनि उत्कृष्टता अथवा भव्यताको लागि भाषाभित्रै खेलिन्छ; त्यसैको शक्ति वा क्षमता अभिवृद्धि गरिन्छ, त्यसैले प्रत्येक शक्तिशाली स्रष्टाले नयाँ बिम्ब र प्रतीक थप्दै लान्छ मानिसका दुःख खोल्दै लान्छ । साहित्यसँगसँगै भाषा पनि नित्य नवीन हुँदै जान्छ । त्यसैले साहित्यको भाषा उमेरले जतिजति बढ्छ हुँदै जान्छ उपगियतामा त्यतित्यति त्यो झन् तन्नेरी हुँदैजान्छ । भाषाले आफ्नो समाजको जीवनलाई जोगाउँछ-देखाउँछ । स्रष्टा व्यक्ति ता समाजकै एक अङ्ग हो । ऊ सधैं नयाँ कलाखेलमा हुन्छ ।

नयाँ विचार

उन्नाइसौँ शताब्दीका जर्मन स्रष्टा गेटे (सन् १७४९-१८३२) ले “अन्तर्राष्ट्रिय साहित्य”को बारम्बार चर्चा निकाले— चिनियाँ उपन्यास, पर्सियन कविता पनि पढेँ भने । परिणामस्वरूप सातै महादेशका, अनेक भाषामा रचित साहित्यतिर मानिसका दृष्टि पुग्न थाले । यो अभियान पूर्वसम्म आइपुगेकोले विश्व साहित्यको सूचीमा संस्कृत, पाकिस्तानी, असमीया, बंगाली, गुजराती, हिन्दी, कन्नड, काश्मिरी, मलायालम, मराठी, राजस्थानी सिन्धी, तामिल, तेलुगू, उर्दूका बीचमा नेपाली पनि परेको देख्दा हामीलाई खुशी लाग्दछ ।

उन्नाइसौँ शताब्दीदेखि विश्वभरि राष्ट्रवादको चेतनाले प्रत्येक राष्ट्रिय साहित्यलाई उत्प्रेरित मात्र होइन आन्दोलित गर्न थाल्यो र सर्वत्र तुलनात्मक साहित्य अध्ययनको विषय थपियो । अन्य साहित्यहरु व्यापक अध्ययनका विषय भए । त्यसका साथै विश्वव्यापी अनुवादको व्यापक लहर शुरु भयो । विश्वका उत्कृष्ट साहित्यहरु जीवित पक्षीझैँ उडेर देशदेश पुग्न थाले । उदाहरणको लागि नेपालमै पनि विलियम शेक्सपियर, सर राइडर ह्यागार्ड, एमिली, डिकिन्शन, ओमर खैयाम, यासुनारी कावावाता, रवीन्द्रनाथ ठाकुर, लु सुन, हर्मन हेस्से, टाल्सटाय- विश्वसाहित्यका महानतम प्रतिभाहरुले प्रवेश पाउन थाले । हालै नेपाल एकेडेमीद्वारा प्रकाशित अनुवादक परिचय कोषमा ६२० जना नेपाली साहित्य अनुवादक पञ्जीकृत छन् । तिनीहरुद्वारा अनूदित कृति कति पुगे होला ! यो एक विश्वलहरको प्रभावले नेपाली साहित्य जुर्मुराएको प्रमाण हो ।

भारतले अनुवादलाई सिर्जनाकै कोटीमा दाखेर विगत तीन दशकदेखि २४ वटा संवैधानिक अनुसूचिमा परेका भाषालाई अनुवाद पुरस्कार दिँदै आएको छ । प्रत्येक वर्ष भारतीय नेपाली अनुवादकले पनि सो पुरस्कार ग्रहण गर्दछन् । त्यसले क्षेत्रीय साहित्यको प्रवर्द्धनलाई प्रोत्साहित गरेको छ । हाम्रो निम्ति एकातिर यो गौरवको कुरा हो अर्कातिर दुःखको पनि किनकि नेपालका नेपाली अनुवादकको लागि कुनै सम्मान वा पुरस्कार स्थापित छैन

त्यसैकारणले पनि होला विश्वभरि छरिएका नेपाली लेखकले कुनै अनुवाद कर्म गरेका देखिएनन् यद्यपि विश्वविद्यालयको पाठ्यक्रममा अनुवादले प्रवेश पाएको छ अनि नेपाल एकेडेमीले नयाँ अनुवाद विभागको स्थापना गरेको छ । बरु माइकल हट जस्ता बेलायती, ल्यारी हार्टसेल जस्ता अमेरिकी, लुच्चिला आगानिना जस्ता रुसी, भारतीय नरेन्द्र जैन जस्ता विद्वान-विदुषीले अनुवादद्वारा नेपाली साहित्याई विश्वतिर पुर्याउने ठूलो प्रयत्न गरेका छन् । तर हामी आफैँ पछि छौँ जस्तो लाग्छ । त्यसैले खासगरी बेलायत, अमेरिका र अष्ट्रेलिया जस्ता भूमिमा बस्ने सचेत नेपाली साहित्यप्रेमीले अनुवादमा ठूलो त्याग र लगानी गर्नुपर्ने दिन आएको छ; अहिले त्यसैको खाँचो छ । रुसका जीवा लामिछानेले एकलै चारवटा नेपाली कृतिलाई अंग्रेजीमा लाने कार्यको प्रायोजन गरेका छन्; रुसका कृष्णप्रकाश श्रेष्ठले नेपाली-रुसीबीच निकैवटा कृति अनुवाद गरेका छन् । उहाँहरूका कर्मबाट हामीले प्रेरणा लिनुपर्छ ।

विश्वसाहित्यको मूल्याङ्कन केवल अनुवादबाटै हुन्छ । अंग्रेजीमा लेखिएको वा अनूदित कृति ता शिक्षित (एलिट) वर्गले सिधै पढ्छ तर अरुको साहित्य पढ्नु मात्र ठूलो कुरा होइन; आफ्नो कुरा अरुलाई पढाउनु ठूलो कुरा हो किनकि आफ्नो सानो भाषाबाट पनि ठूलै भाषातिर अनुवाद प्रवाहित हुनुपर्ने समय छ । भाषा सानो सीमित वा अपरिचित छ भन्ने नठानी आफ्नी आमालाई उज्यालोतिर देखाउँदै अरुसमक्ष उभिएर स्वस्थ रहने हेर्ने कामनाले हामीलाई नित्य निरन्तर प्रोत्साहित गरिरहोस् । नित्य निरन्तर हामी जीवनका पट्यारलाग्दा दैनिकीले अलझाएर टाढा देख्न नसक्ने भैसकेका हुन्छौँ तर साहित्यमा लाग्ने व्यक्तिले मात्रै त्यस्ता अवरोध माथि विजय हासिल गर्दै वृहत्तर हितको लागि, सुदूर भविष्यको लागि कार्य गरिरहेको हुन्छ । तपाईंहरूले आज यो महासम्मेलन जुटाउन कत्रो त्याग र योगदान गर्नुभयो त्यो नै त्यसको एक दृष्टान्त रहेको छ ।

यतिखेर विश्वका प्रत्येक साहित्यका प्रत्येक लेखकको योगदानको मूल्याङ्कन गर्ने प्रोग्राम बनेको छ । लाइब्रेरी अन्ड् कांग्रेसको क्याटलगमा भएका देखिएका प्रत्येक लेखकबारे उनको योगदानबारे कृति र प्रकाशनको मितिबारे जानकारी दिन प्रोग्राम बनेको छ । सो अनुसार हेर्दा महान् अफ्रिकी लेखक चिनुआ आचेबे (सन् १९३०-२०१३) का कृति संख्या १००६ थान, ३,५५६ प्रकाशनमा वितरित छन्; १९ भाषामा अनूदित र ८६ हजार १०३ वटा पुस्तकालयमा सुरक्षित देखिन्छन् । तर उनले अंग्रेजीमै लेखे । विश्वका अन्य केही प्रशिद्ध स्रष्टाको स्थिति चित्र पनि यहाँ प्रस्तुत गर्न चाहन्छु ।

कृतिसंख्या

प्रकाशन

अनूदित भाषा संख्या

पुस्तकालय दर्ता

१. रसियाका म्याक्सिम गोर्की (सन् १८६८–१९३६)

९३,९८२ ३२२,७१९ १०५ ५,४५१,५६७

२. बेलायतका विलियम शेक्सपियर (सन् १५६४–१६१६)

१०,३१७ २९,२५८ ५० ५४,५१,५६७

३. जापानका केन्जावुरो ओए (सन् १९३५) नोबेल पुरस्कार १९९४

१९ ४९ ५ १,५३३

४. बेलोरसियाकी अलेक्सियोभिच स्वोतलाना (सन १९४८) नोबेल पुरस्कार २०१५

२३९ ९४८ २५ १०,९८७

५. जर्मनीका गुन्टर ग्रास (सन् १९०७–२०१५) नोबेल पुरस्कार १९६९

२,६४४ ११,१९४ ३७ १,३७,६२५

६. भारतका रवीन्द्रनाथ ठाकुर (सन् १८६१–१९४१) नोबेल पुरस्कार २०१३

९,२५४ २ २,७२७ ६१ १,३३,८९८

७. चीनका मो यान (सन् १९५५) नोबेल पुरस्कार २०१२

७०४ २६२४ १६ ३०८८६

यसबाट प्रष्ट हुन्छ नोबेल पुरस्कार जस्ता विश्ववाञ्छित पुरस्कार प्रापक स्रष्टालाई विश्व साहित्यले हेर्दा कति भाषामा तिनका कृति अनुवाद भए, कति विश्व पुस्तकालयमा पुगे भन्ने तथ्याङ्कबाट हेरिन्छ ।

यतिखेर इलेक्ट्रोनिक माध्यमको सहायताले प्रत्येक लेखकका कति कृति कुन कुन भाषामा कतिपल्ट छापिए र कतिवटा पुस्तकालयमा पुगे भन्ने प्रोग्राम अनुसार यसले संसार भरिका एकसय ७२ देशका १७२ हजार पुस्तकालयमा दर्ता भएका पुस्तकलाई अनलाइन कम्प्युटर लाइब्रेरी सेन्टरको माध्यमले तथ्याङ्क वितरण गर्दछ । विश्व भरिकै पुस्तकको अनि लेखकको डाटावेश राख्ने यस सिस्टमभित्र कति नेपाली लेखकबारे पनि सूचना पढ्न सकिन्छ यो विश्वस्तरीय क्याटलगले केही नेपाली स्रष्टालाई पनि देखाउँछ यद्यपि हाम्रो स्थिति शरमलाग्दो छ । उदाहरणको लागि

लेखक	कृति संख्या	प्रकाशन संख्या	भाषा संख्या	पुस्तकालय
१. भानुभक्त आचार्य	७२	१०२	३	४२९

२. इन्द्रबहादुर राई	२१	३४	३	१५५
३. मनदमणि	२९	४४	२	२३५
४. लैनसिंह वाङ्देल	३४	१०५	३	७८१
५. अभि सुवेदी	४२	१०३	२	७७०
६. गोविन्दराज भट्टराई	४७	७०	२	४७९
७. वीपी कोइराला	१०२	१७४	३	८७७
८. वैरागी काइँला	१९	२९	३	१०२
९. ताना शर्मा	४७	११२	२	५३०
१०. वानीरा गिरी	१८	३३	३	१९२
११. विजय मल्ल	२५	५२	४	२३४
१२. देवकोटा	१३५	२७३	३	१३२६
१३. डा. ध्रुवचन्द्र गौतम	५१	७७	२	४२१
१४. रविन्द्रनाथ ठाकुर	९,२२५	२,७२६ ६१		१३३, ८९८
१५. टाल्सटय	२२, ४८५	६७,४४५	५७	५,१७, ५२६,
१६. मो यान	७०४	२,७२४	१८	३०८८६
१७. हिसाम मतार	४९	२९५	२०	६,२६३

यसले हाम्रो साहित्यिक चित्र दिन्छ । हाम्रा राष्ट्रकवि माघव घिमिरेको युद्ध योद्धा खण्डकाव्यलाई अनुवाद गराएर नोबल पुरस्कारमा निवेदन हालियो तर दिएनन् भन्ने व्यापक हल्ला छापियो उनको विश्व क्याटलगाको चित्र यस्तो छ

३५ ५८ २ २८४

नेपाली साहित्य भर्खर बामे सदैँ छ । यो कतै देखिएको छैन । यतिखेर हामी सबैको प्रथम कर्तव्य हुन्छ— व्यापक लेख्नु, स्तरीय र शुद्ध लेख्ने प्रयत्न गर्नु, लेख्नुभन्दा ज्यादा व्यापकरूपले पढ्नु, अनुवाद गर्नु गराउन, एकभन्दा बढी भाषामा पुग्ने चेष्टा गर्नु आफ्नो भाषालाई अरु समक्ष पुऱ्याउने प्रयत्न गर्नु । ।

त्यसको तात्पर्य अब विभिन्न देशमा रहने नेपाली जातिले आफ्नो भाषाका उत्कृष्ट कृतिलाई सर्वप्रथम आफ्नै परिवेशका भाषामा नै अनुवाद र प्रचार गर्ने गराउने अभियान थाल्नुपर्छ । साथै उत्कृष्ट ठहरिएका नाम चलेका समकालीन रचनालाई पनि अन्य भाषामा परिचित गराउनु पर्छ । अति सामान्य वा स्तर स्थापित हुन बाँकी कृतिको अनुवादपट्टि लाग्यौंभने तिनले हाम्रो गौरबलाई चिनाउने उठाउने काम गर्न सक्तैनन् । विवेकले त्यस्तो चयन गर्नु पर्दछ । सर्वप्रथम ता आफ्नो साहित्यभण्डारका अग्रणीलाई चिनाउनु पर्छ । भानुभक्त, मोतीराम, लेखनाथ, देवकोटा, सुधपा, आइवी राई, लीलबहादुर क्षेत्री, शंकर लामिछाने, मोहन कोइराला, बैरागी काइँला, लैनसिंह वाङ्देले, पारिजात, विजयमल्ल, ध्रुवचन्द्र, तिनीहरूको सन्तान सम्झी त्यसपछि आफ्नो परिचय बिस्तारै राख्नुपर्छ । पहिले आफैँलाई चिनाउन खोज्यौं भने हाम्रो अतीत वा जरो छेलिन्छ, दुनियाँले चिन्दैन । यस्तो महत्वपूर्ण सम्मेलनमा आई सबैसँग भेट गर्ने अवसर दिनु भएकोमा यसका आयोजक संयोजक सबैप्रति हार्दिक धन्यवाद प्रकट गर्दछु ।

धन्यवाद ।

साउन २२, २०७५

सुकर्मटोल, कीर्तिपुर

The Buddha Raising Arms: Religion and Revolution in Narayan Wagle's Palpasa Café (पल्पसा क्याफे, 2005)

Bee Scherer, PhD

Professor and Director, INCISE research centre, <http://incise.center>
Canterbury Christ Church University, U.K.

This article discusses some pertinent themes in contemporary (yet pre-Earthquake) Nepali literature—socio-political change, war, civic unrest and revolution—at the example of Narayan Wagle's internationally noted novel *Palpasa Café* पल्पसा क्याफे, published by nepa~laya (Kathmandu) in 2005 (Nepali) and in 2008 in English translation. In addition to critical acclaim and a lively reception in Nepal, Wagle's novel has attracted some attention in international scholarship including a review by James Sharrock (2008) and a short discussion by Manfred Hutt (2014: 19-20). The novel was the topic of 2011 MPhil thesis (Prem Thapa, Tribhuvan University) and a new historicist essay by Bharat Ghimire (2011). In *Palpasa Café* the journalist and former Kantipur Daily editor Wagle grapples with recent Nepali history, in particular with the Maoist insurgency and the 2001 royal massacre.

The success of *Palpasa Café* as a novel is at least partially thanks to the author's standing as a successful Khas Brahmin journalist and its marketing (Hutt 2014: 20, cf. Sharrock 2008: 204) – and the author's cameo in the frame narrative can be viewed as an attempt to take advantage of Wagle's journalistic reputation for his debut novel (cf. Sharrock 2008: 2005).

While the novel includes masterful and vivid descriptions of civil war horrors in rural Nepal, the main characters in *Palpasa Café* remain, from a point of literary criticism, strangely one-dimensional; they function almost merely as vehicles for the triangulation of archetypal themes of Art (embodied by the protagonist Drishya) -Politics (Siddhartha) and Love (Palpasa). The novel seldomly passes beyond being a rather flat sketch of a Bildungsroman and a Hero's Journey, in the pattern fitting Campbell's monomyth (Campbell [1949] 2008), of the protagonist, Drishya. His telling name, 'view' points to the evolving and clash of socio-cultural standpoints: the aesthetic narcissism of Art and the political violent action for social reform.

In Wagle's *Palpasa Café*, the protagonist, the artist Drishya, exemplifies middle-class male entitlement; he is characterised by puerile and sexist banter, an objectifying male gaze, and an apolitical faux-philosophical self-absorption. His object of affection, the US educated Palpasa, comes seldomly alive beyond representing desire and the fickleness and trials of love. The infatuation between both results in the utopian projection which gives the novel its title: *Palpasa Café* is the dream aspiration of artistic knowledge, middle-class jouissance or joie de vivre, and inner peace: a library-cum-coffee shop with a serene 'view'. Drishya's and Palpasa's socially mal-attuned naivety and their bright-eyed love-story are countervailed by

the violent realities of civil war crushing their entitled worlds. Drishya's puerile selfishness is confronted during a formative month-long journey during which he witnesses the realities of death and destructions in a rural Nepal torn by the Maoist insurgence. The archetypal 'mentor' on his attempted hero journey from the immaturity of l'art pour l'art to the maturity of social responsibility is Drishya's old school friend, now a Maoist commander with the telling name Siddhartha. At the end of Drishya's hero journey into the world of harsh realities of social adulthood, his haplessness has not only caused the death of his guide but, due to a Maoist bomb, he also loses his love (Palpasa) and with her his child-artist innocence: the insurgency finally manages to affect the middle-class bubble. In an ironic nod to Drishya's puerility, he survives the bomb because he is on a toilet break. Shocked into political awareness and into a reality cut apart from the illusion of love and of spiritual serenity the protagonist has become inextricably entangled in the conflict that tears at the fabric of Nepalese society; back in Kathmandu the thus newly and harshly socially awakened Drishya is disappeared by the army and hence falls victim to the very realities he never wanted to embrace. All that remains are the ruins of a lost utopia: Palpasa Café.

Palpasa Café is mainly a reflection on real-life war vs. art and love as both a quixotic and selfish middle-class pursuit during the recent political shifts in Nepal. The main subsidiary character, an idealist youth turned Maoist commander is given the name of Siddhārtha 'Goal-Achiever', the given name of that very prince from the ancient Śākya nobility, born within the borders of today's Nepal, who would go on to become the Buddha – the awakened one. Siddhārtha in Palpasa Café—just as Siddhārtha in Herman Hesse's eponymous novel (1922)—is not simply an allegorical transformation of the Buddha-to-be, the one who will awaken to the cessation of suffering and inner peace beyond disturbing emotions. Rather, Siddhārtha in Palpasa Café represents an awakening that is far from the serene enlightenment of Śākyamuni Gautāma Siddhārtha. Wagle's Siddhārtha is little more than an archetypal Maoist ideologue (Sharrock 2008: 207) who has woken up to the radical and violent pursuit of social change, thus making him Drishya's dangerous guide on the hero's quest from privileged and self-confessed "aestheticism" (chapter 11, p. 89) to socio-political cognizance. Siddhārtha's talking of totality (chapter 11, p. 87) points to radically different solutions than Śākyamuni's approach to the Human condition of suffering or unsatisfactoriness (duḥkha). Wagle's Siddhārtha is an idealist who abandoned the path of inner peace, a pre-Buddha raising arms. It is therefore opportune to have a closer look at the role that religion plays in Wagle's novel.

Wagle's protagonist Drishya is a Khas brahmin and hence belongs to the religious-cultural Hindu elite of the old Nepal but his relationship with traditional religion is rather uninvolved. At the beginning of the narrative Drishya regards the divine as an internal, aesthetic experience. Asked by Palpasa's grandmother about his religious practice he eschews the answer (chapter 7, p. 56) implying that being an artist substitutes religion. As Palpasa noticed earlier divinity is just an illusion, but sometimes it seems the divine does manifest itself through art. Maybe there's a spark of the divine in all artists? (chapter 3, p. 27)

Drishya's and Palpasa's rather cliched love-story unfolds against a global substrate-religious backdrop: between Christmas and New Year (chapter 2, p. 17-18) after rencounters at the beach, easily signifying hedonism, and then in front of a Goan church (chapter 1, p. 10), signifying deeper meaning. The aestheticist divine reveals itself in Drishya's artists sweet-talk that cures Palpasa's suffering—pangs of love (chapter 3, p. 30 & chapter 4, p. 32), its spiritual depth not stretching further than platitudes invoking fairy magic (chapter 5, p. 43); yet curing love's woes evokes the comparison with the key Buddhist notion of the Buddha curing the suffering of humankind.

For the protagonist Palpasa symbolises love, fulfilment and meaning. Palpasa's reflection on her yearning for a simple spiritual life as a nun in the pursuit of inner knowledge (chapter 2, p. 21) mirrors the artist's own introspection and aesthetic spirituality: as he protests Palpasa's renunciative tendencies and advocates an active life, Drishya foreshadows unknowingly a similar unexpected journey from self-absorption to the awakening to the socio-material realities. Reflecting at the end of his journey, Drishya will recollect Palpasa's wish while seeing his own spiritual innocence irretrievably vanishing like the monastery he sees fading away in the mist of rain (chapter 26, p. 224).

Drishya's initial aesthetic spirituality contrasts with the description of Palpasa's grandmother rolling battis (lamp wicks) for *pūjā* (chapter 7, p. 53) and the account of the Nepal valley Drishya reads in a 1950s diary of an Englishman who observes more temples than houses and more gods than people. ... I feel as if I'm in a peaceful temple ... seeing mountain peaks is an encounter with God (chapter 7, p. 54-55).

Shortly after posing the Gretchenfrage—How about religion? —to Drishya, the old woman reveals her true name: Devī (goddess, p. 59); driven by Drishya's aesthetic curiosity to see her—divine—dance her true allegoric nature is revealed: in rather obvious fashion Wagle presents Devī as the embodiment of the old religious tradition(s) of the Nepalese Hindu theocracy. And her dance encompasses the languages of both traditional religion and art, which is why dance as a medium of hierophany is reprised when Drishya coaxes Palpasa into dance by telling her he had heard that Palpasa dances like a goddess (chapter 8, p. 67); later, in a letter from the hills, Drishya stubbornly insists that Devi has to dance "Hajur Aama, you're going to dance every time I visit! ... [Palpasa] will have to dance as well." (chapter 13, p. 108). Devī is the symbol of the old Nepalese motherland, of traditional home and belonging in contrast to the modernist cosmopolitan unsettledness of Drishya and Palpasa. Asked why the old woman does not join her son in America she simply replies, "the gods are here and so are their temples" (chapter 7, p. 55). For Drishya, while the gods in temples simply reflect the worshippers' state of mind, Devi herself becomes the Real symbol of the sacred peace: she is "like living goddess" (chapter 13, p. 107) and her house a "piece of Heaven fallen to Earth": she can't read but "[lights] the lamp of knowledge" (chapter 13, p. 110). And while representing the old traditions, she becomes to signify Drishya's internal-aesthetic utopian projection: You pin your hopes on gods, the farmers' [sic!] on the mountains and mine on you (chapter 13, p. 107).

But the old Nepal and the religion is crumbling: on his expedition to the hillsides torn apart by the civil war Drishya realises that the peace of the theocratic order is in ruin: In an overly plain cameo, the Hindu god Krishna in the form of a flute-playing villager gets shot in the crossfire and is left crippled, yet still plays on (chapter 15, p. 124): the old religion merely gets by, bereft of its enchanting reach. Another villager dies on the very pilgrimage to the Indra jatra which should secure his rebirth in heaven: the old religion of hope results in death (pp. 124-125). Maoist Marxism, the new religion, is preached as if "stringing prayer flags across a wide river" (chapter 16, p. 137). An old idol sits mute and stares without providing guidance or meaning in the absence of worshippers (chapter 17, p. 146). The Maoist free a temple thief who then goes on to rob the same temple, again, of its old Shiva statue (chapter 18, p. 154): civil war destroys religious order, externally and internally.

When Siddhartha, the revolutionary with the name of the awakened-one, comes back into Drishya's life (chapter 10, p. 83) a long debate ensues on art versus action (chapter 11): just as the Indian revival of Buddhism by Dr Ambedkar is inherently anti-classist, revolutionary and political, the Maoist Siddhartha advocates political radical action, not non-violent, spiritual liberation. Siddhartha counters Drishya's complacent aestheticism with Maoist maxims: he advocates "[d]estruction in order to create" (chapter 11, p. 91): "to cure this diseased country, it's fundamental structures must be changed" (p. 92). While the popular patriotic song गाउँछ गीत नेपाली is still heard from children playing in the metropolitan streets (chapter 10, p. 83), the Maoist Siddhartha proclaims not the peaceful beauty (सुन्दर शान्त) of Nepal, as invoked in the song but proffers new values: "People don't need peace. ... They need justice" (chapter 11, p. 92). In Marxist fashion, for Siddhartha, karma and the old gods are only means of oppression: "We've been justifying the misdeeds of the rich in the name of god" (chapter 12, p. 99). Enticed by Sidhartha Drishya returns to his childhood village. His quest for reality and insight leaves him to wander through the rural landscapes of poverty and class divides that he previously had escaped and which the war now inescapably re-imprints onto him. Drishya's meanderings lead him to Doppelgänger encounters (chapter 20, pp. 166-168 and 170-171), a rather obvious literary-mythological nod to a European and particular romantic/Gothic topos: he sees his own quest reflected onto himself. Meanwhile Siddhartha's fight is framed quasi religiously and in political terms (government vs the people) by a simplistic teleology leading to a permanent peace—the (Hegelian-Marxist-Maoist) historical-dialectical utopia (chapter 21, p. 175). Walking through the dystopia of civil war the neophyte of social awakening Drishya follows another mystagogue, a youngrebel girl, to re-join the saviour figure Siddhartha "in dutiful silence, as if I were in a meditation centre where all conversation was banned" (chapter 21, p. 179). Drishya's breach of the initiative secrecy and silence brings about the death of his friend, guide and hierophant (pp. 181-182). Siddhartha's death become a sacrifice in Drishya's mind (chapter 24, p. 202) – the self-sacrifice of a revolutionary Siddhartha—the Bodhisattva (Buddha-to-be).

Drishya's way back from the Otherworld of insurgence and death is facilitated by another helper archetype, the boatman, crossing the river; "Dry leaves floated on the surface of the river, symbolising life that's over" while "waiting for new leaves

to grow" (chapter 22, 185-186). He "d left Siddhartha at peace behind at the other side" (p. 187); "Siddhartha was at peace. I was free from the bonds of that friendship. I'd left it behind" (chapter 24 p. 200), returning from his "journey, a month-long dream"(chapter 22, p. 188).

Synchronically, Palpasa had attempted to see life as it is: she tried making a documentary in the war-torn countryside—to little success. When the lovers re-unite and Love and Art appears to have come out of War unscathed, the final hero's transformation ensues: Palpasa dies in an explosion: allegorically, love and hope die after having attempted to see the violent world as it is: awakening to reality means the death of any aesthetic and erotic self-absorption. Religious meaning making is contrasted by the ruin of wars as the tulo ekadashi floral decorations of river confluences are contrasted by the ruins of a blasted bridge (chapter 26, p. 226). Soon after Drishya's disenchanting journey, the violent reality overthrows the artists' remaining world and unwillingly he, the newly initiated, becomes himself the sacrifice.

The poles of Drishya's Bildung— his maturing development and as such the start and endpoint of his hero journey are marked by Drishya's spiritual encounter with Buddhism in the form of a Buddha statue in chapter 7 and, again, in chapter 25. The Buddha stands in Palpasa's garden—'garden' itself being a biblical love trope—and connects Drishya to a serene state of peacefulness, making him want to chant Om Mani Padme Hum—the mantra of Avalokiteśvara, the embodiment of enlightened compassion. The earlier fairy magic gives way to Buddhist enchantment: "Buddha's eyes ... were beautiful enough for casting spells". Drishya interprets this hierophany again within the framework of divine art: "I wondered what the real Buddha had looked like"; nevertheless, Drishya is touched deeply by the Buddha's transformative gaze, noting that the statue "looked into my eyes with great compassion." And Palpasa's living room has become Shangri La (chapter 7, p. 52).

This first encounter is contrasted with the return of the disillusioned and socially awakened protagonist in chapter 25; for Drishya the Buddha's inner peace has become meaningless through his experience of civil war:

[Buddha's] eyes were saying something to me. But I had nothing to say in return. I turned away. The Buddha's eyes struck me as ironic. I didn't want to chant 'OM mani padme hum'; this mantra had brought no peace. We're the Buddha to be burn today, even he'd raise a gun. That's what someone in the hills had told me (p. 209)

Later, Drishya avoids the Buddha's eyes when opening Palpasa's last love letter (p. 212):

Those eyes could ask me questions I didn't want to answer. I didn't want to look into those peaceful eyes, but avoiding them felt more difficult than dodging a bullet. If this Buddha was made today, he'd carry a gun in his hands. If I ever created a Buddha image, maybe that's the way I'd make.

Finally, Drishya revisits a restaurant, the scene of a momentous lover's tiff when Palpasa had called out Drishya for his immature chauvinism and sexism (p. 221). Now after his journey and Palpasa's death it is here that a waiter repeats the Gretchen question, originally posed by Devi in chapter 5, to the new Drishya:

'Sir, are you religious?' 'No.' I said ...

'Religion promises good things in the next life. It doesn't teach you to fight for what you want in this one.'

'I understand' ...

'Then you are the Buddha,' I said. 'So close your eyes and shut up!' (p. 222).

Primary Source

Wagle, Narayan ([2008] 2012). *Palpasa Café*. Third Edition. Kathmandu: Publication nepa~laya.

References

Campbell, Joseph [1949] (2008). *The Hero with a Thousand Faces*. 3rd edition. Novato: New World Library.

Ghimire, Bharat (2011). *Fictionalization of History in Narayan Wagle's Palpasa Café: A New Historical Reading*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller.

Hutt, Michael (2014) "Writers, Readers, and the Sharing of Consciousness: Five Nepali Novels," *Himalaya, the Journal of the Association for Nepal and Himalayan Studies*: Vol. 34: No. 2, Article 6, pp. 18-30. Available at: <http://digitalcommons.macalester.edu/himalaya/vol34/iss2/6>.

Sharrock, James (2008) "Review: Narayan Wagle. 2008. *Palpasa Café*. English translation by Bikash Sangraula. Kathmandu: Publication nepa~laya," *SINHAS: Studies in Nepali History and Society* 13(1), pp. 203-209. Available at: http://www.martinchautari.org.np/files/SINHAS_Book-Reviews/SINHAS-Vol.13-No.1_Book-Reviews_James-Sharrock.pdf.

Thapa, Prem (2011). *Forgetting the Other: Forget Kathmandu and Palpasa Café in the Light of Cultural Trauma*. MPhil thesis, Tribhuvan University.

छयालीस सालपछि नेपाली गीतसङ्गीतको अवस्था र बेलायतका नेपाली भाषी गीतिस्रष्टा

भावेश भुमरी

कार्यपत्रको दायरा

मेरो कार्यपत्र मूलत नेपाली गीतसङ्गीतको समसामयिक अवस्थामा केन्द्रित हुने छ । यसलाई आयोजकले कार्यपत्र भने तापनि कार्यक्रम र मेरै समयाभावका कारण म पूर्ण कार्यपत्र भन्ने पक्षमा छैन । कार्यपत्रका आफ्नै सीमा, रूप र रङ हुन्छन् । यसमा म केही मात्रामा सीमाभन्दा बाहिर गएको छु भने कहीं सीमा भेट्न चाहेको छैन । कार्यपत्रलाई तथ्यगत अध्ययनको निचोड भन्ने गरिन्छ तर मेरो यो निचोड होइन सुरुवात हो । यसमा मैले वि. सं. २०४६ सालपछिको नेपाली गीत सङ्गीतको अवस्था र परिवर्तित धारलाई केलाउने प्रयास गरेको छु भने समय र स्थानाभावका कारण नेपाली स्रष्टाहरूको नाम र कृति कहींकतै उल्लेख गरेको छैन । बेलायतका स्रष्टा र कृतिहरूको नाम भने उल्लेख गर्ने प्रयास गरेको छु तर यो अन्तिम होइन, सुरुवात हो । मैले यस्तो किन भनेको छु भने यहाँ धेरै सर्जकहरूको नाम र कृति छुट्टन गएका छन् । यस्तो हुनुको कारण म आफू बेलायतमा बसोवास गर्ने व्यक्ति होइन, मेरो बेलायत भ्रमणका क्रममा मैले देखेका, भेटेका र बुझेका कुरालाई समावेश गर्ने प्रयास गरेको छु । यसमा म क्षमित छु र आउँदा दिनमा ती सबैबारे अध्ययन भई दस्तावेजमा समेटिनुपर्छ ।

विषय प्रवेश

नेपाली गीत लेखन, रेकर्ड, सङ्गीत र गायनलाई पहिलो चरण (प्रारम्भदेखि वि. सं. १९४०), दोस्रो चरण (वि. सं. १९४१–२००७) र तेस्रो चरण (वि. सं. २००८ देखि हालसम्म) गरी तीन भागमा विभाजन गरिएको छ । वास्तवमा नेपाली गीतसङ्गीतको विकास रेडियो नेपालको स्थापना अर्थात् प्रजातन्त्रको आगमन र विस्तारको समयदेखि भएको हो भन्न सकिन्छ । यसैले पनि २००८ साललाई तेस्रो चरण मानी यो कालखण्डलाई पनि पहिलो घुम्ती (वि. सं. २००८–२०१६), दोस्रो घुम्ती (वि. सं. २०१७–२०४५) र तेस्रो घुम्ती (वि. सं. २०४६–हालसम्म) गरी तीन चरणमै बाँडिएको छ । यसबाट के कुरा बुझ्न सकिन्छ भने नेपाली गीतसङ्गीतका चरणहरूलाई मुख्य त राजनीतिक परिवर्तन

र तिनले पारेका प्रभावका आधारमा हेर्ने गरिएको छ । विशेषतः विषय २०४६ सालदेखि हालसम्मको नेपाली गीतसङ्गीतको अवस्थामा केही बढी केन्द्रित हुने छ ।

विषयको विवेचना

वि. सं. २००७ सालमा राणा शासनको अन्त्य र प्रजातन्त्रको आगमन, २०१७ सालमा प्रजातन्त्रको अन्त्य र पञ्चायती शासन सुरु अनि २०४६ सालमा पञ्चायती शासन अन्त्य र प्रजातन्त्रको वहालीलाई आधार बनाएर नेपाली गीतसङ्गीतको तेस्रो चरणका घुम्तीहरू निर्धारण गरिएको छ । नेपाली आधुनिक गीतसङ्गीतको स्वर्णयुग मानिएको २०१७ सालदेखि २०४५ बीचमा नेपाली गीत रचना, सङ्गीत र गायनमा धेरै स्रष्टाहरूको उदय भएको छ र हालसम्म पनि ती स्रष्टाहरूकै अत्यधिक प्रभाव रहेको छ ।

वि. सं. २०४६ सालको पेरिफेरीसम्म आफ्नो पहिचान बनाइसकेका गीतकार, सङ्गीतकार र गायकगायिकाले जुन प्रकारले आफ्नो नामलाई अत्यन्त उच्च र दीर्घकालीन बनाउन सके त्यसपछि आएका स्रष्टाहरूले बनाउन सकेका छैनन् यद्यपि नेपाली गीतसङ्गीतले थुप्रै खुड्किला पार गरिसकेको छ र केही स्रष्टाहरूलाई स्थापित पनि बनाएको छ ।

रेडियो नेपालले लामो समयसम्म नेपालमा गीतसङ्गीत रेकर्ड र प्रसारमा एकाधिकार जमायो । त्यस एकाधिकारलाई तोड्ने काम २०४६ सालको आन्दोलनले ल्याएको वाक स्वतन्त्रतासँगै खुल्न थालेका विभिन्न एफएमहरूले गर्न थाले । प्रसारण स्वतन्त्रतासँगै नेपाल टेलिभिजनको एकाधिकार पनि तोडियो । २०५० सालपछि खुल्दै गरेका विभिन्न एफएम रेडियो र क्यासेट कम्पनीहरूले गीतसङ्गीतलाई स्रोताहरूको स्वेच्छिक बनाउन थाले ।

२०४६ सालपछि नेपाली आधुनिक गीतसङ्गीतको मूलधार टिकिरहन सकेन, त्यहाँ पप गीतले आफ्नो उपस्थितिलाई बलियो बनाउन थाल्यो । २०५० सालतिर पप गीतले धेरै स्रोताको मन जितेको थियो । यसले आफ्नो स्तर मापन नगरेकै कारण गीतसङ्गीतका पारखीहरूसामु लामो समय रहन सकेन । त्यतिबेला देश द्वन्द्वतिर धकेलियो । निजी कम्पनीका क्यासेटहरूमा सरकार र द्वन्द्वपक्ष दुवैले निगरानी राख्न थाले । त्यतिबेलै डिजिटल प्रविधिको विकास पनि द्रुत गतिमा भइरहेको थियो र नेपाली गीतसङ्गीतले अत्यन्त सङ्क्रमण अवस्थालाई आत्मसाथ गर्नुपर्यो ।

द्वन्द्वमा जकडिएका जनताहरू लोकशैलीका कोठे दोहोरीतिर मोडिए । गाउँघरमा लोकगीत सङ्कलन गर्न जाने अवस्था पटककै थिएन । शहरका विभिन्न दोहोरी साँझमा लोकशैलीकै कोठे दोहोरी गीत गाइए । यस्ता गीतले भाका, शब्द अनि अर्थको मापन गर्न सकेनन् । एउटै लाग्ने भाका, शब्द र गायनकै कारण यसले पनि यात्रा लम्ब्याउन सकेन

अर्थात् यो २०६२-६३ को आन्दोलनपछि आफ्नो उचाइमा रहन सकेन । त्यसपछि लोकशैलीकै गीत आए सुगम सङ्गीतको नाममा । सुगमको अर्थ सजिलो हो अर्थात् लोकगीतका भाकालाई कहीं कतै तोडमोड गरी सङ्गीत संयोजन, बाजा र गायनमा लोकगीतभन्दा एक खुड्किला माथिको बनाउनु हो भन्ने आशय बुझिन्छ । यसले पनि आफ्नो उचाइ बचाइराख्न सकेन । २०७१ सालपछि गीतसङ्गीत आधुनिकतिर मोडिन पुग्यो । यस समयका गीतहरू सङ्गीत संयोजन, बाजा र गायनमा पहिलेकाभन्दा छुट्टै भए भने वेसुरा स्वरलाई अटोट्युन गरी सुर लगाउने चलन आयो ।

यहाँनै के कुरा महत्वपूर्ण छ भने तेस्रो घुम्ती अर्थात् २०४७ सालदेखि हालसम्मको गीतसङ्गीतको अवस्थालाई अध्ययन गर्दा यसलाई पनि चार खुड्किलामा बाँड्नुपर्छ— २०४७ सालदेखि २०५३ सम्म पप, २०५४ देखि २०६२ सम्म कोठे दोहोरी, २०६३ देखि २०७० सम्म लोकसुगम र २०७१ देखि ट्युन आधुनिक ।

माथिका यी खुड्किलाका आधारमा भन्न सकिन्छ, २०४७ सालपछिको नेपाली गीतसङ्गीत पनि राजनीतिक परिवर्तनकै पेरिफेरीमा परिवर्तन भएको हो । तेस्रो घुम्तीको पहिलो खुड्किला भनेको प्रजान्त्रपछिको उन्मुक्ति र नयाँ पुस्ताको स्वतन्त्र साङ्गीतिक यात्रा हो । त्यसपछि देशले भोग्दै गरेको द्वन्द्वले नेपालीहरूमा छुट्टै वाध्यता थपिदियो र गीतसङ्गीत कोठे दोहोरीतिर मोडियो । शहरबाट गाउँ जान नसक्नु अनि गाउँबाट शहर पस्न पनि नसक्नुका कारण कोठे दोहोरी बने । २०६२ सालको जनआन्दोलन र गणतन्त्रको आगमनले तिनै कोठे दोहोरीभन्दा एक खुड्किलामाथि मानिने लोकसङ्गीतकै सुगम गीत आए । जसमा गीतहरूले केन्द्रीयताबाट सङ्घीयताका लय र स्वरहरूको प्रतिनिधित्व पनि गरे । संविधान लागू र त्यस सेरोफेरोको समयदेखि नेपाली गीतसङ्गीतको स्तरमा अलि सङ्श्लोपन देखिन थालेको हो ।

यी राजनीतिक परिवर्तनसँगै फेरिँदै आएका खुड्किलाहरूमा गीतहरूको आयु पनि छोटो भए । गीत सङ्गीत गर्ने सङ्गीतकार र गाउने गायकगायिकाहरू पनि लामो समय टिक्न सकेनन् । यस्तो हुनुको मूल कारण एकातिर अर्थगत विषयवस्तुका हिसाबले गीतहरूको दायरा फराकिलो नहुनु अर्कोतिर सङ्गीत र स्वरले स्रोताहरूको मन जितिरहन नसक्नु नै हुन् ।

नेपाली गीतसङ्गीतको बजार

नेपाली गीतसङ्गीतको स्वर्ण काल भनेर २०४७ साल अगाडिको समयलाई भनिए तापनि राम्रो व्यापार भने त्यसपछिको समयमा भएको हो । विभिन्न स्टुडियो र अडियो म्युजिक कम्पनीहरू खुल्दै आएपछि व्यापार पनि बढेको देखिन्छ, जुन अडियो क्यासेट बिक्रीको समय थियो । त्यतिबेला गाउँगाउँसम्म अडियो क्यासेटहरू पुग्थे र बिक्री हुन्थे । लगभग २०५३ सालसम्म क्यासेट निकाल्ने कलाकारहरू घाटा गएको भन्ने कमै सुनिन्थ्यो । त्यतिबेला गायक, सङ्गीतकार या सङ्कलकहरूले नै लगानी गर्थे । देशमा द्वन्द्व बढ्दै गर्दा यसको बजार खस्कन थाल्यो । त्यतिबेलै डिजिटल प्रविधिको विकास पनि द्रुत गतिमा हुँदै थियो । सीडी प्लेयर, मोबाइल, मेमोरी, पेनड्राइभ आदिको विकाससँगै गीतको बिक्री ओरालो लाग्न थाल्यो र गायकगायिका या सङ्गीतकारहरूले लगानी गर्नबाट टाढिन थाले । त्यतिबेलासम्म सङ्गीतकार र गायकगायिकाहरूलाई राम्रै पारिश्रमिक दिने चलन पनि आइसकेको थियो ।

नेपालमा सीआरबीटी र पीआरबीटीको झिनो आशाभन्दा साठीको दशकदेखि कतै केही बिक्री नहुने अवस्थामा आएको नेपाली गीतसङ्गीत सत्तरी सालसम्ममा आउँदा विदेशमा पनि सीडी बिक्री हुन छाडे । एकातिर गीतसङ्गीत पहुँच र पैसावालले बनाउँछन् भन्न थालियो भने अर्कोतिर सुन्ने, सुनाउने, देखाउने र अरूबाट आफ्नो वेमूल्य प्रशंसा बटुल्ने कार्यले गीतहरू मूल्यहीन बन्न थाले । यस कार्यलाई डिजिटल प्रविधि र पायरेसीले भरपुर साथ दिए । यिनै कारण नै मन परेको गीत विनापैसामै मागेर सुन्ने चलन बढ्दै आयो । यस्ता कार्यलाई सिर्जनासँग सम्बन्धित व्यक्तिहरूले नै मलजल गरे । यस्तो गर्नुको कारण गायकगायिका र सङ्गीतकारहरूलाई जसरी पनि चल्नु थियो र अरू काम हात पार्नु थियो, अहिले झन् छ ।

गीतसङ्गीतमा गीतकारको लगानी

२०५३ देखि २०६२ सालसम्म द्वन्द्व र वेरोजगारीका कारण धेरै नेपाली श्रम गर्न विभिन्न देशमा जाने क्रम ह्वात्तै बढ्यो । यता बेलायत सरकारले गोरखा सेनाहरूलाई आफ्नै देशमा बस्ने अधिकार दियो । नेपालबाट धेरै गोरखाहरू बेलायत भित्रै । चाहे बेलायत भित्रैका गोरखाहरू होऊन् चाहे रोजगारीका लागि विदेश पसेका, सबैको अनुभूति लगभग एउटै थियो, विदेसिनुपर्दाका पीडा, देश समाजप्रतिको माया अनि संस्कृतिप्रतिको मोह । यिनै विषयलाई आफ्ना रचनामा समेटेर गीत लेख्न थाले । विदेश पसेपछि घरपरिवार अनि आफ्ना इष्टमित्रहरूलाई सम्पर्क गर्नका लागि भनेर प्रयोग गर्न थालेको सामाजिक सञ्जाल सिर्जना प्रस्तुत गर्ने एउटा सजिलो माध्यम बन्न थाल्यो । यस्तो सूचना प्रविधि र सामाजिक सञ्जालले कलाकारसम्म पुग्न सहज बनाइदिएपछि विदेशमा कार्यरत गीतकारका गीतहरू रेकर्ड हुन थाले । गीतकारले लगानी गर्ने र एल्बम बनाउने चलन झन्झन् बढ्न थाल्यो । आफ्नो सामाजिक

परिचयका लागि विदेशी भूमिमा कार्यरत विभिन्न व्यक्ति, लाहुरे, नेपाली राजनीतिक व्यक्ति, उद्योगी, कर्मचारी, व्यापारी सबै सबैमा गीत लेख्ने, सङ्गीत भर्ने र रेकर्ड गर्ने होडबाजी चलन थाल्यो । यो यति व्यापक भयो कि यसले एउटा फेशनकै रूप लिएर अगाडि बढ्यो ।

गायकगायिकामा मात्र सिमित आम्दानी

एकातिर गीतसङ्गीतको व्यापार घटेर निकै तल झर्न थाल्यो अर्कोतिर गीतकारहरूले यस क्षेत्रमा लगानी गर्दा गायकगायिका, सङ्गीतकार, सङ्गीत संयोजक, वाद्यवादक धेरैको कमाइ गर्ने सजिलो पेशा बन्यो । कतिले त विदेशमा भन्दा राम्रो कमाइ गरे । देशका विभिन्न ठाउँ र विदेशमा समेत गायकगायिका या प्रस्तोताहरूको कन्सर्ट गर्ने क्रम ह्रासै बढ्यो । कैयौं गायकगायिकाले अर्काकै लगानी या गीतका टूयाक बोकेर गीत गाई आफ्नो आर्थिक स्तर उकासे । यस बीचमा विशेषतः पारिश्रमिक लिने र विदेशमा गीत गाउन जाने कलाकारहरूको आर्थिक उन्नति निकै माथि पुग्यो भने लगानीकर्ता अर्थात् गीतकारहरू चुलुम्मै भए । स्पष्ट भन्दा एउटा सीडी बिक्री हुँदैन, एक दुईवटा अपवादबाहेक अहिले गीत रेकर्डमा लगानी गर्नु भनेको पूरै घाटाको जोखिम मोल्नु हो । लगानी गर्नेले आर्थिक आशा नराखी यो क्षेत्रलाई दिएँ भनेर चित्त बुझाउने अवस्था छ । यसैले प्राय अहिले यो क्षेत्रमा एकपटक लगानी गरेका गीतकारले पुनः लगानी गरेको कमै मात्रामा देखिन्छ । सम्बन्धित राम्रा गायकगायिका र सङ्गीतकारहरूले अर्काको लगानीमा निर्भर रहनुपरेको छ । सङ्गीतकार र गायकगायिकाहरूको क्षमताअनुसार राम्रा गीत बन्न नसक्नुको कारण मूल कारण यही हो ।

प्रतिभाशाली स्रष्टाहरू पलायन

गीतसङ्गीत साधनाबाट आउँछ भन्ने कुरा भुलेर राम्राभन्दा पनि दौडिने र आधुनिक सञ्जाललाई प्रयोग गर्नेहरूका गीतहरू अगाडि आउन थालेपछि राम्रा कलाकार र गीतकारहरू पछाडि पर्न थाले । यही कारण नेपाली गीतसङ्गीतको स्तर खस्किने क्रम जारी रह्यो । यसलाई न सरकारी स्तरबाट निगरानी र मापन गर्ने काम भयो न त सम्बन्धित कलाकारहरूले नै चासो देखाए । यही कमजोरीका कारण नेपाली गीतसङ्गीत युटुबमा राखेर आफैं विज्ञापन गर्नुपर्ने, कसैलाई एल्बम दिएर निशुल्क सुन्न लगाउने या हेर्न लगाउने भासमा छ । युटुबमा पनि लाखौं भिओर बढाएर आफ्नो गीत चलेको नाटक गर्नका लागि उल्टै कम्पनीहरूलाई पैसा तिर्नुपर्ने विडम्बना थपिएको छ । यस्ता क्रियाकलापले नेपाली सङ्गीतको स्तरमा समेत प्रश्न उठेको छ ।

नेपाली भाषी बेलायती गीतिस्रष्टा

लाहुरे समुदायमा नेपाली गीतसङ्गीतलाई खोज्दा धेरै लामो इतिहास भेटिन्छ । इतिहासका ती कति कुरा दस्तावेजका रूपमा आएका छन् भने कति आएका छैनन् । यहाँ मैले विषयलाई सिमित गर्न खोजेको २०४६ सालपछिको बेलायती भूमिका नेपाली भाषी गीतसङ्गीतका सर्जक नै हुन् । बेलायती लाहुरेहरूले आफ्नो कर्मभूमिमा धेरै गीत नेपालीमा गुनगुनाए, नेपाली नै गुनगुनाए । कतिले गीत रेकर्ड पनि गरे । ती कतिपय गीत दुर्लभ भइसकेका छन् । यसो भन्नुको कारण लाहुरेका कैयौँ गीत रेडियो नेपालमा रेकर्ड भए अनि कहिलेकाहीं बजे र कार्टेजबाटै हराए ।

असीको दशकमा नोर्देन तेन्जिङ भुटियाजस्ता बेलायती लाहुरेले पप शैलीका गीतहरू गाएर आफ्नो छुट्टै पहिचान बनाए । भुटियाले हिमालयन्स व्यान्ड खोले र आफ्नै स्वरमा 'मुसुमुसु हाँसिदिऊ न लै लै', र 'फर्की हेरें मेरो जीवन' जस्ता गीत पस्के अनि यी गीतहरू निकै लोकप्रिय भए । त्यही दशकको हाराहारीमा देव गुरुङ, जीवन गुरुङ आदि लाहुरे कलाकारहरूले लोक शैलीका गीतहरू गाएर आफूलाई स्थापित गराउने प्रयास गरे । त्यतिबेला उनीहरूको 'निष्ठुरी भन्छौ किन' जस्ता गीतले स्रोताहरूको मन जितेको देखिन्छ भने बीएफबीएस रेडियोले लाहुरे गायकहरूका सिर्जनाहरूलाई राम्रो स्थान दिएर स्रोताहरूसामु पुऱ्याएको देखिन्छ । नब्बेको दशकमा बेलायती लाहुरेहरूबाट नेपाली गीतसङ्गीतमा धन गुरुङ, गणेश पुन, सुबोध लिम्बू अािद देखा परे । उनीहरूले फुटकर गीत मात्र गाएनन्, बीएफबीएस रेडियोमा गीतहरू गाएर स्रोताहरूलाई मात्र तानेनन्, डिजिटल प्रविधिलाई प्रयोग गरेर सीडीएल्बमहरू बजारमा ल्याउने कार्य पनि गरे । सन् २००१ मा डिजिटल प्रविधिको प्रयोग गरेर सीडीएल्बम बजारमा ल्याउने गायक गणेश पुन हुन् भने उनको एल्बमको नाम 'परिचय' हो । त्यही एल्बममा समेटिएको 'नौ डाँडापारि' बोलको गीत बीएफबीएस रेडियोले धेरै बजाउँदा अरू स्रष्टाहरूलाई पनि एल्बम प्रकाशन गर्ने चाहनालाई अरू जगाइदिएको हो भन्ने मेरो बुझाइ छ । त्यतिबेला बेलायतमा द भेटरान्स व्यान्ड पनि खुलेको थियो भने विभिन्न साङ्गीतिक ग्रुपहरू पनि खुलेका थिए । त्यसपछि धन गुरुङको 'भावना' एल्बम बजारमा आएको देखिन्छ ।

जब बेलायत सरकारले बेलायती लाहुरेहरूलाई सन् २००५ देखि बेलायतमै स्थायी रूपले बस्न दियो, तब नेपाली गीतसङ्गीतले यहाँ बढी फैलिने वातावरण पायो । सेवानिवृत्त लाहुरे अनि सेवारत लाहुरेहरू बेलायतमा बसोबास गर्न थालेपछि नेपाल छाडेको पीडा अनि आफ्नो संस्कृति र संस्कारतिर तानिन थाले र गीतहरू लेख्न थाले । केही

समय संक्रमणजस्तो देखिएको सिर्जनाको फाँटमा धेरै गीतकारहरू एल्बम निकाल्नतिर लागे । त्यतिबेला सामाजिक सञ्जाल इमेल र फेसबुक सर्वसाधारणको पहुँचमा आउँदै थियो । विशेषतः लाहुरेहरूले फेसबुकलाई सिर्जना प्रस्तुत गर्ने एउटा सजिलो माध्यम बनाए । जसले गर्दा गीतकारलाई सङ्गीतकार, गायकगायिका, स्टुडियो, बजार व्यवस्थापक आदि भेट्न सजिलो भयो । यही कारण बेलायतमा रहेका धेरै लाहुरे, लाहुरेनी र सर्वसाधारणहरूमा गीत लेख्ने, सङ्गीत भर्ने, रेकर्ड गर्ने लहर चल्यो । गीतका किताबहरू पनि प्रकाशन हुन थाले । प्रकाशित किताब र एल्बमहरूको संख्या हेर्दा बेलायतमा लाहुरे, लाहुरेनीहरूको बाहुल्यता छ ।

सन् २००५ पछि बेलायतमा गीत लेखेर, गीतका पुस्तक प्रकाशन गरेर, गीतमा सङ्गीत भरेर अनि गाएर र एल्बम निकालेर नेपाली गीत सङ्गीतको बजारमा अब्बल भूमिका खेल्ने नेपालभित्रका कलाकारपछि बेलायतका नेपाली भाषीहरू नै दोस्रो स्थानमा छन् । यिनीहरूका सिर्जनाका कारण नेपाली गीतसङ्गीतमा सङ्लग्न धेरैको व्यवसाय चलेको छ भने रोजीरोटीको व्यवस्था पनि भएको छ । यति मात्र होइन, हप्ताहभन्दा बेलायतका विभिन्न कार्यक्रमहरूमा आउने गायकगायिका या प्रस्तोताहरूको आर्थिक पाटोबाट जीवनशैली नै परिवर्तन हुँदै आएको छ । तर बेलायतमा बसोबास गर्ने गीतकार, सङ्गीतकार र गायकगायिकाहरूको लगानीले केकस्तो प्रतिफल दिलाएको छ भन्ने कुरा धेरै महत्वपूर्ण छ जस्तो लाग्छ ।

गीतसङ्ग्रह प्रकाशन गर्ने गीतकारहरू

जानुका राई– धर्तीको जन्म, आमा । निलम आम्बुहाड राई– अन्तरमनका तरङ्गहरू । सुमाया राई– छाम सुनाखरी । सुरेन्द्र इङ्नाम– चोट दिएपछि । ईश्वर चाम्लिङ– स्पन्दित प्रवास । मुकेश राई– अनुभूतिका रङहरू । विश्वकाजी राई– उजागर । नरेश नाती– बाटो खोज्दाखोज्दै । कृष्णबहादुर छेत्री– नेपाली मन । निर्मला राई ‘परिवेश’– परिवेशका पाइलाहरू, आदि ।

एल्बम प्रकाशन गर्ने गीतकारहरू

घनबहादुर थापामगर– बस्ती, बयान र मायाको संसार । जानुका राई– समर्पण, समय र सन्दर्भ । दूत पुन चिमखोले काइँला– बेष्ट अफ चिमखोले काइँला, लन्डनको कोसेली र युकेतिर जाउली । निलम आम्बुहाड– जुनीजुनी, जुनीजुनी २ र निलम । ईश्वर चाम्लिङ– स्पन्दन र वीरताका गीतहरू । इखमान पुन– परदेशीको दिन । निरा पिजी– निराशा । कल्पना आम्बुहाड– आमा र आमा २ । सङ्गीता वायुड राई– फूलजस्तै लाग्थ्यो माया । सीता शेरचन–

परदेशी मन । करिष्मा घम— मुटु र स्पन्दन । विश्वासदीप तिगेला— गोप्य कुरा । नवीन थेवे— आयाम । धनवीर पुन— प्रश्नहरू । रन्जना राई— रोज । भगवान् चामलिङ राई— परिवर्तनका स्वरहरू । निर्मला राई ‘परिवेश’— रोशनी र रोनासा । मुकेश राई— मनोकाङ्क्षा । बिल पुर्जा पुनमगर— खिवाड गाउँको चिनारी र मलम । जानु काम्बाड— अनुभव र जानु । लिला पुन— दियो । चोक गुरुङ— प्रकट । हेमकुमार राई— उधारो । डिल्लीराम राई— उपमा । शान्तकुमार आङ्देम्बे— रङहरू । दुवसु क्षेत्री— मजस्तै तिमी पनि । मिलन तमु-आर के गुरुङ— रोदीघरको आँगन २ । सुमाया राई— तातो हावा । भूमिराज राई— मोशन । लक्ष्मण गुरुङ— अतीत । सुनील शिला— सम्झनाका पलहरू । सञ्जीव पादर्शी— डायमन्ड लाहुरे । चन्द्रावती राई— आभास । एकेन्द्र गुरुङ, टंक शेरचन, शुक्र हितान, दीपा राई, सुमाया राई, मिजास तेम्बे, जगत् नवोदित, कोमल मल्ल, डिल्लीराम राई, सुस्मा राई, टीमाया राई आदिले पनि एल्बमहरू प्रकाशन गरेको पाइन्छ ।

एल्बम प्रकाशन गर्ने गायकगायिका र सङ्गीतकारहरू

गणेश पुन— परिचय । धन गुरुङ— भावना, फेरि आज, अतीत र यात्रा । करिष्मा घम— मुटु र स्पन्दन । भगवान् चामलिङ राई— परिवर्तनका स्वरहरू । अनिला राई— स्वराङ्कन । गङ्गा थापा— नाम्लो । बीसी राई— अर्को पाइला । भूमिराज राई— मोशन । शर्मिला बर्देवा— स्पर्श । सीतु खरेल— स्मारिका र मजस्तै तिमी पनि । हरिमान गुरुङ— लाएको माया । गङ्गाराज राई— स्पन्दन र आभास । थिर थापा— बिहानी । मनसुदन थापा, सपन राई, टंक शेरचन, कल्पना पुन, कल्याण गुरुङ, सुस्मा राई आदिले पनि एल्बम निकालेको जानकारीमा आएको छ ।

फुटकर गीत लेख्ने गीतकारहरू

शशी थापा सुब्बा, हरिसिंह थापा, लाल राना, हिकमतसिंह रोका, विजय हितान, भावना परिष्कृत सुनुवार, भरत लोहोरुङ राई, युवराज गुरुङ, तुल थापा, नानु राना, अनिता राना, जमुना पुन ‘किनारा’, अमृता मादेन, अमृत गर्बुजा, सुस्मा रुपाबुङ, जानु पुन, सर्वधन राई, औतारी साइँला, किरण चाम्लिङ, डा. रुपक श्रेष्ठ, निला गुरुङ, नवराज राई, कृष्ण मयाङ्बो, भूपदेव राई, नृपेश उप्रेती, निला विश्वकर्मा, विजय सेन, तेन्जी पाख्रिन, सनमकुमार बैराग, किशोर पुन, सेमन्त राई, मोहन सावा लिम्बू, सारादेवी राई आदिले फुटकर गीतहरू प्रकाशन-रेकर्ड गर्दै आएका छन् ।

निचोड

गीतसङ्गीत भनेको केवल मनोरञ्जनको साधन मात्र होइन, यसले संस्कृतिको जगेर्ना गर्छ । मानवचेतना विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छ र परिवर्तनका पाटाहरूलाई अगाडि बढाउँछ । गीतले मानवसंवेदना, संस्कृति र विकासमा

टेवा पुष्प्याउने काम पनि गर्छ । एकातिर कविगीतकार र कलाकार देशका गहना हुन् भनिन्छ अर्कोतिर इमान्दार र प्रतिभावान् स्रष्टाहरूले राम्रा सिर्जनामा लगाएको लगानी रहमा ढुङ्गा फालेसरह भएको छ । यस कुरालाई न देशका सम्बन्धित निकाय न त देशविदेशका गीतसङ्गीतप्रेमीहरूले नै बुझ्ने जमर्को गरेका छन् । गीतसङ्गीत यस्तै अवस्थाबाट ओरालो लाग्दै रहेमा रेकर्ड गर्ने कार्य खुम्चिँदै जाने छ र केही वर्षभित्र गीतकार या लगानीकर्ताहरूले यस क्षेत्रलाई त्यागेर विकल्पको खोजी गर्नुपर्ने अवस्था नआउला भन्न सकिन्न । यस कुरालाई बेलायतमा बसोबास गर्ने नेपाली भाषी स्रष्टाहरूले पनि अनुभूत गरेर सर्जकहरूका सिर्जनालाई माया गर्ने वातावरण बनाउने समय आइसकेको छ । यस्तो भन्नुको अर्थ सर्जक र सिर्जना सबैको प्रिय बन्न सकून् र सिर्जनाको मूल्याङ्कन हुनुपर्छ भन्ने हो ।

स्रोत

१. कृष्णहरि बराल: गीत: सिद्धान्त र इतिहास ।
 २. भावेश भुमरी: भीडभित्र छु बिरानो म (त्रिवि, नेपाली, स्नातकोत्तर सिर्जनापत्रको शोध पृष्ठमूमि) ।
 ३. पाल्पाली भञ्ज्याङ मुखपत्र (लेख: नेपाली गीतसङ्गीतको अवस्था: भावेश भुमरी) ।
 ४. विभिन्न गीतकार, सङ्गीतकार र गायकगायिकाहरूका गीतसङ्ग्रह र गीतिएल्बम ।
 ५. सम्बन्धित विभिन्न स्रष्टा र जानकार व्यक्तिहरूसँगको कुराकानी ।
 ६. स्रष्टाका फेसबुक, गुगल र युटुब ।
- (१२ अगस्त २०१८ मा विश्व नेपाली साहित्य महासंघद्वारा आयोजित दोस्रो विश्व साहित्य सम्मेलन, क्यान्टवरी, बेलायतमा प्रस्तुत)

Email: bhavesh.bhumari@gmail.com

Facebook: www.facebook.com/bhavesh.bhumari

बेल्पाली लाहुरे स्रष्टा र युद्ध साहित्य

विजय हितान, पूर्व अध्यक्ष तथा संरक्षक- विश्व नेपाली साहित्य महासंघ, साउथ युके

१.० विषय प्रवेश

बेल्पाली अर्थात् बेलायती नेपाली । बेलायतमा सन् २००६ यता बेलायती गोर्खा सेनाबाट सेवा निवृत्त भई बेलायतलाई नै कर्मथलो बनाएर बस्ने लाहुरेहरूको जनसङ्ख्या उल्लेखनीय रूपले वृद्धि हुँदै छ । लाहुरे शब्दलाई बोलीचालीको भाषामा लाउरे भनिन्छ । लाउरे शब्द नेपाली जनजिब्रोमा त्यतिबेलादेखि झुन्डिन सुरु गरेको हो, जतिबेलादेखि नेपालीहरू पाकिस्तानको लाहोर प्रान्तमा गएर सेनामा भर्ती भई अरुका लागि युद्ध लडन सुरु गरे । आज यस लाउरे संस्कारले २०० वर्षको लामो इतिहास बोकेको छ । लाउरेको यो लामो इतिहासलाई अरु कसैले लेखिदियो तर स्वयम् आफैं एक लाउरे पात्र बनेर । लाउरे आफैंले भने आफ्नो इतिहास लेख्न सकेनन्, लेख्न भ्याएनन्, लेख्न जानेनन् । लाउरेका बारेमा एकदुई सय पुस्तक*1 लेखिएका होलान् तर ती अधिकाङ्श बेलायती लेखकहरूबाट । कतिपय ति लेखकहरू गोर्खालीसँगै सहयोद्धा भएर पहिलो तथा दोस्रो विश्वयुद्ध हुँदै अन्य दुई दर्जनभन्दा बढी युद्धहरूमा लडेको पाइन्छ ।

इतिहासका पानाहरू पल्टाएर हेर्दा स्वयम् लाउरेले नै छिटफुट मात्रामा केही कृति र रचनाहरू छाडेर गएको पाइन्छ । युद्धचेतमा आधारित तुलाचन आलेको 'मणिपुरको सवाइ' पुस्तक र मास्टर मित्रसेनले गाएका 'लाउरे दाइको रेलिमाई फेसनै राम्रो' जस्ता एक दर्जनभन्दा बढी वीररसका गीतहरू यसका केही उदाहरणहरू हुन् । त्यसभन्दा बढी लाउरेहरूले आफ्ना अनुभूतिहरूलाई लेखेर दस्तावेजीकरण गरेको देखिएन । लामो कालखण्डपछि गत एक दशकभित्र लाउरे स्वयम्ले आफ्ना कथाव्यथाहरूलाई क्रमशः पुस्तकहरूमार्फत व्यक्त गर्न लागेको भने देखिन्छ । जसरी लाउरे चलन, लाउरे वर्ग, लाउरे स्टायल, लाउरे बोली, लाउरे बस्त्र, लाउरे आभुशणइत्यादी गर्दै एकलाउरे संस्कार संस्कृतको बिकास भैसकेको छ, त्यसरी नै आजकाल लाउरे साहित्य भनेर विकास हुन थालेको छ ।

लाउरेका बारेमा एलबम*2 बनाएर गीतहरू गाइयो होला, त्यसपछि चलचित्र । तर त्यसलाई लिखित दस्तावेजमा साहित्य नै भन्न मिल्दैन । लाउरे सधैं युद्धसँग नजिक रहने हुनाले लाउरेका बारेमा लेखिने साहित्यर लाउरे स्वयम्ले लेख्ने साहित्यलाई युद्ध साहित्य भन्न सकिन्छ । नेपाल, इन्डिया, मलेसिया, सिंगापुर, ब्रुनाई, हङकङमा लाउरेहरूको ठूलो वस्ती रहेको हुनाले यी ठाउँहरूमा कुनै न कुनै रूपमा युद्ध साहित्यचेतका अवशेष छाडिएको हुनसक्छ । अहिले आएर बेलायती सेनाबाट अवकाश पाई स्थायी रूपमा बसोबास गर्दै आएको सबैभन्दा ठूलो लाउरे समुदाय बेलायतमा छ । त्यसैले यस कार्यपत्रको मुख्य उद्देश्य पनि बेल्पाली लाउरे स्रष्टा र तिनको युद्ध साहित्यका बारेमा एक सोधमूलक संक्षिप्त कार्यपत्र पेस गर्नु हो ।

*1- द गोर्खाज, नेपाल एन्ड द गोर्खाज, गोर्खाज- द टु स्टोरि अफ ए क्याम्पेन फोर जस्टिस, ब्युगल्स एन्ड ए टाइगर, गोर्खाज एट वार

*2- खुत्रुकै पाच्यो जेठान, स्पर्श, युकेतिर जाउली, मुटु, डायमन्ड लाहुरे

२.० कार्यपत्रको दायरा

यस क्षेत्रमा मेरो आफ्नै लामो अनुभवले गर्दा यो कार्यपत्र केही हदसम्म सफल रहेको मैले विश्वास लिएको छु । सन् २००८ सालदेखि निरन्तर बेल्पाली साहित्यिक माहोलमा सक्रिय रहेको छु । बेल्पाली साहित्यकारका प्रायजसो कृतिहरूको सङ्कलन मसँग छन् । तिनैलाई सन्दर्भसामग्री बनाएर यो कार्यपत्र तयार पारिएको हो । तर आफ्नै दैनिकी र कार्यव्यस्तताका कारण समयाभावले ती सबै कृति अध्ययन गरेर कुनकुन कृतिमा केकस्ता युद्ध साहित्यका कुराहरू छन् भनेर समीक्षात्मक टिप्पणी गर्न सकिएन ।

बेलायतमा लाहुरे समुदायबाट दर्जनौ गीतकारले गीति एलबम निकालेका छन् । जुन गीतहरूमा युद्ध साहित्यका तत्वहरू पाइन्छन् । तर ती गीतका स्रष्टा र गीतिएलबमलाई यस कार्यपत्रमा समावेश गर्न सकेको छैन । लाहुरे कथावस्तुमा आधारित केही चलचित्र पनि निर्माण गरिएका छन्, तिनलाई पनि यसभित्र समावेश गरिएको छैन ।

अहिलेबेलायतमा पाँचवटा गोर्खा पल्टन*3 छन् । सेवारत लाउरे लाउरेनीहरूले पनि युद्ध साहित्यमा कृति प्रकाशन र कलम चलाएका होलान् । आफ्ना सिर्जनमै रमाउने म, एउटा स्रष्टाको हरियो पर्खालभित्र पसेर सोध गर्ने पहुच नभएकाले पल्टनघरभित्रका स्रष्टालाई यहाँ समावेश गर्न सकिएन ।

मैले माथि नै भनेजस्तै युद्ध साहित्य नेपाली साहित्यजगतमा जुर्मुराइरहेको अवस्थाले गर्दा त्यति धेरै पुस्तकहरू प्रकाशित भइसकेका छैनन् । त्यसैले यस विषयमा विस्तृत कार्यपत्र तयार पार्न सन्दर्भ सामाग्रीको अभाव छ । मैले प्राप्त पुस्तकहरूलाई मात्रै सन्दर्भ सामग्री बनाएर कार्यपत्र तयार गर्ने काम गरेकाले यो पक्कै अपेक्षा गरिएको जति सफल नहुन सक्छ ।

३.० बेलायतमा युद्ध साहित्य विकास हुनुको कारण

सन् २००० सम्म आइपुग्दा युद्ध साहित्य सुषुप्त अवस्थामा रहेको देखिन्छ । सन् २००१ मा गोर्खा सैनिकमा कार्यरत एकदर्जनजति स्रष्टाहरूको मिलोमतोमा 'प्रवासी नेपाली साहित्य समाज' स्थापना गरेदेखि युद्ध साहित्य विकासको

सुरुवात भएको देखिन्छ । यस साहित्य सङ्गठन स्थापना हुनुमा सन् १९९८ देखि प्रकाशन गरिएको 'प्रवासी वेदनाका आवाजहरू' भनिने अर्धवार्षिक साहित्यिक पत्रिकाको ठूलो महत्व देखिन्छ ।

सन् १९५२ देखी प्रशारणसेवा सुरुगरेको 'बी.एफ.बी.एस. गोर्खा रेडियो' र सन् १९४९ देखीको 'पर्वते पत्रिका'को मासिक प्रकाशनले पनि यसमा विशेष योगदान पुर्याएको छ । सैन्य जीवन तथा युद्ध पीडाका भावनालाई कलममार्फत अभिव्यक्त गरेर देखाउने मञ्चको रूपमा यिनले काम गरेको पाइन्छ ।

लेखनलाई प्रोत्साहन नगरिने संस्कारले गर्दा पल्टन घरमा साहित्य भनेजस्तो रूपमा फास्टाउन नसकेको अवस्था त सबैलाई विदितै छ । मूलधारको नेपाली साहित्य भित्र मातृभाषा, डायस्पोरिक पहिचान इत्यादि धारका साहित्य कोचिन खोज्ने क्रममा अहिले आएर युद्ध साहित्यले पनि आफ्नो दुलो खन्दै गरेको देखिन्छ ।

*3- 1st Royal Gurkha Rifles, 2nd Royal Gurkha Rifles, The Queens Gurkha Engineers, The Queens Gurkha Signals, The Queens Own Gorkha Logistic Regiment

सन् १९९७ मा हडकड ग्यारिशन छोडेर गोर्खा पल्टन बेलायत सरेपछि बेलायती भूमिमा पाइने वाक स्वतन्त्रता, मानव अधिकार र मिडिया स्वातन्त्रताका कारण पनि गोर्खा सैनिक र तिनका परिवारको कलम मजबुत भएर उभिन सकेको हो ।

कुनै पनि चिजको प्रभावकारी रूपमा विकास हुन संख्या या बहुमतको ठूलो भूमिका रहन्छ । यहाँ लाउरे समुदायको बाक्लो बसोबास पनि यसको एक प्रमुख कारण हो । बेलायतमा चौधवटा साहित्यिक संस्था*4 खोलिएका छन् । यसका उदाहरण लाहुरे स्रष्टाको बाहुल्य रहेको प्रवासी नेपाल साहित्य समाज, नेपाली प्रतिभा प्रतिष्ठान र विश्व नेपाली साहित्य महासंघ अनि यसका शाखाहरू हुन् । अन्तर्राष्ट्रिय नेपाली साहित्य संगठन बेलायतमा पनि उल्लेखनीय सङ्ख्यामा लाउरे स्रष्टा भएको पाइन्छ । बेलायतमा आयोजना गरिने साहित्यिक कार्यक्रमहरूमा प्रायजसो आधाभन्दा बढी सहभागिता लाउरे पृष्ठभूमिकै स्रष्टाहरूको हुनेगर्छ ।

बेलायतमा नेपालदेखि आउने साहित्यकारहरूको भ्रमण पनि बेलाबेलामा हुन्छ । नेपाली कलाकार पछि बेलायत भ्रमण गर्ने दोस्रो ठूलो वर्ग साहित्यकारको पर्दछ । तेस्रोमा नेताहरू पर्छन् । अहिलेसम्म मलाई ज्ञान भएअनुसार डा. गोविन्द भट्टराई, तुलसी दिवश, वैरागी काइँला, व्याकुल माइला, भावेश भुमरी, रमेश अधिकारी, राजन मुकारुड, रामकुमार कोने, विश्व विमोहन श्रेष्ठ, तीर्थ अधिकारी, डा. खगेन्द्र लुइँटेल, डोलिन्द्रप्रसाद शर्मा, सञ्जोग लाफा, खगेन्द्र

सङ्ग्रौलाले, क्रिश्च चन्द्रसिङ प्रधान, अभी सुबेदी, बियोगी बुढाथोकी जस्ता अन्य साहित्यकारहरू बेलायत भ्रमण गरिसक्नुभएको छ । वहाँहरूको प्रभावले पनि युद्ध साहित्यलाई प्रोत्साहन मिलेको छ ।

बेलायत स्वयम् विश्व साहित्यको जननी तथा उर्बरा भूमि हो । शेक्सपियर, चार्ल्स डिकन्सजोन मिल्टन, विलियम वाट्वर्थ, जर्ज बर्नार्ड शा, भर्जिनिया उल्फ, शिमस हेमी जस्ता विश्व प्रसिद्ध साहित्यकार जन्मेको भूमिमा बसेर बेल्पाली लाउरेले कोर्ने युद्ध साहित्य विस्तारै जुर्मुराउँदै छ । पहिलो र दोस्रो विश्व युद्ध स्वयम् आफैँ लडेर आफैँले युद्ध साहित्य कोर्ने बेलायती लेखकहरू सयौँ छन् । हेर्नुहोस 'अक्सफोर्ड बुक अफ वार पोयट्री' । बेलायती लेखकले नै सयौँभन्दा बढी गोर्खा लाउरेका बारेमा पुस्तक लेखिदिएका छन् । कतिपय ती लेखकहरू गोर्खा पल्टनमा जागिर खाएका देखिन्छन् । ती साहित्यकार र तिनका कृतिहरू लाउरे स्रष्टाका प्रेरणाका स्रोत बनेको हुनपर्छ, फलस्वरूप नेपाली युद्ध साहित्य बामे सर्न थालेको छ ।

४. युद्ध साहित्य परिभाषा र सिद्धान्त

डायस्पोरिक र युद्ध साहित्यलाई नजिकबाट नियाल्ने साहित्यकार डा. गोविन्दराज भट्टराई युद्ध साहित्य क्षेत्र बाँझो छ भन्नुहुन्छ पहिलो नेपाली युद्धकवितासङ्ग्रह 'युद्धमा हराएको प्रेम'मा आफूले लेखेको भूमिकामा । रामायण र महाभारतजस्ता ग्रन्थहरू युद्ध साहित्य हुन् भनेर कतिले भन्छन् । ती पौराणिक कालका धार्मिक युद्ध साहित्य हुन् जो नेपाल भनिने राष्ट्र जन्मिनुभन्दा धेरै पहिला लेखिएका थिए । नेपाली संस्कारमा तिनको प्रभाव ठूलै रहे तापनि तिनलाई नेपाली युद्ध साहित्य मान्न सकिन्न ।

नेपालको एकीकरण र अङ्ग्रेजको उपनिवेशीकरणको अवधिमा भएका लडाईँ पहिलो, दोस्रो विश्वयुद्ध र त्यसपछिका अन्य युद्धहरूमा गोर्खाली सैनिकको सहभागिता र तीसम्बन्धी लेखिएका विषयबस्तुलाई नेपाली युद्ध साहित्य

*४बिश्व नेपाली साहित्य महासंघ साउथ बेलायत, विश्व नेपाली साहित्य महासंघ वेष्ट बेलायत, नेपाली प्रतिभा प्रतिष्ठान, नेपाली साहित्य विकास परिषद बेलायत, अन्तर्राष्ट्रीय नेपाली साहित्य समाज बेलायत, अन्तर्राष्ट्रिय नेपाली वाङ्मय प्रतिष्ठान बेलायत, नेपाल मुक्तक प्रतिष्ठान बेलायत, गैर आवासिय नेपाली संघ बेलायत भाषा साहित्य बिभाग, साहित्य चौतारी, साहित्य सङ्गम, साहित्य सङ्गालो, प्रवासी नेपाली साहित्य समाज, समकालीन साहित्य प्रतिष्ठान, बिश्व नेपाली साहित्य प्रज्ञा प्रतिष्ठान बेलायत.

मान्न सकिन्छ । हामीमा यति लामो युद्धको अनुभव हुँदाहुँदै पनि अनि तिनका बारेमा यत्रतत्र गीत, कविता, कथा बनाएर नेपालका पाखापखेरामा अभिव्यक्त गरिँदै आइएतापनि युद्ध साहित्यको पहिलो कृति गृहयुद्धका पीडा सन् २००४ मा प्रकाशित भयो र उक्त कृतिको भूमिकामा डा. गोविन्दराज भट्टराईले पहिलो युद्धसाहित्यको कृति भनी चर्चा गर्नुभएको झण्डै एक दशक पछि युद्ध साहित्यको परिभाषा र सैद्धान्तिककरण गर्ने काम शुरु भयो । अहिले आएर बेल्पाली लाहुरे स्रष्टा गणेश राई, कडमाड नरेश राई र अप्जसे कान्छाले 'युद्धसाहित्य सिद्धान्त र सिर्जनाहरू' पुस्तकमार्फत् युद्ध साहित्यलाई परिभाषित गर्ने प्रयास गरेका छन । यस पुस्तकका अनुसार युद्धका चरणहरू— युद्धपूर्व, युद्धकाल, युद्धपश्चातका विषयवस्तुलाई सिर्जनाको आधार बनाएर लेखिएका कृतिहरू युद्ध साहित्य हुन् भनेर परिभाषित गरिएको छ ।

युद्ध पूर्वको चरणमा युद्धका लागि गरिने तयारी, जस्तै सैनिक छनोट अर्थात् भर्ती, व्यापक र जड्गलमा गरिने तालिम तथा अभ्यास, सैनिक र तिनका परिवारका लागि गरिने प्रशासनिक र कल्याणकारी क्रियाकलाप पर्छन् । युद्धकाल चरण भन्नाले युद्धभूमिमा गएर बन्दुक, गोलाबारुदसँग खेल्दै शत्रुलाई आक्रमण, आफ्नो ज्यान, सहयोद्धा र भूमिको रक्षा गर्दै विजयतिर उन्मुख हुनेलाई बुझिन्छ । युद्धपश्चात् चरणमा युद्धको मैदानबाट फिर्ता, सन्धि, युद्धमा मानसिक, शारीरिक, भौतिक रूपमा क्षतविक्षत भएका संरचनाका समीक्षा र पुनर्निर्माण, सम्मान इत्यादिलाई बुझ्नुपर्छ ।

युद्ध साहित्यलाई परिभाषित गर्ने क्रममा यस पुस्तकले युद्ध र द्वन्द्वलाई भिन्दाभिन्दै रूप दिएको छ । द्वन्द्व भनेको आन्तरिक गृह कलह हो जहाँ छापामारले देशको सीमारेखाभित्र रहेर आफ्नै सरकार विरुद्ध लड्छ । युद्धमा एक देशको सैनिकले अर्को देशको सैनिकसँग युद्ध गर्छ । त्यसैले युद्ध साहित्य र द्वन्द्व साहित्य भिन्दाभिन्दै हो भनेर इङ्गित गरेको देखिन्छ ।

यसले के बुझिन्छ भने, नेपालको माओवादी जनयुद्धलाई आधार मानेर लेखिएका सिर्जनालाई युद्ध साहित्य भनिँदैन । मेरो आफ्नै बुझाइमा जहाँ लडाइँको पूर्वतयारी संलग्न हुन्छ, जहाँ एम्बुस थापिन्छ र शत्रुपक्षलाई घाइते बनाइन्छ, बन्दी बनाइन्छ, मारिन्छ, जहाँ गोलीबारुद, बन्दुक, बम, माइन, क्षेप्यास्त्र प्रयोग गर्दै भूमि कब्जा हुन्छ, जहाँ रगत र पसिना बग्छ ती सबै विषयवस्तु समेटेर लेखिएका रचनाहरूलाई पनि युद्ध साहित्य मान्नुपर्छ । छापामार युद्ध कहिले काहीं देशको सीमानाबाट बाहिर पनि पोखिन सक्छ । तालिवानलाई दबाउन पश्चिमी राष्ट्रहरूले अफगानिस्तानमाथि छेडेको संयुक्त हमला आन्तरिक द्वन्द्व साथै युद्ध हो । अब यहाँ एक प्रश्न खडा भएर आउँछ—अफगानिस्तानको युद्धमा खटाइएका बेलायती गोर्खा सेना र ती विषयमा लेखिएका कृतिलाई युद्ध साहित्य मान्ने कि नमान्ने ? आईससलाई

दबाउन प्रयोग गरिएका बहुराष्ट्रिय सेनाका कथाव्यथामा लेखिएका रचनालाई युद्ध साहित्य मान्ने कि नमान्ने ? यी कुराहरू बहसका विषय हुन् भन्ने मलाई लाग्छ । त्यसर्थ यी तीन लाउरे स्रष्टाद्वारा प्रतिपादित युद्ध साहित्य र सिद्धान्तलाई अझै छलफल गरेर निर्रयौल निकाल्न पर्ने यस मेरो कार्यपत्रको आसय हो ।

५. लाउरे र लाउरे समुदायसँग सम्बन्धित स्रष्टा र कृतिहरू

५.१ वेल्पाली लाउरे स्रष्टाहरू र प्रकाशित पुस्तक

विश्वासदीप तिगेला– गृहयुद्धका पीडा, देश बोक्नुको पीडा सन् २००४ (नियात्रा), परदेशीका कोशेली कविताहरू (कवितासङ्ग्रह), संछिप्त वोर्नियो परिचय (भूगोल परिचय), निस्पक्ष संविधान समृद्ध राष्ट्र (राजनीतिक लेख), अभियान (राजनीतिक शब्दावली सङ्ग्रह)

गणेश राई– राइफलले फलाकेको जिन्दगी (कवितासङ्ग्रह), राइफलको नालबाट जीवन नियाल्दा, युद्ध एम्बुसमा राइफलको सङ्गीत, राइफलको मुर्च्छना (उपन्यास), युद्ध साहित्य सिद्धान्त र सिर्जना (संयुक्त सिद्धान्त)

काडमाड नरेश राई– गोर्खा वार पोथम, युद्धमा हराएको प्रेम, सीमाहीन विम्बहरू, ग्रिनविचका प्रतिध्वनिहरू, रिफ्लेक्सन्स वियोन्ड बोर्डर (संयुक्त सम्पादन कवितासङ्ग्रह), आँसुको दोभान अनुहारमा लुकाइएका चोटहरू, पप्पीफूल (कवितासङ्ग्रह), खुकुरीको धारमा, फियरलेस वारियर (आत्मकथासङ्ग्रह), युद्ध बोकेको सिताड (उपन्यास), युद्ध साहित्य सिद्धान्त र सिर्जना (संयुक्त सिद्धान्त)

रक्षा राई– सालिक उभिएर गोर्खाली, देश दुखेको छ, पोयट इन किलिड जोन (कवितासङ्ग्रह), नवचेतना ग्रह (संयुक्त सिद्धान्त), सिपाहीकी आमाको लास, वालुवामा अर्को नेपाल (कथासङ्ग्रह)

केदार सङ्केत– आफैं जलेको देश, साङ्केतिक कविता, गो तेकेरे छु (कवितासङ्ग्रह), यात्रा स्पर्श (नियात्रा सम्पादन), बुद्धल्यान्ड टु स्विजरल्यान्ड, एथेन्सको झरी (नियात्रा), पैयँका फूलहरू (हाइकु)

विजय हितान– विछोडअधिको रात, बाग्मती ब्लुज (कवितासङ्ग्रह), स्वच्छन्द सुसेलीहरू (कवितासङ्ग्रह सम्पादन), थकित पृथ्वी (कथासङ्ग्रह), इको उत्सर्जन (निबन्धसङ्ग्रह), जयबहादुर हितानमगर (व्यक्तित्व र कृतित्व सम्पादन)

अपजसे कान्छा- युद्धमा हराएको प्रेम, गोर्खा वार पोयम, ग्रिनविचका प्रतिध्वनिहरू (संयुक्त सम्पादन कवितासङ्ग्रह), युद्ध साहित्य सिद्धान्त र सिर्जना (संयुक्त सिद्धान्त)

दयाकृष्ण राई- गन्तव्यहीन यात्रीको सपना (कथासङ्ग्रह), ईश्वरको मलामी, लाहुरेको कथा र जापानको व्यथा (कवितासङ्ग्रह) सम्झनाको आलिङ्गनमा बाँधिएर, पागल दर्शनिकको अभिव्यक्तिहरू (संस्मरण)

मिजास तेम्बे- प्यास नजरको, एक गजलसङ्ग्रह (गजलसङ्ग्रह), गोर्खा वार पोयम, ग्रिनविचका प्रतिध्वनिहरू, सीमाहीन विम्बहरू, रिफ्लेक्सन्स वियोन्ड बोर्डर (संयुक्त कवितासङ्ग्रह), अर्थ अवतरण (कवितासङ्ग्रह), नवचेतनाग्रह (संयुक्त सिद्धान्त)

नरेश नाती- बाटो खोज्दाखोज्दै (गीतसङ्ग्रह), मन बेइमानी (मुक्तकसङ्ग्रह), देश बिसेर (कथासङ्ग्रह)

टङ्क वनेम- साँघुरी र बुढा सुब्बा, पेन्जरी पेन्मिक्हा, श्लेशमन्तकको सम्पाड, संगीनको मुर्च्छना (कवितासङ्ग्रह)

जगत् नवोदित- जीवन अनुभूति, काँचो मुद्धा (कवितासङ्ग्रह), अक्षय आकृति (मुक्तकसङ्ग्रह), सप्तकोशीको किनारबाट (सहसम्पादक गजलसङ्ग्रह)

विश्वकाजी राई- उजागर (गीतसङ्ग्रह)

मुकेश राई- अनुभुतिका रडहरू (गीतसङ्ग्रह)

सुरेन्द्र इङ्नाम- चोट दिएपछि (गीतसङ्ग्रह)

ईश्वर चाम्लिङ- स्पन्दित प्रवास् (गीतसङ्ग्रह)

नवराज राई- बर्दीभित्रको मन (कवितासङ्ग्रह)

मुलिवीर राई- विसाइत, छाल, हरियो पर्खाल, मृत शहर (उपन्यास), तथ्य (संस्मरण),

भरतमणि चेङ्वाङ- म अब उप्रान्त कविता लेख्न सकिदैन (कवितासङ्ग्रह)

सुमलकुमार गुरुङ- मेजर अर्जुनको औँठी (कथासङ्ग्रह), युरोप यात्राका अनुभूतिहरू, पाञ्चासेको काखदेखि हडकडको सेरोफेरो, अतीतको आँखिझ्यालबाट नियाल्दा (संस्मरण), खोज्दै छु नेपाल (कवितासङ्ग्रह)

दुत पुन- सुनदन्ते, युकेको जिन्दगी (कवितासङ्ग्रह), अर्ली भाइ (कथासङ्ग्रह)

दधिबन्धु घर्तीमगर- जडकोट डाँडाका सुसेलीहरू (कवितासङ्ग्रह)

लाल राना- अफगानिस्तानमा दशैं, साइप्रसको आँखिझ्यालबाट (कवितासङ्ग्रह)

भगवान् चाम्लिङ- मजस्तै मेरा कविताहरू (कवितासङ्ग्रह)

हेम थापा 'सेठ'- वादलपारिको देश (उपन्यास), लोकव्यथा (कवितासङ्ग्रह)

डा. सीबी गुरुङ- मेम साहेब (कथासङ्ग्रह), मेडल अफ ब्रिटिश एम्पायर (भिसीका जीवनी)

कृष्णबहादुर छेत्री- नेपाली मन (गीत), द खस (ऐतिहासिक कृति)

५.२ बेल्याली लाउरेनी स्रष्टा र प्रकाशित पुस्तकहरू

निर्मला राई परिवेश- परिवेश, परिवेशका पाइलाहरू (कविता/गीत/मुक्तकसङ्ग्रह)

अञ्जु अञ्जली- फेरि किन बिछोड (उपन्यास), च्यातिपर वर्तमान (गजलसङ्ग्रह)

दीपा लिम्बू राई- युद्ध, सह अस्तित्व र सिर्जना (कवितासङ्ग्रह)

निलम आम्बुहाड राई- अन्तरमनका तरङ्गहरू (गीतसङ्ग्रह)

नानु राना- घाम र जून (कवितासङ्ग्रह)

जानुका राई- धर्तीको जन्म, आमा (गीतसङ्ग्रह)

भावना परिष्कृत सुनुवार- उन्मुक्त यात्रा (कथासङ्ग्रह)

कारिश्मा घम- दुई किनारा (कवितासङ्ग्रह)

सुमाया राई- छाम सुनाखरी (गीतसङ्ग्रह), अव्यक्त अभिव्यक्ति (कवितासङ्ग्रह)

लीला सेलिङ माबो - लाउरेनी पीडा (कवितासङ्ग्रह)

५.३ लाउरे परिवारसँग सम्बन्धित स्रष्टाहरू र प्रकाशित पुस्तकहरू

जया राई- बेकर स्ट्रीटका दुई आँखा (कथासङ्ग्रह), भर्जिनिया उल्फ र आँसुका फूल (नियात्रा), डम्बरी, रहरलाग्दो चराको लर्को (कवितासङ्ग्रह)

जानु काम्बाड लिङ्देन- सिविरमा ईश्वर, न उघ्रेको जून (कथासङ्ग्रह)

लक्ष्मी राई लारा- पात्रहरूसँग एक साँझ (कथासङ्ग्रह)

देवेन्द्र खरेश- रुंग्री बयान र नदी किनार (कवितासङ्ग्रह)

घन थापा- देशको माटोमा मेरो फूल, क्याक्नीको कोशेली, मेरो चिनो मेरो देश (कवितासङ्ग्रह)

एकेन्द्र गुरुड - धर्तिमा जुन (कविता सङ्ग्रह), मनको तरङ (निबन्ध सङ्ग्रह)

शान्ति लिम्बू- मिलीजुली (उपन्यास)

हरिसिङ थापा मधुरश (कवितासङ्ग्रह), नम्रताको कार्दिगन (कथासङ्ग्रह), मन उड्यो (गीत सङ्ग्रह), सुन्तली (उपन्यास)

५.४ सम्भवत पुस्तक प्रकाशित नभइसकेका तर साहित्यमा कलम चलाउने लाउरे/लाउरेनी/लाउरे परिवारसँग सम्बन्धित स्रष्टाहरू

भरत लोहरूड, सर्वधन राई, सेमन्त राई, राज श्रेष्ठ, गोपाल शाही, जय तामाङ, होम सुनुवार, जीतेन्द्र चेम्जोङ, लाहाङ चेम्जोङ, लालसुन्दर राई, चोक गुरुड, काजिमान याक्सो, विशन थापा, सङ्गीता राई बायुङ, देवी आले, शान्ता जबेगु, पवित्रा आले, क्षेत्रकला राई, सशी थापा सुब्बा, अमित थेवे, भोजराज बराल

६. उपसंहार

इतिहास साक्षी छ-आफ्नो वर्गका बारेमा आफैं लेखिन्छ । आफ्नो कथा आफैंले लेख्दा साँचो हुन्छ र गलत भएर बाङ्गिने सम्भावना कम हुन्छ । त्यसर्थ बेलायती लाउरे स्रष्टाहरूले आफ्नो कथा आफैं लेख्नुपर्छ । लेखिँदै गरिएको पनि छ ।

यसरी यो कार्यपत्रको पूर्वतयारीमा सोधकार्य गरिंदा ६६ भन्दा बढी बेलपाली लाहुरे र यस समुदायसंग सम्बन्धित स्रस्टाहरुले १२० भन्दा बढी कृति प्रकाशित गरिसकेको पाइन्छ । तर अझै लेखन बाँकी विषय धेरै नै छन् ।

युद्ध साहित्यमा अलि पहिलादेखि कलम चलाउनुहुनेबिश्वासदिप तिगेला, गणेश राईहुनुहुन्छ । हालै आएर कडमाड नरेश राई यस क्षेत्रमा डटेर लाग्नुभएको छ । 'ग्रिहयुद्धका पिडा'मा विश्वाशदिप तिगेलाले इराक, अफगानिस्तान र पुर्बी टिमोर युद्धहरुमा आफ्नो सम्डलताको अनुभव लेखेका छन । गणेशका कृतिमा फकल्याण्ड युद्धमा गोर्खाली सैनिकले भोगेका पीडालाई पोखेको पाइन्छ । नरेशका 'युद्ध बोकेको सिताड'मा दोस्रो विश्वयुद्ध र 'फ्युरिअस वारिअरमा' ब्रुनाई कन्फ्रोटेशनदेखि अफगानिस्तानमा लडेको युद्ध सारथिका आत्मकथा लेखिएको छ । यस्ता सैन्यलेखनका कृति ऐतिहासिक दस्तावेज बन्छन् ।

जसरी युद्धभूमिमा स्कट वानले आफ्नो प्लाटुनलाई लिड गरेर रेके पट्रोलमा लग्छ त्यही कार्यअैले युद्ध साहित्यमा नरेशले गरेका छन् । त्यस रेके प्लाटुनका अन्य सिपाहीहरु भनेको रक्षा, दयाकृष्ण, मिजास, अप्जसे, चोक, विश्वास, सुरेन्द्र, खैरेश, नाती, घम, अन्जु, दिपा, लारा, जानु, जानुका, शशी, मुकेश, टांक, विश्वकाजी, ईश्वर, नवराज, विजय, नानु, लालसुन्दर, लाल, औतारी, सुमल, चन्द्रबहादुर, जगत् इत्यादि हुन् । युद्ध साहित्य विस्तारको यो रेके प्लाटुनमा कलमरूपी बन्दुक र मसिररूपी गोली बोकेर अन्य युद्धका सारथिहरु पनि पछि लागेर आउनेछन् भन्ने मैले विश्वास लिएको छु ।

प्लाटुन प्लाटुन मिलेर कम्पनी बन्दछ, कम्पनी कम्पनी मिलेर बटालियन । हो, हामीले अब बेलायतमा युद्ध साहित्यको बटालियन निर्माण गर्नुछ । यस बटालियनका गोर्खा मेजर र कमान्डिअर अफिसर को होलान, भबिश्यले नै बताउला । तर यस युद्ध साहित्यको बटालियनलाई सहि मार्ग दर्शन दिने 'कलनेल अफ द बटालियन' अरु कोही नभएर डायस्पोरिक नेपाली साहित्य तथा युद्ध साहित्यका बिग्य, अभियन्ता साहित्यकार ड गोविन्दराज भट्टराइ हुनुहुन्छ । वाँहा एक हातमा नेपाली र अर्को हातमा अङ्ग्रेजि साहित्यको कलम भिरेर अगाडि बडेको समालोचक साहित्यकार हुनुहुन्छ । बेलायती लाउरेले लेखेका आधाभन्दा बढी युद्ध कृतिहरुमा वाँहाको भूमिका लेखन पाइन्छ । त्यसर्थ अब हामी बेलपाली लाहुरे स्रस्टाले युद्ध साहित्यको बन्दुकरूपी कलम भट्टराइ ज्युको काँधमा भिन्याउन चाहन्छौं ।

लाउरे परम्परा, सैनिक गतिविधि, युद्धका कथा इत्यादिलाई साहित्यिक कलाको लेप लगाएर लेखेर पाठक माझ पुञ्ज्याउन सक्ियो भने एकातिर इतिहास जोगिन्छ, अर्कोतिर पढेर मनोरञ्जनका साथै ज्ञान हासिल गर्न पनि सकिन्छ

। यद्धपि युद्ध साहित्यलाई अन्य साहित्यकार माझ पुऱ्याएर मूलधारको नेपाली साहित्य जगत्मा भित्र्याउन थुप्रै युद्ध साहित्य गोष्ठी, अन्तरक्रिया, प्रतियोगिता, पुरस्कार र दिवसहरूको खाँचो छ। युद्ध भूमिमा समावेश भएपनी नभएपनी सिपाही भएर भर्तिभएकाहरूले साहित्यका विधाहरू- कथा, उपन्यास, नाटक, कविता इत्यादिमा लेख्न जरुरी छ। युद्ध बाहिरको लाउरेको जीवनमा आधारित बिषयबस्तुमा पनि साहित्यिक कलम अगाडि बढेको हुनपर्छ।

सन्दर्भ सामग्री तथा स्रोत

- गुरुङ, सुमलकुमार (सन २०१३) **युरोपमा नेपाली साहित्य बिकासको सक्षिप्त इतिहाँस**. बेलायत: अनेसासा।
तिगेला, विश्वास दीप (सन २००४) **गृह युद्धका पीडा** बेलायत एवं ब्रुनाई: प्रवासी नेपाली साहित्य समाज।
राइ नरेश काडमाड; अप्जसे कान्छा (सन २०११) **युद्धमा हराएको प्रेम**. बेलायत एवं ब्रुनाइ: नेपाली प्रतीभा प्रतिष्ठान।
राइ, पुरण (बि स २०६९) **डायस्पोरा लाहुरे श्रष्टा र कविता**. काठमांडौ: डायस्पोरा अध्ययन प्रतिष्ठान।
राइ, गणेश; राइ, नरेश काडमाड; अप्जसे कान्छा (सन २०१४) **युद्ध साहित्य सिद्धान्त र सिर्जना**. बेलायत: प्रतिभा प्रकाशन।
Sharma, Bashu (17 March 2017) **Nepali Literature in the UK: Past, Present and Future**. UK: Sahitya Chautari
यसका अतिरिक्त विभिन्न स्रष्टाहरूसँगको प्रत्यक्ष या टेलिफोन वार्ता; ईमेल, म्यासेन्जर र फेसबुकमार्फत् सोधपुछ; (सन् २०१८ जुलाई-अगस्ट) बेलायत।
(3rd edition 14 Sept 2018)

नेपाली साहित्यको चिन्तन, परिभाषा र लेखनमा सुधारको अपरिहार्यता

विश्वास दीप तिगेला

अध्यक्ष, विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ

भाषा र साहित्य संग मानिसको अनन्य सम्बन्ध रहेको हुन्छ । भाषा साहित्य सभ्यताको सूचक मात्र नभई देशविदेशमा आफ्नो पहिचान र प्रतिष्ठाको मुख्य आधार पनि हो । त्यसैले पनि भाषा साहित्य हाम्रो मुख्य चासोको विषय हुनु पर्दछ । प्रत्येक भाषा साहित्यको प्रभाव र पृष्ठभूमि आआफ्नै छन । यहा बढि चर्चा गर्न खोजिएको विषय चाहि नेपाली साहित्य, नेपाली भाषा साहित्यको पृष्ठभूमि र नेपाली साहित्य भित्र कुनकुन कुरालाई अटाउने ? अन्य मुलुकको अभ्यास कस्तो छ ? मुलुकको पहिचान संगै भाषिक पहिचान कसरी आउने गर्दछ आदि ।

भारतीय साहित्य भन्ने वित्तिकै भारतका २९ राज्य र ७ युनियन भित्र बोलिने ७८० भाषाहरुको साहित्यलाई जनाउदछ । ब्रिटीस साहित्य भन्ने वित्तिकै युके, आयल्स अफ म्यान, च्यानल आइसल्याण्ड भित्र बोलिने एंग्लो नरमन, क्रोनिस्, स्कटिस गेलिक, वेल्स र अंग्रेजी आदि भाषाको साहित्यलाई जनाउदछ । त्यस्तै पाकिस्तानी साहित्य भन्नाले उर्दु, पास्तु, वालुची, शिन्धु, सेराइकी, पंजावी र शिन्धु भाषाको साहित्यलाई जनाउदछ । त्यसैले नेपाली साहित्य भन्ने वित्तिकै नेपाल भित्र बोलिने १२५ भाषामा लेखिएका सबै भाषाको साहित्यलाई नेपाली साहित्य मान्नु पर्दछ ।

खस भाषा भित्र मुख्य ३ प्रशाखा जुम्लि, डोटेली र कुमाउनी अर्थात कतिपयले चाहि ११ प्रकार (डोटेली, बैतडेली, अछामी, दैलेखी, बझाङ्गी, बाजुरेली, दाचुरेली, डोल्पाली, जुम्ली, डडेल्धुरी र गढवाली) मा विभक्त गरेका छन । (विकिपिडिया, २०१८) । ति विभक्त गरिएका मध्ये हामीले नेपाली नामाकरण गरिएको भाषा, जो हामी बोलिरहेका छौं, लेखि रहेका छौं, यो चाहि खस भित्रको जुम्ली भाषा नजिक भएकोले यसलाई खसजुम्ली भन्न सकिन्छ । खस भाषा मात्र भन्न सकिने स्थिती छैन त्यसैले यसलाई 'खसजुम्ली नेपाली' भन्नु सहि मानिन्छ । यस भाषाको मुख्य उत्पतिको बोली 'खस भाषा' चाहि अहिले पनि संकटमा छ ।

'खस जुम्ली' भाषालाई 'नेपाली' भाषा भनी नामाकरण गरिए पछि केही असहजता र दुविधा थपिएको देखिन्छ तर यसलाई बहसबाट निकास पाउन सक्दछौं । सार्वभौम मुलुक नेपाल हुनुको नाताले नेपालका नागरिक वा नेपालीहरुले बोल्ने भाषालाई नेपाली भाषा भन्ने परम्परा छ । सामान्यतया पहिलो पहिचान (मुलुक) संगै जोडेर अन्यले चिन्ने गर्दछन् । यो स्वभाविक पनि हो । हाम्रा चाईनीज मित्रहरुले बोलेको सुन्दा उनीहरु चाइनीज भाषामा कुरा गरिरहेका

छन भन्दछौ तर उनीहरू वास्तवमा म्याण्डरिन वा क्यान्टोनी भाषामा बोलिरहेका हुन्छन । मुख्य पहिचान (देश) संग अन्य सहायक पहिचान जोडिने प्रचलन विश्वभर छ । तर हाम्रो मुल पहिचान (देश) नेपाल छ र भाषाको नाम नै नेपाली राखिनुले, के प्रोत्साहित गर्दछ भने जो नेपाली (खस जुम्ली) बोल्दछ त्यो मात्र नेपाली हो अर्थात जो नेपाली हो उसले खस जुम्ली भाषा बोल्नै पर्दछ भन्ने कसैले वितर्क पनि गर्न सक्दछन् । अर्थात खसजुम्ली नबोल्ने नेपाली होइनन । तेस्रो ब्यक्ति अर्थात अन्य मुलुककाले हामीलाई नेपालका नागरिक वा नेपाली पहिचान भएकाले हामीलाई नेपाली जाति देख्छन, हामीले जुनसुकै भाषा बोलेपनि नेपाली बोले भन्छन, हाम्रो आआफ्नै जात थर भएपनि उनीहरूले नेपाली जाति भन्दछन । त्यो अर्कै पाटो रहयो । यहा चर्चा गर्न चाहेको विषय चाहि नेपाली शब्दको, नेपाली साहित्यको र नेपाली भाषा साहित्यको हो ।

सिर्फ नेपाली शब्दको सवाल हो । तर, नेपाल मुलुक भएकोले राष्ट्रियता नेपाली, नेपाल भित्र बोलिने सबै भाषाहरूको साहित्य नेपाली साहित्य र खस जुम्ली (नेपाली) भाषालाई देवनागरी लिपी प्रयोग गरि लेखिएको साहित्य नेपाली भाषा साहित्य हो । यहा यी माथिका ३ वटै कुरा सहि र स्वीकार्ने पर्ने हुन्छ । यो अर्थमा की नेपाल भित्र बोलिने विभिन्न मातृभाषाहरु सहित खसजुम्ली भाषाको साहित्यलाई नेपाली साहित्य भन्ने पर्नेहुन्छ र अर्को महत्वपूर्ण कुरा चाहि खस जुम्ली भाषालाई मात्र ‘नेपाली भाषा’ नामाकरण भईसकेको एवं मान्यता पाईसकेको हुनाले खसजुम्ली भाषाको साहित्य सिर्फलाई पनि नेपाली साहित्य मान्ने पर्ने स्थिति छ । सिर्फ हामीले यी दुई कुरालाई ख्याल गर्दै स्पष्ट हुन आवश्यक छ ।

देशको नाम नेपाल भएकोले भाषाको नाम नेपाली भनी नामाकरण गर्न आवश्यक थिएन । छिमेकी मुलुक भारतको भाषा भारती त छैन । त्यहा हिन्दी, अंग्रेजी र अनेक भाषा बोलिन्छ । फिलिपिन्स देशको फिलिपिना भाषा नभनी तागलोक भाषा नै भन्छन त्यो लगायतको १ सय ८७ भाषाहरु छन् । त्यसैले खसजुम्ली भाषालाई नै यथावत नाममा सरकारी भाषा बनाएको भए भाषाको नाम के हो भन्ने द्विधाहरु आउने थिएनन् ।

कसरी र कहिले खस जुम्ली भाषालाई नेपाली नामाकरण गरियो त? कमल प्रसाद मल्लद्वारा सम्पादित एकपुरानो पुस्तक ‘प्रस्पेण्टिभ अन कन्टिन्यूटी एण्ड चेन्ज’ पुस्तकको पेज ४५७ मा प्रधानमन्त्री चन्द्र सम्शेरले सन् १९०५ मा नेपाली भाषा बाहेक अन्य भाषामा लेखिएको डकुमेन्टहरु प्रसासन र अदालतहरुमा अमान्य हुने बनाए । (मल्ल, १९८९, पृ ४५७) उल्लेख छ । त्यस्तैगरि अर्को दस्तावेजमा भनिएको छ ‘गोर्खा राज्यको विस्तारसँगै लादिएको खस कुरा वा गोर्खा भाषाको साम्राज्य हेर्दा हामी भाषाको मामिलामा लोकतान्त्रिक गणतन्त्रमा होइन, सुरेन्द्रवीर विक्रम

शाह र जंगबहादुर राणाको शासनमा बाँचिरहेका छौं, जसले गोर्खा भाषाको शासनलाई थप कठोर बनाएका थिए । उनीहरूले वि. स. १९१० सालमा एक इस्तिहार जारी गरी सरकारी कामकाजमा चलाउन भने तत्पश्चात खस कुरा वा गोर्खा भाषाबाहेक अन्य भाषाको प्रयोगमाथि बन्देज लगाएका थिए, जुन बन्देज अद्यापि लागू रहेको छ ।” (मल्ल के. सुन्दर, नेपालमा भाषिक विभेद, डर्बान घोषणा र कार्ययोजना तथा नेपालमा जातीय विभेद, सन् २००२: २०८) । यो तथ्य संगै हामी स्वस्थ बहस गर्न सक्छौ । खसजुम्ली भाषालाई नेपाली भाषा नामाकरण गर्नु सहि थियो या गलत? के नाफा र के घाटा भयो ? खसजुम्ली भाषालाई नेपाली नामाकरण गर्नुले अन्य भाषालाई उपेक्षा गरिएको निक्यौल गर्दै प्राडा. टंक न्यौपानेले सबै भाषाहरूको साहित्यलाई समेटनको निम्ति ‘नेपालीय’ भन्ने शब्दको प्रयोग गरौ भनी प्रस्ताव पनि राख्नु भएको छ । यो सवाललाई अब महत्वको साथमा हेरिनु पर्दछ । मञ्जुश्री थापाकी अनुसार ‘सन् १९५९ मा यो हाम्रो एकमात्र राष्ट्रभाषा घोषित भएपछि पछिल्ला तीन दशक शिक्षा र कामकाज नेपालीबाटै चल्यो... ’ (थापा २०१९, कान्तिपुर)। यस कारण खसजुम्ली (नेपाली) भाषाको हेजमुनि शुरु भएको र राज्यबाट संरक्षण प्राप्त भएकोले संमृद्ध बन्न सकेको स्पष्ट हुन्छ । यसको अर्थ के पनि हो भने भाषाको संमृद्धि, राष्ट्रकै संमृद्धि हो र भाषा संमृद्धिको निम्ति राज्यबाटै संरक्षण हुनुपर्दछ भन्ने पनि हो । एक महान ब्यक्ति नेल्सन मण्डेलाले भनेका थिए, ‘जसलाई भनिएको हो उसले बुझ्ने भाषामा बोल्दा उसको टाउकोमा गएर बस्दछ र उसैले बोल्ने भाषामा कुरा गर्यो भने उसको मुटुमा गएर बस्दछ ।’ (नेल्सन मण्डेला), अर्का चिन्तक पेड्रो काल्डरोले भनेका छन् ‘भाषा सबैभन्दा खतरनाक हतियार हो ।’ त्यसैले यो भाषाको हतियार कसरी र कताकता चल्यो अब हिसाब किताब गरेर सुस्पष्ट हुन आवश्यक छ । खस जुम्ली भाषालाई नेपाली नामाकरण गर्नुको फाइदा बेफाइदा दुवैछन । यद्यपी खस जुम्लीहरूको विरासतलाई सम्मानपूर्वक व्यवस्थापन गर्ने सवालमा पनि चिन्तन आवश्यक छ । गोर्खा राज्यको एकात्मककरण संगै उसको राज्यको प्रभुत्व कायम गर्न पक्कै एक भाषी नीतिले सहयोग पुर्याएको कुरा यसको नाफा पक्ष रहयो भने अन्य मातृभाषीहरू ओझेलमा परे र मेहेन्द्रीयवादमा रुमलिएका छन् । त्यो यसले पुर्याएको घाटा हो ।

के हो मेहेन्द्रीय राष्ट्रवाद ?

राजा मेहेन्द्रले “एउटै भाषा एउटै भेष, एउटै राजा एउटै देश” को नारा लगाइ खस जुम्ली (पर्वते) भाषा लाई नेपाल राज्यको भाषाको मान्यता दिई पुरै देशभर सरकारी कामकाजको भाषाको रुपमा लागु गरि अरु भाषालाई एक हिसावले दमन नै गरे । त्यसै गरि नेपाललाई पहिलो चोटी धर्म सापेक्ष राज्य घोषणा गरेर अन्य धर्मको अस्तित्व अस्वीकार गरे । देशको ऐन कानून धर्म प्रेरीत बनाई एक समुदाय विशेषलाई देशको ठेक्का दिए । यसको मतलव पहाडे आर्यहरूलाई

प्राथमिकता दिने र अरुको अस्तित्व अस्वीकार गर्ने कार्यलाई नै महेन्द्रीय राष्ट्रवाद भनियो । त्यसको पक्षपोषण गर्न अन्य भाषा बोल्ने वा अन्य धर्म मान्नेलाई गाई खाने भाषा वा धर्म भनियो र जेल हालियो । तराईका सिमाहरुमा पहाडी समुदायलाई लगेर राखि सिमाको रक्षा गराउने नाटक मञ्चन गरियो ।

नेपाली समाज अहिले पनि महेन्द्रीय राष्ट्रवादले थिलथिलो छ । नेपालीहरुको मस्तिष्कमा एक देश, एक नरेस, एक भाषा, एक भेष भन्ने मन्त्रले लामो समय गाँजी रहयो र अझै पनि उहि विरासतका धडधङ्गी बाँकी छन् । सबै गणराज्यहरु मासेर एक देश, सबै शासकहरु मासेर एक राजा, अन्य पोषाकहरु मासेर एक भेष बनाउदै गर्दा सबै जात र थरहरु मासेर एक थर मात्र बाँकी राख्न खोजिएको थियो की? स्वभाविक प्रश्न उठ्न सक्दछ । बहुभाषा बोलिने मुलुकमा यस्तो नीति आउनु सर्वदा दुःखद हो । यस विषयमा सबैको अध्ययन र चासो हुनु जरुरी छ ।

नेपाली साहित्यको सापेक्षित परिभाषा र दायित्व

वर्मा, भारत, भुटानमा बस्ने नेपालीहरु खसजुम्ली (नेपाली) भाषा बोल्छन्, लेख्छन् तर उनीहरु संग नेपाली नागरिकता छैन । उनीहरुलाई त्यहा नेपाली जातिको रूपमा चिन्दछन् । उहि नेपाली समुदाय बीच मात्र आआफ्नो थरले चिनिन्छन् । भाषा यतिठूलो कुरा हो, भाषाकै कारण राष्ट्र र राष्ट्रियता बन्ने गर्दछ । त्यसैले अब नेपाली साहित्य तथा भाषा साहित्यको पूर्णब्याख्या हुन जरुरी छ । भाषा र साहित्यलाई भूगोलको सिमा भित्र बाँधेर राख्न सकिन्दैन । नागरिकताको आधारमा अलग्याउन मिल्दैन । सामान्यतया 'नेपाल भित्र बोलिने सबै (मातृ) भाषाहरुको साहित्य तथा देशविदेशमा नेपाली पहिचान भएका र नेपाली परिचयमा गौरव गर्नेले आफ्नो मातृभाषामा लेखेका साहित्य नेपाली साहित्य हो ।' यो ब्याख्या र परिभाषाले मात्र अब पूर्णता र सापेक्षता तर्फ लैजान सक्छ भने 'नेपाली (खस जुम्ली) भाषालाई देव नागरी लिपीमा लेखिएको साहित्य नेपाली पहिचान र प्रतिष्ठा भई सकेको छ । यसको श्रीवृद्धिको निम्ति हरप्रकारको कार्य गर्नुपर्ने दायित्व छदछ ।'

मानिसले मातृभाषा, सम्पर्क भाषा, अन्तर्राष्ट्रिय भाषा तथा छरछिमेकका भाषा बोल्ने गर्दछन् । उनीहरुको मातृभाषाको साहित्यलाई कसरी ब्यवस्थित गर्ने ? उनीहरुद्वारा सिर्जित साहित्यलाई कसरी नामाकरण गर्ने ? उदाहरणको निम्ति: नेपाली भारतीय साहित्य, नेपाली वर्मेली साहित्य, नेपाली बिट्रिस साहित्य यो सगै मातृभाषाको सवालमा चाहि लिम्बु भारतीय साहित्य, लिम्बु नेपाली साहित्य र लिम्बु वर्मेली साहित्य स्वभाविक रूपमा आउनु पर्दछ । त्यस्तैगरि पहिलो तथा मुख्य पहिचान-चिनारी (देश) को नामबाट छाँयामा पर्ने अवस्थालाई हामीले कसरी ब्यवस्थापन गर्ने ? चिन्तनको

खाँचो छ । भाषाको सवालमा लेखक राजेन्द्र महर्जनले लेख्नु भएको छ “भाषाको मामिला हेर्दा यस्तो देखिन्छ, हामी महेन्द्रकालीन राष्ट्रवादको दुर्गन्धी दहमै भैँसीजस्तै रमाइरहेका छौ ।” (महर्जन, २०१६, न्यूयार्कसमाचारडटकम) वास्तवमा हामी महेन्द्रकालिन विरासत भन्दा ध्वनी विज्ञान सम्मत किन नजाने ?

खस भाषा-खसजुम्ली भाषा:

‘खसजुम्ली भाषाको उन्नत रूप नेपाली भाषा हो भन्ने तथ्य त स्थापित भइसकेको छ । आमरुपमा खस भाषा इतिहासकालीन बृहत जुम्लाराज्यको खसान क्षेत्रमा बोलिने लवज हो । त्यसको सिंजा केन्द्र थियो तर त्यसको भाषिक प्रभाव क्षेत्र २२ खोला र १४ दरा समेटिएको भूभाग हो अर्थात् तिव्रिकोट, जुम्ला, चौधबिस, रास्कोट, हुम्ला, गुम मुगु, खत्याड, सोरु, डोल्पा, बाजुरासम्म । भाषाका अध्ययताहरूले पनि यो भाषालाई जुम्ली, जुम्लेली, खसकुरा र सिंजाली भनेर पनि चिनिने उल्लेख गरेका छन् । समाज भाषा वैज्ञानिक सर्वेक्षण अन्तर्गत सन् २०१६ मा ‘जुम्ली नेपाली भाषा’को अध्ययन भएको थियो । अध्ययनले जुम्ली नेपाली भाषा बाजुरा, बझांग र अछाममा पनि बोलिने गरेको उल्लेख गरेको छ । यद्यपी यसमा डोल्पा, जाजरकोट, दैलेख, सल्यान, रुकुम तिर पनि बोलिने जानकारी छ । भाषा वैज्ञानिक सर्वेक्षण २०१६ को अध्ययनको फिल्ड प्रतिवेदन अनुसार जुम्ली नेपाली भाषीमध्ये ७५ प्रतिशतले अरुसँग कुरा गर्दा प्रायः ‘नेपाली भाषा’ को माध्यम प्रयोग गर्ने गर्दछन् ।’ (चौलागाईं, २०७५, दुरवीननेपालडटकम)

नेपाल भाषा:

नेपाल देश, नेपालको राष्ट्रियता नेपाली, नेपाली साहित्य, नेपाली भाषा साहित्यको बारेमा हामी माथि स्पष्ट भयौ यद्यपी ‘नेपाल भाषा’ शब्द पनि नजिक छ । काठमाडौंलाई मात्र नेपाल भनिने पुरानो प्रचलन अनुसार काठमाडौं (तत्कालिन नेपाल) भित्र धेरैले बोल्ने भाषा नेवार भएकोले नेवार भाषाको नाम नै ‘नेपाल भाषा’ रहेको हो । उसो त संयुक्त राष्ट्रसंघमा नेवार अक्षर रञ्जना लिपी नै नेपालको लिपी भनी दर्ता पनि भएको छ । नेवार समुदाय भित्र १२ वटा लिपीहरू प्रचलनमा रहेको अर्को रोचक पक्ष छ भने ११ भन्दा बढि उपजातहरू रहेका छन् ।

विश्वमै लेखन, लिपीको विविधता झनै रमाईलो पाइन्छ । एक समुदायको १२ वटा लिपीको ठिक विपरित एक ल्याटिन अल्फाबेट लिपीलाई अंग्रेजी भाषाले सहित विश्वका १३० भाषाले प्रयोग गर्दछ । त्यस्तै मायान लिपीलाई विश्वका ३२ भाषाले प्रयोग गर्ने गर्दछन् ।

हाइपोथेटिकल

खस जुम्ली भाषाको सट्टामा थारु भाषालाई ‘नेपाली भाषा’ नामाकरण गरी सरकारले राज्यबाट पक्षपोषण गरेको भए अहिलेको अवस्था कस्तो हुनेथियो होला ? अन्यन्तै चर्चित डा. बाबुराम भट्टराई एसएलसीमा के बोर्डफष्ट हुने थिएहोलान ? भानुभक्त आचार्यले बाल्मिकीको रामायण खसजुम्ली (नेपाली) भाषामा अनुवाद गरेर घरघर पुर्याएको भएपनि के यस्तो समृद्ध हुन सक्थ्यो होला ? खस जुम्ली भाषालाई कसले शुरुवात गरयो त नेपाली भाषा भनी बोलाउन ? सम्भवतः नेपालबाट दार्लिलिड, कुमाउ र वनारस तिर गएकाले बोल्ने भाषालाई त्यहाका समुदायले पहिलेपहिले नेपाली भाषा भन्न शुरुगरेको हुनसक्ने अनुमान गर्न सकिन्छ । विश्लेशक सिके लालका अनुसार नेपाली भाषा अंग्रेजले गोर्खाली सिपाहीका लागि बनाइदिएका थिए भनेका छन् ।

खसभाषा लेखनबारे विवाद

खसजुम्ली (नेपाली) भाषालाई नागरी (पछिबाट देव थपेर देवनागरी) अक्षरमा लेखिने प्रचलनको सवालमा नेपाल सरकारले २०६९ सालमा स्वीकृत गरेको ‘नेपाली वर्ण विन्यास’ (पुस्तक) ले धेरै ध्वनी विज्ञान नजिक लगेको थियो । अन्य भाषालाई देवनागरी लेखनमा सरल हुनेभएकोले नेपाली साहित्य विस्तारको ढोका खुलेको थियो । लेखन जति सजिलो हुन्छ त्यति नै अन्य भाषीले सिक्न सक्दछ । तर, त्यसको ठिक विपरित वि.स. २०७४ मा मानक नेपाली भाषा अभियानले ध्वनी विज्ञानलाई नभई ऐतिहासिक विरासतको आधारमा लेखनको मानक बनाएका छन् । जसले सयौं ग्रन्थहरूलाई त बचाएका छन तर भाषा लिपीलाई बाहिर विश्वमा लैजाने बाटो चाहि साँघुरो बनाएको छ । यसलाई सामान्य रूपले मात्र हेर्न मिल्दैन ।

देवनागरी लिपी देवनागर (काशी) बाट प्रचलन शुरु भएकोले यसको नाम नागरी भनिएको हो । यस नागरी लिपीमा जम्मा ५२ अक्षर, १४ स्वरवर्ण र ३८ व्यंजनवर्ण हुन्छ । यस लिपीमा संस्कृत, हिन्दी, मराठी, कोंकणी, शिन्धी, काश्मीरी, डोगरी, नेपाली, बोडो, मैथिली लगायत ९ भन्दा बढि भाषाहरू लेखिन्छन् । यसको विकास ब्राम्ही लिपीबाट भएको हो । (वामनकार, २०१८, भिमिसाहित्यडटकम))

अन्य मुलुकको अभ्यास मध्ये परम्परागत लेखनमा रहेको चाईनिज म्याडरिनको ३ हजार अक्षरहरूलाई सरलीकरण गरेर २६ अक्षर, २३ व्यञ्जनवर्ण र २४ स्वरवर्ण बनाउदा पनि उनीहरूको इतिहासको विरासत बाँचेको छ र विश्वभर तीव्रतर गतिमा विस्तार भईरहेको छ । विश्वले सिकिरहेको छ । यसबाट हामीले पनि पाठ सिक्नु पश्र्यो की ?

उपसंहार

नेपाली शब्दको आयाम अनेक छन् र महत्वपूर्ण छन् । नेपाली साहित्य र नेपाली भाषा साहित्यको परिभाषामा सुधार तथा परिमार्जन गर्दै विस्तार गर्न आवश्यक छ । परिभाषामा नेपाल बाहिर जन्मिएका, पहिचान नेपाली भएका र नेपाली परिचयमा गौरव गर्नेले बोल्ने भाषाको साहित्यलाई कसरी नेपाली साहित्यमा जोड्ने ? जुनसुकै भाषामा लेखिएको भएपनि साहित्यको मर्म, भावना, सुगन्धले कुन साहित्य हो जनाउदछ भन्ने मान्यता संग विदेशमा रहेकाले विदेशकै सुगन्ध बोकेको साहित्य खसजुम्ली (नेपाली) भाषा र नागरी लिपीमा लेखेको साहित्यलाई कसरी नेपाली साहित्य भन्न सकिन्छ, कसरी समन्वय गर्ने ? अब हाम्रो परम्परागत बुझाई र परिभाषा किन अपूर्ण बन्न पुग्यो ? परिवर्तित परिस्थितीमा अझ खुल्ला भई प्रभावकारी ढङ्गले नेपाली साहित्य, खसजुम्ली भाषा साहित्य र नेपाली पहिचान एवं प्रतिष्ठाको निम्ति अझ जुझारु भई कसरी अघि बढ्न सकिन्छ ? सबैमा चिन्तन र चासोहोस भन्ने कामना सहित ।

Bibliography:

Khas language in problem in Karnali, Available at:

<https://www.kantipurdaily.com/news/2018/05/09/152582978626061044.html?author=1> (Accessed: 24 August 2018)

k khas vasha lopunmukh cha? <http://www.durbinnepal.com/archives/14712>

(Accessed: 13 Jan 2019)

Khas Vasha (2018) Available at:

https://ne.wikipedia.org/wiki/%E0%A4%96%E0%A4%B8_%E0%A4%AD%E0%A4%BE%E0%A4%B7%E0%A4%BE
(Accessed: 14 Jan 2019)

Malla, K., Ed (1989) Prespective on Continuity and Change, Center for Nepal and Asian Studies, Tribhuwan University

Maharjan, R (2015) Kanuni dandale bolne vasha. Available at:

https://newyorksamachar.com/n/1184?fbclid=IwAR3yW0SnMB9nhjaP9MIRX2xWNyKTVvaT_IR7r7k-71WSAL7qrshbUlmvao (Accessed: 13 Jan 2019)

Thapa, M. (2019) Asamabeshi Nepali Sahitya. Available at:

<https://www.kantipurdaily.com/koseli/2018/12/28/154597711120344292.html> (Accessed: 13 Jan 2019)

Wamankar, M. (2018) Debnagari lipiko sanchiptya parichaya. Available at:

https://vimisahitya.wordpress.com/2008/09/02/dewanaagaree_parichay/(Accessed: 24 August 2018)

कविता

किन आएको तिहार

रेजिना गौतम, विर्तामोड, झापा, नेपाल

किन आएको तिहार ?

किन फुलेको मखमली ?

किन मगमगाएको सयपत्री ?

रंगी विरङ्गी गोदावरी पनि

तँछाड-मछाड गर्दै बारी भरी फुलेका छन्, रङ्ग

भर्दैछन् ।

ए मखमली ए सयपत्री ए गोदावरी

किन फुलेका तिमीहरु ?

किन मगमगाएका बारीबाट घरैसम्म बासना छर्दै

हाँस्तैन मेरो मन तिमीहरुको सुगन्धमा

रन्दैनन आँखा त्यो सुन्दर दृष्यमा ।

तर, तर पनि

तिमीहरु भै बारीमा किन फुल्नु पर्ने ?

फुल तिमीहरु उ पल्ला घरका बारीमा फूल

कौशी आँगन र छतमा फुल

पल्लै घरको छत, आँगन, कौशी र बारी

ढकमक्क सजिऊ

बासना पनि उते छर

ढोका कोठा, लोटा र गाग्रीमा

रङ्ग भर हो उतै भर ।

बुझ्छु म फुल्नु तिम्रो दोष होइन

सुगन्ध त तिम्रो गुण हो

तै पनि तिम्रो निर्दोषीपन

र सुगन्धले मलाई शान्त्वना दिन सक्दैन

तिम्रो सुगन्ध भन्दा ठूलो पहाड बज्रिएको छ

मेरो टाउकोमा

जुन पहाड पन्छाएर तिम्रो सुगन्धमा रमन सक्दिन म

पोहोर साल मात्रै होइन

मखमली, गोदावरी र सयपत्रीको माला उनेर

विदेशिएको भाईको बाटो कुद्दै बसेको

सप्तरङ्गी टिका, ओखर र तेल

भाईलाई खुवाउने परिकार जुटाएर

भाइ आउने बाटो कुद्दै बस्दा

ठम-ठम हिंडेर आउनु पर्ने मेरो भाई

रातो बाकसमा आइपुग्यो हो रातो बाकसमा
आइपुग्यो
मैले उनेको मखमली, सयपत्री र गोदावरीको माला
त्यहि रातो बाकसलाई लगाइदिँ
सदा सदाका लागि
कहिल्यै नओइलिने मखमली, गोदावरी र सयपत्रीको
बासना
न त्यो बन्द बाकसभित्रको मेरो भाइले लिन पायो
न त मलाई तिहार नै आयो ।
कहिल्यै नओइलिने मखमली तिमीलाई प्रश्न छ
मेरो भाइ किन ओइलायो

थुङ्गा थुङ्गा जोडेर बनाएको तिम्रो प्रभावले
किन छेक्न सकेन मेरो भाईको अनन्त यात्रालाई ?
भाइका बाधा अड्चन ओखरमा फुटाउन नपाउँदै
सदा सदाका लागि
मेरो तिहार अपहरण भयो
त्यसैले अब फुल्ने ठाउँ परिवर्तन गर
फूलहरु अब फुल्ने ठाउँ परिवर्तन गर ।
तिमी फुलेर मेरो मन नरुहाउँ
वर्षेनी आलो घाऊ बनेर नदुखाउ
बर्षेनी आलो घाउ बनेर मेरो मन नदुखाऊ ।

आएन दर्शौं

नवीन अनुपम रावत

कमलबजार, अछाम

हाल: काठमाडौं, नेपाल

भत्केका झुपडी हरू कति यहाँ, आएर बाढी झरी
बस्दै मन्दिर चौर को म भरमा, मानौं दर्शौं के गरी
हाम्रो को छ यहाँ सुनेर बुझने, पीडा र मर्का हरू

आएको छ अझै दर्शौं नगरमा, बित्ने छ रोई बरू ।
बा आमा त धुरू धुरू हर घडी, रुन्छन् दर्शौं आउँदा
साच्चै हुन्छु छिया म गाउँ घरमा, उल्लास त्यो
छाउँदा

यी आँखा तर एक रत्ति नि खुशी, छैनन् छ ठूलो
व्यथा

परदेशि हुँ म के गरू भन सखी, हो सत्य मेरो कथा ।
मान्छन् खै कसरी दर्शौं अब यिनी लाएर मैला लुगा
हेर्नु बिल्कुल चेहरा मधुर छन् धेरै दुखी छन् सुगा
पर्देशी हरूका त झन् मनभरी , पीडा छ मात्रै पिर

फोड्दै धड्कन राख्छ चाह मनका, आधा सधैं ईश्वर
मान्छन् खै कसरी दर्शौं अब यिनी लाएर मैला लुगा
हेर्नु बिल्कुल चेहरा मधुर छन् धेरै दुखी छन् सुगा
पर्देशी हरूका त झन् मनभरी, पीडा छ मात्रै पिर
फोड्दै धड्कन राख्छ चाह मनका, आधा सधैं ईश्वर ।

मैला छन् कपडा अझै गरिबका ,आएन कैले दर्शौं
ती छाना र गरीब गाउँ घरमा , छाएन कैले दर्शौं
टानैँ छाक फिटी फिटी छ मनमा , खै शान्ति के
आउँछ

यो मन् दुख्छ सधैं कठै कटकटी , मात्रै दुख लाउछ ।

परदेश पलायन

डा. तुलसी धरेल, टोरोन्टो, क्यानाडा

पाटी पौवा डबली चौतारो
सबै छोडी मुग्लान पस्दा
साथी संगी नाता र गोता
सबै तेतै तिर बिसी हिड्दा
भयो जिन्दिगी नौलो चेहरा
आफ्ना त्यागी परदेश बस्दा
सुबिधै सुबिधा छ जिन्दिगीमा
अभाव कतै अनुभूति छैन

मृगतृष्णा किन हो किन हो?
कतै कसैको परिभाषा भेटिन्न
खुबै रमाछु अरूबाट हेर्दा
माथि आफू भन्दा अरु छैन् लाग्छ
एक्लो ठान्छु आफू फर्की हेर्दा
बस्ति आफ्नो तेतै बिसी हिड्दा
भयो जिन्दिगी एक्लो चेहरा
साथी संगी बस्ति तीरै छोड्दा

कविताको नायकलाई सम्बोधन

तीर्थ संगम राई, कतार

पसिनाको रंड,
सपनाको रंड,
र, जीवनको रंड
उस्तैउस्तै हुन् मेरो लागी ।

यो अरबियन सागरको पानी
मेरो पसिना र सपनाको रंड

सानी छोरीको आँखाको कोर्निया
आमाको आशिर्वाद र संगिनिको प्रेम
सबैसबै गहिरो-नीलो लाग्छ मलाई ।

स्काफफोल्डिङको हरेक उक्लाई
छोरीको शैक्षिक प्रगती
स्टिलफिक्चरको कलात्मक बुनाई
संगिनिको शिरबन्दी र चन्द्रहार
पाईपलाईनको कलात्मक वेल्डिङ

मेरी आमाले हरेक साँझ बिहान
 देख्ने गरेको एउटा अद्भुत सपना ।
 अजानको पहिलो धूनसँगै बज्छ आलाराम
 पसिनाको प्रतेक थोपासँगै खस्छ सुखको जून
 त्यही जूनको आभाले पोतिन्छ मेरो जिन्दगी
 यसरी-
 यो दुःखको कारखानामा हरेक दिन
 फूलाई रहेको छु बेमौसमी फूलहरु
 यी फूलहरु बिहान बेलुका मेरो घरको
 गमलाभरी हाँसी रहेका हुनेछन् ।
 ए कवि !
 तिमीले मेरो दुःखको उन्यू फूल लेख्यौ
 खाडिको शहर-मजराभरी सिउडी देख्यौ
 तर देखेनौ उन्यूको फरक सुन्दरता
 सिउडिको अचुक आयुर्बेदिक महत्व ।
 तिमीले मेरी संगिनीको निरस मुहार
 छोरीको एक जोर उत्सुक आँखा
 र, आमाको क्षयरोगको औषधी देख्यौ
 तर देखेनौ सिउदोको बेजोड मुस्कान
 स्कुल जाने छोरीको सघन बाटो
 खोक्दै गरेकी आमाको स्वाभिमान ।
 ए कवि !

तिमीले खाडी जाने श्रमिकहरुको
 हरियो पासपोर्ट र थोत्रा झोला हेर्नौ
 तर-
 त्यो पासपोर्टमा अंकित राष्ट्रीय निसानी
 झोलाभित्र पट्याएर राखेको देसको नक्सा
 राज्वश्व तिरेको भर्पाइ र आफूलाई बेचेको
 सक्कली प्रमाणपत्र केहि हेरेनौ ।
 कुनै कवि गोष्ठिहरुमा लय मिलाएर
 मेरो आँसुको सारडी बजायौ
 मखमली बाकसमा हरेक दिन आउने
 निर्जिव श्रमिकहरुको बियोगान्त गीत गायौ
 अफसोच-
 तिमीले कहिले सम्मान गर्न सकेनौ
 श्रमका देवताहरुलाई
 झोलाभरी बोकेर ल्याएको देसको सम्बृद्धि
 परिवर्तनको नयाँ आयाम
 र, परिवारको करोडौं खुशीहरुलाई।
 ए कवि !
 म खाडी छिरे पछि
 लेखी रहेको छौ मेरो कबिता
 तिमी आफै खाडी हिडेको दिन
 के ? तिमी लेख्न सक्छौ आफ्नो कबिता ? ।

बालपनको दशैं

शैलेस भट्टराई, चितवन

हाल: अलाबमा, अमेरिका

बिहान उठी बार्दलीमा आड तन्काउदै गर्दा

उत्तरका हिमशोभालाई कुहिरोले झपक्कै छेक्दा

आखाले देखेसम्मका खेत खलियानमा झुलेका सुनका दाना

अगाडीको बाटोमा केटाकेटीसँग दगुरेका रडिन चङ्गा

१९९० को रेडियोमा घन्केको दशैंको मधुर धुन सुन्दा

लाग्थ्यो दशैं त दलिन मै आइसकेछ ।

दशैंको लागी साँचेर राखेको सिङ्गारे खसिलाई

छुट्टाइ छुट्टाइ दैनिकी दुइ मुठी चामल र पिठो दिदा

बोकेकै भरमा बाले दिनको दुइ फेर उचाली जोख्दा

जेठको हुरिले ढालेको दबदबेको रुख

खिया परेको बन्चराले, लपेट्दै ठुटा सङ्गाल्दा

लाग्थ्यो दशैं त दलिन मै आइसकेछ ।

जमरा राख्नकै लागी भनेर आमाले

सात थरिका माटो खोजी-खोजि

सालका पातका टपरिमा, बर्बराउँदो बनाउँदै

मकै, धान, जौ र अन्य बिउ छर्दा

पहेँलपुर भएर बारीमा लडेका काँक्राहरु

मनै रसाउने गरी सिसाका भाडामा सँजीदा

दशैंको लागी भनेर छिप्पिएर बसेको हजारी केरा
सकी नसकी काँधमा बोकि, आगनमा ल्याइ पछार्दा
लाग्थ्यो दशैं त दलिन मै आइसकेछ ।

तन्नामा फिजाएको मोटा धानको बाक्लो चिउरा
मान्द्रो भरी बिस्कुन लगाएको जिरा, धनीया र राता खुर्सानि
कमेराले पोतिएका सेताममे भित्ता
रातो माटोले मस्त सजिएको तुलसी मोठ
आँगनमा बिछ्याइएका चिप्ले ढुङ्गा देख्दा
लाग्थ्यो दशैं त दलिन मै आइसकेछ ।

पल्टनमा भएका माहिला काका
काँधमा गुन्टा, हातमा टिनको बाकसा च्यापि
कडक्-कडक् बुटको आवाजमा गल्ली नै थर्काउदा
माथ्लो घरे कटुवाल दाइ शुभकामना फुक्दै चक्र लगाउदा
पल्ला घरे जुठेले खोया बिको सँग जिब्रो पड्काउँदा
लाग्थ्यो दशैं त दलिन मै आइसकेछ ।

म पनि तिमी जस्तै

रेवतीरमण सापकोटा, आसाम, भारत

सुन चमेली, सुन युद्धवीर, सुन राम बहादुर

सुन गौथली, डल्ली अनि केदार

म पनि ट्याक्क तिमी जस्तै

तिमी र म कति टाढा

धेरैवटा पहाड, धेरैवटा पखेरा

कति छ समय र भूगोलको व्यवधान

तर,

मेरो मन तिमीसितै ढुक्क छ

तिम्रो मन पनि मेरोमा ढुक्क साथ

किनभने,

तिमी जहाँ छौ

म त्यहाँ हुनैपर्छ

किनकि,

विश्वमा आमाको बोली बोल्ने

म पनि तिमी जस्तै।

विल्कुल रङ्गहीन ।

कालानचोय फूल

फांग याव छियन (方 耀 乾)

(ताइवानी कबि)

निराकारबाट

आकाश र समुन्द्रको सुरुवात

शून्यताबाट

सृष्टि सम्म

म रक्षक भएर उभिएको छु यो बिस्तारमा

स्निग्ध सागर र यो पन्नाको जँगलमाथि

स्मरणातीत समयदेखि ।

मध्यान्हको घाम मेरो निधार माथि अडिन्छ

म भिरे समुन्द्रे चट्टानमा बस्छु

एउटा सुनौलो मुस्कानका साथ

र यो ब्रह्माण्ड संचालनको नियमहरू बनाएर ।

जब ज्योत्सनाले मेरो शरीर चम्किन्छ

म पहाडको मध्ये भित्तोसंग निउरिएर टाँसिन्छु

र आकाशलाइ ताराहरू बोकिलान सहयोग गर्छु ।

मेरो हरियो अस्थिपन्जरले

चिनिया ,डच ,स्पेनिश युद्धपोतहरू

निलो पासी च्यानलबाट पार गर्छन

गएको ४०० वर्ष देखि

जापनिज र अमेरिकन बमबारीले

फर्मोसाको काठेछाती प्वाल पार्छ

र म सबै दुष्प्रयोगको साक्षी हुँ ।

युद्ध र शान्ति

उही ठुलो पालभित्र मन्चन भयो

र म दृढ भएर

केवल अल्बानबिको सुनौलो बत्तिको अस्तित्व

स्पष्टीकरण दिंदै छु ।

नोट :

*केप अल्बानबि -Cape Eluanbi

*पासी च्यानल-Bashi Channel

अनुबाद : कपिल अधिकारी

ताइपाई, ताइवान

१९ अक्टोबर, २०१८

कालानचोय फूल तिमी जून, म बादल डा. मन मुर्ति भुर्तेल

मस्को, रसिया

तिमी पुर्णिमा को जून, ओढेकी छेऊ आकाशको
आंचल,

सुन्दरता तिम्रो निहादै उड्ने, म हुँ एक चंचल बादल ।

म भन्छु, म सिर्फ तिम्रो हुँ तिमी सिर्फ मेरी,

तर भाग्दछेउ तिमि वेगले,

शायद: तिमीलाई मेरो एकलो प्रेम मन्जुर छैन,

तिमी त सारा ब्रम्हाण्ड कि रानी बन्न चाहन्छ्यौ ,

त्यसैले त घुम्छौ सबैत्र छचल्काउदै आफ्नो पारदर्शी
यौवन ।

जब अधर्मी दुष्ट आँखा हरु लुछन थाल्छन तिम्रो सुन्दर
यौवन,

लुक्छ्यौ तिमी मेरो शितल बछ्यस्थलमा ।

अनि अध्यारो हुन्छ पृथ्वी, उदासिन्छ आकाश,

उराठिन्छन बन जंगल पन्छी हरु... ।

जब अनुभूति हुन्छ,

आह! कति नजिक छ यो सुन्दरता को जादू,

अनि यस पल तिमी सिर्फ मेरी हौ,

अनायासै लड्डीन थाल्छु, चरमानंद मा पग्लिन थाल्छु ।

आहा ! वर्षात पछिको शान्ति र संतुष्टी ... ॥

अनुपस्थितिमा तिम्रो म काडीन्छु, जम्छु, रिसाउँछु ,

अनि असिना भै दर्कन्छु छाना हरुमा, बाटा हरुमा,
तिम्रो मधुर उज्यालोले चम्कने सबै सतह हरुमा । ।

तिम्रो जीवन त त्यसै पनि लामो छ,

पुरै उनन्तिस दिन, अनि फेरि - पुनर्जन्म ...।

मेरो शरीर छयणभँगुर् तर आत्मा

अजम्बरी - वर्षात अनि बाष्पिकरण... ।

मेरो अणु परमाणु न्युक्लियस र डिएनए मा,

दबेर बसेको छ तिम्रो प्रेम अविच्छिन्न, अभिशप्त... ॥

तिमीलाई देख्दा खुसीमा सुसाउँछ नदी, नदेख्दा दुखमा
हुन्हुनाऊछ बताश ।

हर रात तिम्रो पर्खाइमा अग्लिन्छ पहाड, मुलहरु
फुटछन् शायद: मिलनको आश ।

बिहान आनन्दबिभोर हुँदै मुस्काउँछ हिमाल, तिमि
संग को मधुर रात पछि ।

म उड्छु हतारिदै आकाशिदै, सखारै को त्यो फेरि
बेलुकी भेट्ने बात पछि ॥

स्थानीय सरकारको अवस्था

जयकृष्ण यादव (सहयोगी)

भ्रष्टहरु खानेबेलामा मिल्छ, लाजसरम पनि निल्लि
कमिसनमा सबैजसो मिल्छ, गिटीबालुवा पनि निल्लि
काम भन्दा कागज मिलाउन मिल्छ, इन्धन, मोविल
निल्लि
बाहिर सत्ता प्रतिपक्ष भन्छ, कमिसनको रकम मिलेर
गन्छ ।

जनप्रतिनिधहरुबाट नागरिकले ठूलो आश गर्छन् तर
जनताको काम गर्ने बेलामा उताउता देखाई पन्छिन्छ
स्वार्थीहरु सवारी, इन्धन, र पारिश्रमिकमा सबै मिल्छ
अवैध कागजी स्टिमेटमा सबै थोक देखादेखी निल्लि ।

यहाँ बाहिर नमिले जस्तो गर्छन
भिन्न सबै मिलेर खल्ती भर्छन्
बाहिर वादी प्रतिबाली जस्तो गर्छन
भिन्न अनियमिततामा सबै हर्कत गर्छन् ।
नेता नै अन्याय, अत्याचार र भ्रष्टाचारमा अघि सर्छन
लुटेरा जनप्रतिनिधिका कारण अकालमा नागरिक
मर्छन ।

यहाँ तलब भत्ता नलिने घोषण गर्छन
तर वर्षको २५ लाखको तेल खर्च गर्छन
सेवा सुविधा नलिने उद्धोषा गर्छन
तर एसी भएको गाडीमा सयर गर्छन ।
आफूलाई जनताको जनप्रतिनिधि भन्छन

कर्मचारीसंग कमिसन बाडेर पैसा गन्छन् ।
फेरी तलब, भत्ता र सेवा सुविधा नलिने उद्धोषा गर्छन
तर बच्चालाई स्कुल पठाउन सरकारी गाडी प्रयोग
गर्छन

जनताको नेता र जनप्रतिनिधि भन्न अगाडी सर्छन
तर एसीको गाडी र अवैध रकमले घरकोठा भर्छन ।
आफूलाई जनताको जनप्रतिनिधि भन्न पछि पर्दैन
असल चरित्र र नैतिकता एउटै उनमा देखा पर्दैन ।
सद्दभ चुनाव अघि र पछिको फरक
सरकारी सेवा सुविधा नलिने उद्धोषका साथ भोट
कमाए
यहाँ नागरिकलाई ढाटेर चुनाव जितेपछि मस्त नोट
कमाए ।

जित्नु अघि सबैको घरदैलौमा हातखुट्टा सबै समाए
 नागरिकलाई ढाटेर जितेपछि हाम्रा नेता मस्त कमाए ।
 जित्नु पछि सबैलाई समानको आश्वासन देखाए
 जितेपछि बैध, अवैध सबै खाने सेवा सुविधा समाए ।
 चुनावका बेलामा केही खर्च गरेर बदनामी कमाए
 यहाँ चुनाव जितेपछि भ्रष्टाचारीको आचरण समाए ।
 कुरा गर्छन् मिठामिठा गाडी चढ्छन चिल्ला
 रक्सी चुरोचमा मातेपछि बेसरी गर्छन हल्ला ।
 कमिसनकै भरमै महल बनाए, अवैध यहाँ बाटो
 समाए
 भ्रष्टसंग लागेर साथी गुमाए, अवैध बाटोको पथ
 समाए ।
 भ्रष्ट नैतिकता देखाए, सदाचारीतालाई सिधै खेदाए

खुल्ला भाषणमा भोट कमाए, गोप्य कोठामा कोट
 सिलाए ।
 मञ्चमा जनचाको हात समाए, कोठामा रक्सी भेटाए
 जनताको घरमा फेरीफेरी खुट्टा समाए
 अहिले व्यक्तिगत कमाउने बाटो बानए । नागरिकले
 पाँच वर्षका लागि अवसर गुमाए
 जनप्रतिनिधिहरूले भ्रष्टाचार पर्ने बाटो समाए ।
 हाम्रा नेताहरू राम्रा भएछन्
 परिवारमा लिप्त हुदै गएछन्
 कर्मचारीको निकट भएछन्
 नेताको चरित्र त्यगदै गएछन् ।
 बोली भाषा र प्रतिबद्धता विसर्दै गएछन्
 कमिसन बाडेर जनताको विपक्षी भएछन् ।

तिहारमा यो मन

डा. नवराज सुब्बा

मनको कुनामा बलेको दियोलाई टिपेर
बलेको छ झलमल्ल बत्ती घरढोकामा
अजम्बरी आशाको धागोमा उनेर
गाँसिएको छ माला सयपत्रीका साथमा
दीर्घायु दाजुभाईलाई उज्यालो जीवनमा
समृद्धि भित्र्याउने तिहारको शुभकामना ।

सम्झेर दाजुभाइ कति रोए दिदी-बहिनी
चेलिबेटी बिना अधुरो भयो निधार पनि
कर्मले देश-बिदेश छुट्टिएका हामी सन्तति
अल्झियो कता मन बल्झियो यो ढुक्ढुकी
सेलरोटी सम्झिएँ डाँडाको त्यो पीड सम्झिएँ
देउसी खेल्ने दौतरी पितृभूमिलाई नै सम्झिएँ ।

गाउँमा मोटर चढेर यो मन सधै पुग्दछ
तिहारमा पनि म नहुदा गाउँ कति रुँदछ
गाउँमा जाँदा मलाइ अब नचिन्लान् पो कि !
यतिन्जेल कता हराइस् भनेर पो सोध्लान् कि !
मलाई त यहाँ तिहार हाँसौं कि रोऔं भइराख्छ
बाहिर भने झलल भित्र मन सारै नै दुख्छ ।

साच्चै खुशी छु आजकल

डा. मन मुर्ति भुर्तेल

मस्को(रसिया)

छोरा ले मैले भनेको मान्दैन ,
 मैले पनि त बुवा ले भनेको मानिन ।
 छोरा ले मेरो बिंडो धानेकै छ ,
 त्यसैले साच्चै खुशी छु आजकल ।
 श्रीमती मेरो कुनै ख्यालै गर्दिनन् ।
 महिला पुरुषमा समानता छ भन्छन ,
 मैले पनि त श्रीमती को ख्याल गर्नु परेन ।
 त्यसैले साच्चै खुशी छु आजकल ।
 भाई हरु छन् मेरा चल्ला पुजा सबै,
 सबै कुरा सिकाउदै सल्लाह दिन्छन सधै ।
 चिन्तै छैन अब उनीहरुको, कस्तो हाई सन्चो!
 त्यसैले साच्चै खुशी छु आजकल ।
 बहिनि हरु छन् मेरा अति आधुनिक,
 आफ्नो लागि बर खोज्ने काम त उनका लागि क्षणिक,
 छिनमै दाजुभाई का लागि पनि बधु खोजि दिन्छन ।
 त्यसैले साच्चै खुशी छु आजकल ।
 भाई बुहारी हरु मेरा, छन् अति नै काबिल,
 कुराले संसारै हाक्छन, रातदिन ब्यस्त उनका मोबाइ
 ल ।

घरको काम मै गरिदिन्छु, म त आज्ञाकारी जेठाजु ।
 त्यसैले साच्चै खुशी छु आजकल ।
 हजुरआमा मेरी हुनु हुन्छ अति नै जाती ,
 दुध-चिया सुक्याउदै भन्नु हुन्छ, ग्यास्ट्रिक मात्रै
 हो चिन्ता नगर नाति ।
 दिनभरी टिभीमा टास्सिनु हुन्छ, रातभरी भजन घुर्नु हु
 न्छ ।
 त्यसैले साच्चै खुशी छु आजकल ।
 छिमेकी मेरा एक सज्जन, दिनहुँ सिमाना मिचै जान्छ
 न,
 बार पनि आफै साँछन, गालि पनि आफै दिन्छन ।

घर कै भित्ता सार्ने प्रयाश चाहिँ अझै गरेका छैनन्,

त्यसैले साच्चै खुशी छु आजकल ।
हाम्रा नेता कस्ता ज्ञानी, अधिकारै उनको गर्नु मनमा
नी,
आफ्नो अरुको सब बेची दिन्छन, दुइ पैसा फाइदामा
जानीजानी ।
निश्चिन्त छु अब म, देश बेच्दा पनि फाइदै गर्लानि,
त्यसैले साच्चै खुशी छु आजकल ।

सार्थकताको खोजीमा दशैं

डा. मधु 'माधुर्य'

अभयपुर, दोलखा

(हाल: न्युयोर्क, संयुक्त राज्य अमेरिका)

लडाईहरू-

अतितमा सकिए

वर्तमानमा बाँकी छन् ...

कथा र किम्बदन्तीहरूको गर्भमा

विजया उत्सवको प्रतीक बनेर

जन्मेको दशैं

बर्षेनी -

निधारमा टिका

टाउकामा जमरा

चौरमा पिङ्ग

टोलहरूमा लंगुर्बुर्जा

शरीरमा शृंगार

परिवारमा उत्सव

आफन्तमा भोज-मोज

नातागोतामा भेटघाट

स्कूल र कार्यालयमा विदा

मन्दिरमा पूजा

बोका र राँगाको काल

गरीबकोलागि थप ऋण

बनेर

आइरहन्छ

गईरहन्छ ...

रावण र रामको युद्ध

दुर्गा-दानव र भगवतीको संग्राम

इतिहासमा सकिए,

वर्तमानमा बाँकी छ

र

विजयको शुभ-प्रतीक बनेर

दशैं

आइरहन्छ ...

देशमा । भूगोलमा

फगत रावणहरू कै

जगजगी देख्छु

फगत दानवहरु कै
 ताण्डव-नृत्य देख्छु
 तैपनि दर्शैँ
 बर्षेनी
 आइरहन्छ
 गईरहन्छ
 हिंसा गरेर
 निरीह पशु-पंक्षीको !

 'काम-क्रोध-लोभ-मोह' रुपी
 दानव र रावण
 जो हामीभिन्न
 हुर्किरहेका छन्
 सप्रि्रहेका छन्
 बठिरहेका छन्
 जसलाई
 बध गरेर
 के हामी
 रमाउन सक्यौँ ?
 गौरवशाली बन्न सक्यौँ ?

 दर्शैँको परिवेश
 पशुहिंसा गर्नु मै
 केवल खाएर पिएर
 त्यतिकै रमाउनु मै

केन्द्रित छ भने
 दर्शैँको के अर्थ ?

 मैले त सोचेको थिएँ:
 दर्शैँ आएपछि
 रावण र दानवहरु सकिन्छन्
 मानव देवता बन्छन्
 बस्तीहरु स्वर्ग बन्छन्
 र पुनःउत्थान सकेर दर्शैँ जान्छ ...

भो !
 मलाई चाहिँदैँनन्:
 अर्थहीन दर्शैँहरुको पुनरावृत्ति
 र अमूर्त आशीर्वचनहरुको वृष्टि
 मलाई त -
 दर्शैँ :
 पशुशैलीमा बाँचिरहेको
 मानिसको स्वतन्त्रता भए पुग्छ
 अँधेरो मन-मस्तिष्कको मोक्ष भए पुग्छ
 घोर अज्ञानताको मुक्ति भए पुग्छ
 गरिवको ओंठमा मुस्कान भए पुग्छ
 सत्यको नाममा
 सुन्दर जीवन फुले पुग्छ !

अक्टोबर २३, २०१८

गजल

सावित्रा लुइँटेल घिमिरे

झापा बिर्तामोड

नाना थरी सपना

हरु बुनेकी छु मैले पनि ।

सयपत्री फुलको माला उनेकी छु मैले पनि ।

गह भरी आशू हुदाँ थुनेकी छु मैले पनि ।

उस्तै रैछ कथा ब्यथा तिम्नो पनि मेरो जस्तै

चेली आउने बाटो हेछौँ सुनेकी छु मैले पनि ।

चेली माइती भेट हुने त्यो दिनलाइ सम्झिएर

बिरहले छाती मेरो धुजा धुजा भई फाट्दा

जतन गरि फाटेको मन तुनेकी छु मैले पनि ।

चौतारी हो जिन्दगी यो सुख दुख आउने जाने

दुःख लाई प्यारो मित्र चुनेकी छु मैले पनि

इश्वर ढकाल

बुटवल, नेपाल

मन कालो हुनेहरुलाइ पनि श्रृङ्गारमा देखियो

नचिनिने रहेछ हेरैर मात्र अनुहारमा देखियो ।

नदिले पनि सास थियो र त मात्र डुबाएको हो

जब सास सकियो मुर्दा बल्ल किनारमा देखियो ।

बुढेसकालमा कति ढिलो चल्ल यो समय पनि

जवानिमा त यो समयलाइ पनि हतारमा देखियो ।

साकाहारि भोजन खानेदेखि देश खानेसम्म

सबै खाले मान्छेहरु सहरबजारमा देखियो ।

प्रेमिकाकाले साथ छोड्ने भनेपछि एक पागलप्रेमी

उनलाइ छोड्ने कि संसार छोड्ने दोधारमा देखियो ।

कथा

अद्भूत यन्त्र

डा. गोबिन्दसिंह रावत, टोरोन्टो

(सेप्टेम्बर २८, २०१८)

आधा रातमा फोनको घण्टीले ब्युउँझ्याई दियो । काकाले फोन गर्नु भएको रहेछ । रातको १ बज्दै थियो । तुरन्तै आऊ भन्नु भयो । मैले सञ्चो बिसञ्चो भनी सोध्दा पनि केही हैन । म ठीक छु । केही भएको छैन । बस तिमी आऊ भन्नु भयो । मैले हस् भनेर फोन राखे । रीतालाई उठाएर ककाको घर जाने कुरा गरे । उनी पनि अत्तिन । मैले केही हैन भन्नु भएको छ भनेर सम्झाए । अनी मोटर बाईक लिएर बुढानिलकण्ठतिर लागे । मेरो काका, अनिरुद्रप्रसाद गौतम । ७० वर्ष नाघेको दुईचार महिनामात्र भएको छ । अविवाहित । जर्मनबाट विद्यावारिधी गर्दा गर्दै हराउनु भएको । अमेरिकाबाट पढेर नेपाल फर्केपछि वहाँको व्यवहारमा नै परिवर्तन आउन थाल्यो भनेर बुवाले भन्नु हुन्थ्यो । काकालाई ग्रह नक्षत्रबारे अध्ययन गर्न खुब रुचि भएकोले खगोलशास्त्र पढेर घरको छानामा आकासमा ग्रह नक्षत्र हेर्न विभिन्न यन्त्रहरु जडान गर्नु भएको थियो । बुवा दाइ भएर पनि काकालाई छोरा सरहनै माया गर्नु हुन्थ्यो । मपछि बैनी जन्मेकी भए तापनि बुवा काकालाई जेठो छोरा नै भन्नु हुन्थ्यो । बुवापछि चारजना फुपु र छैठो सन्तानका रुपमा काका जन्मनु भएको थियो रे । काका जन्मेको दस वर्षभित्रै हजुर आमा र बा पनि बित्तु भएकोले बुवाले नै काकाको हेरविचार गर्दै आउनु भएको थियो । सानैदेखि नै काका एकदमै पढन्तु । हुन त बुवाले पनि स्नातकोत्तर गरेर क्यम्पसमा बढाउदै आउनु भएको थियो । तर काका भने शुरुदेखि नै जेहेन्दार विद्यार्थी रे । त्रिचन्द्रबाट विज्ञानमा स्नातक गरेपछि छात्रवृत्ति पाएर भारतबाट स्नातक गर्नु भयो । त्यसपछि फेरी फुल ब्राईट छात्रवृत्ति पाएर अमेरिकामा केही वर्ष पढेपछि फर्केर विश्वविद्यालयमा बढाउन थाल्नु भयो । विश्वविद्यालयमा पढाउने क्रममा पहिलेदेखि नै पृथ्वीका मानिससँग ग्रहको सम्बन्ध रहने गरेको बारे पत्रपत्रिकामा धेरै नै लेखहरु लेख्नु भएको थियो । वहाँ फेरी अध्यापन छोडेर विद्यावारिधी गर्न जर्मन जानु भयो । जर्मन गएको तीन वर्षपछि अचानक काका सम्बन्धविहीन हुनु भएको थियो । हराएको एकमहिनापछि उनको खोपतलासमा बुवासमेत जर्मन पुगनु भएको थियो । जर्मनमा ३५ दिन बसेर बुवाले सम्भावित सबैतिर खोज्दा पनि काका नभेटेपछि निरास भएर फर्कनु भएको थियो ।

नेपाल फर्केर आएपछि बुवाले पाएको जानकारी अनुसार काकाले आफ्नो विद्यावारिधी एकमहिनाअघि बुझाउन तयार पारी सक्नु भएको थियो रे । बुझाउनभन्दा दुई दिनअघि काकाले आफ्नो विद्यावारिधिको अनुसन्धानका विषयानुरूप आन्तरिकका ग्रहहरूको सम्बन्ध पृथ्वीका मानवजातिसँग रहने गरेको सम्बन्ध पृथ्वीबाट एउटा यन्त्रका माध्यमबाट कायम गर्न सकिने बारे त्यहाँको विश्वविद्यालयमा प्रस्तुति दिनु भएको थियो । प्रस्तुतिपछि केहीले काकालाई पागल भनेका थिए भने केहीले असम्भव कुरा भनेर खिल्ली पनि उडाएका थिए । तर दुईचारजना विश्वविद्यालयका प्राध्यापकहरूले सम्भावनाका बारेमा धेरै बेर छलफल गरेका थिए । ती मध्ये ब्रह्माण्ड विज्ञान (स्पेस साइन्स) का प्राध्यापक डा. वाल्टर जोनले काकासँग आफ्नो विभागमा भोली बिहान भेट्ने समय तय गरेका थिए । तर काका आफ्नो प्रस्तुति दिएर विश्वविद्यालयबाट आफू बस्ने डेरामा फर्केकोसम्म सबैलाई जानकारी भएको थियो । तर भोलीपल्ट काका विश्वविद्यालयमा देखिनु भएन । त्यस दिनपछि काकासँग विभागले सम्पर्क गर्न खोज्दा नभएपछि डा. जानेले नै विभागबाट उनको डेरा पत्ता लगाएर खोज तलास गर्न लगाएको र त्यसपछि नेपालमा बत्रुवालाई खबर गरेर बोलाएको भन्नेसम्म जानकारी मैले पाएको थिए । काका कता हराउनु भयो कसैले थाहा पाउन सकेन । काका हराएर पनि कतै त पक्कै हुनु हुन्छ भन्नेमा बुवा सधै आसावादी हुनु हुन्थ्यो । काकामा वैज्ञानिक विशेषता रहेको बारे बुवाले प्रायः भन्ने गर्नु हुन्थ्यो । वहाँले काकालाई नेपालमा नै आएर केही गर्नु पर्छ है काञ्छा भनेर बारम्बार भन्ने गर्नु हुन्थ्यो । नेपालमा आएर भाइले केही गर्ला भन्नेमा वहाँ आशावादी हुनु हुन्थ्यो । त्यसैले हराएको पीरले बुवालाई गाल्दै लाग्यो अनि काका हराएको दुई वर्षपछि बुवा पनि बित्तु भयो । बुवा बितेको वर्ष दिन नबित्दै काका अचानक घर फर्कनु भयो । लामो दाढी भएको कुनै साधुझै देखिने व्यक्तित्व भएर काका फर्कनु भएको थियो । वहाँले आउनासाथ बुवाको नामसँग दाइ जोडेर सम्बोधन गर्दै घरभित्र पस्नु भएको थियो । घरमा म र रीतामात्रै थियौं । साँझको सात बज्दै थियो होला । मैले काकालाई चिनिन र काकाले पनि मलाई चिनु भएन । लगभग छ वर्षपछि हामी भेट्दै थियौं तर म केटोबाट बिहे गरेर मान्छे भई सकेको थिए । रीतालाई बुवाको नाम लिएर कता हुन हुन्छ र तिमी को हौं भनेर सोध्नु भयो । काकाको नेपाली बोलाइमा पनि कठिनाइ भई रहेको थियो । त्यसपछि मैले काकालाई वहाँ हराएको र बुवा खोज्न जर्मन पुगेकोबाट लिएर बुवा बितेको सबै बेली विस्तार लगाएपछि वहाँ धेरै बेर मौन भएर बस्नु भयो । मैले काका हराएर कता जानु भएको र सम्पर्क किन नगरेको बारे बारम्बार प्रश्न गर्दा पनि वहाँले कुनै उत्तर दिनु भएन । मैले यतिका वर्षसम्म कता बसेको भन्दा पनि केही बोल्नु भएन । काका फर्कनु भएको त्यस रातभरी हामी बीच कुराकानी भई रह्यो । तर मेरो कुनै पनि जिज्ञासा पुरा भएन । वहाँले मेरो बिहेबाट लिएर कामकाजका बारेमा जानकारी लिनु भयो । आफू बेग्लै बस्ने भएकोले एउटा घर चाहिएको र भोलीनै खोज्नु भनेपछि मैले र रीताले बारम्बार हामीसँगै

बस्नु भन्दा पनि मान्नु भएन । मिर्मिरे बिहानसँगै म सुत्न गए तर काका लेपटप खोलेर बस्नु भयो । म उठ्दा काका सुति रहनु भएको थियो । वहाँको सुटकेसमा वायुसेवाले टाँसेको स्टिकरमा आबु धाबीदेखि काठमाडौं लेखेको पाए । तर यात्राको थालनी भएको कतै कागज वा स्टीकर वा कागजपत्र देखिएन । काका आउनु भएको आठ दिनमा नै बुढानिलकण्ठको एउटा घरमा सर्नु भयो । घरमा काम गर्ने मान्छे खोजी दिए । त्यसपछि समय समयमा काकाको घरमा आवत जावत गर्न थाले । काकालाई घरमा बोलाउँदा वहाँ कहिल्यै आउनु भएन तर हामी दुईलाई भने महिनामा दुई तीनपटक बोलाएर मेजमानी गराउनु हुन्थ्यो । काकालाई एकपटक मैले वहाँले विद्यावारिधी गरेको बारे कुरा गर्दा उनले अनुसन्धान अझसम्म नसिद्धिएको त्यसैमा काम गर्दै गरेको भन्नु भएपछि मैले फेरी दोहोराएर सोधिन । किन भने उनले आफ्नो घरको एउटा कोठालाई प्रयोगशाला नै बनाउनु भएको थियो र घरको छानामा ६-७ वटा एन्टेना जस्तै छाता र ठूला ठूला दुईवटा दुरबिन राख्नु भएको थियो । यही एन्टेना र दुरबिनहरू देखेर घरपट्टीले घर बिगार्यो भनेर छोड्न समेत भनेपछि फेरी भाडा थपेर थामथुन गरेको थिए । काकाको धेरै समय त्यही प्रयोगशालामा नै बित्ने गर्थ्यो । एकपटक दशैको बेला हामीले टिका थाप्न आउने बारे काकालाई खबर गर्दा काकाले बोलाएको समयमा पुगेका थियौं । हामी पुगेर बारम्बार घण्टी बजाउँदा र फोन गर्दा पनि ढोका नखुलेपछि हामी फर्केका थियौं । तर मोटर बाईकमा घर पुग्नु थाल्दा अचानक काकाले फोन गरेर तुरन्त आउनु भनेपछि हामी फेरी फर्केका थियो । त्यस दिन टिका लगाई दिएपछि काकाले काम गर्ने केटा घर गएकोले हामीलाई खान पकाएर खानु भनेर भान्सा जिम्मा लगाएर फेरी प्रयोगशाला भएको कोठामा पस्नु भएपछि हामीले भान्साको काम सिद्धाएर जान्छु भन्दा पनि कोठाबाट बाहिर ननिस्केर फोनबाट जानु भन्नु भएको थियो । हामीले उनको अनुसन्धानप्रतिको लगन देखेर बुढा बौहुलायो भनेर पनि कुरा गरेका थियौं । काकाको घरमा काम गर्ने केटोले पनि काका चौबिसै घण्टा प्रयोगशालाभित्र बस्ने र कुनै समय बाहिर निस्केर खान खाएर फेरी कोठामा नै पस्ने गरेको भन्ने गर्थ्यो । त्यसैले उसको काम भान्सा तयार गरेर राख्नुमात्र थियो । उसले पनि एकपटक हामी गएको बेला काका बौलाहा जस्तै रातभरी दिनभरी कोठाभित्र पसेर काम गरी रहनु हुन्छ भनेर सुनाएको थियो । यस बारे एकपटक मैले जिज्ञासा राख्दा उनले पख नपख म सफल भए भने यो चमत्कारको बारेमा पहिला तलाईनै भन्छु भन्नु भएको थियो । त्यस दिनपछि मैले काकाको अनुसन्धानका बारेमा कहिल्यै प्रश्न गरिन । वहाँले विदेशबाट मगाएका सामानहरू भन्सार छुट्याएर ल्याउँदा के कस्तो सामानहरू हो भनेर कहिल्यै पनि सोधिन । खुरुखुरु उनले अहएको काम गरीनै रहे ।

आधारातमा मोटर बाईकमा बुढानिलकण्ठतिर जादै गर्दा काकाको बारेमा एकपछि अर्को कुराहरू मनमा खेलाई रहेको थियो । म बुढानिलकण्ठ काकाको घरनिर पुग्नुअघि नगरपालिकाको कार्यालय काट्नासाथ अचानक काका मेरो

अगाडि आएर मलाई रोकेर बाईकमा बस्नु भयो । अनि मलाई अर्को दिशातिर जान भन्नु भयो । बाईकमा बसेर बुढानिलकण्ठ विद्यालय काटेपछि बाईक रोक्न लगाउनु भयो । हामी बाटो छेउमा बाईक रोकेर ओर्लियोँ । काकाले पछाडि बोकेको ब्यागबाट एउटा यन्त्र निकालेर मलाई देखाउँदै भन्नु भयो । यही यन्त्र बनाउन मलाई अपहरण गरेर तीन वर्षसम्म एउटा प्रयोगशालामा राखेका थिए । मैले तीन वर्षपछि प्रयोगशालाको कैदबाट भागेर आफूलाई जोगाएको थिए । म यो यन्त्र नेपालमा बनाउन चाहन्थे । मलाई व्याग जिम्मा दिदै यदि आफू साता-दस दिनभित्र पनि सम्पर्कमा आइन भने यो व्याग विज्ञान अनुसन्धान प्रतिष्ठानका उपकुलपति प्रा. डा. धनन्जयराज मालाकारलाई दिनु । मैले वहाँसँग कुरा गरी सकेको छु र जानकारी पनि पठाउँछु भन्नु भयो । त्यति भनेर काकालाई लिएर म फेरी उनको घरतिर लागे । तर घर भन्दा १०-१५ मिनेट अगाडिनै कतै ममाथि नजर राखिएको छ कि भनेर बाईक रोक्न लगाएर वहाँ ओर्लनु भयो । ओर्लेर मलाई फेरी साता दस दिनपछि मात्रै डा. धनन्जयराजलाई भेट्नु भनेर अन्ध्यारोतिर कतै बिलाउनु भयो । काका अन्ध्यारोमा बिलाएपछि एकैछिन त मलाई वहाँसँग आफै अदृश्य हुने शक्ती पनि छ कि जस्तो लागेको थियो । तर बिलाएको केही समयपछि काकाले फोन गरेर उनलाई अब उपरान्त फोन पनि नगर्न र मसँग वहाँको कुनै पनि प्रकारको सम्पर्क नभएको देखाउन सम्पर्क विहीन बस्नु भन्नु भयो ।

म फर्केर घर पुग्दा बिहान भई सकेको थियो । रीता मलाई कुरेर बसेकी थिईन् । मेरो पिठमा झुण्डिएको व्याग देखाउँदै यो के हो भन्दै प्रश्न गर्न थाली । अनि काकाको बारेमा सोध्न थाली । हामी घरभित्र पुगेपछि मात्रै मैले काकाले भनेका कुराहरुको बेली बिस्तार सुनाए । मेरो कुरा सुनेर रीता अचम्म मान्दै मलाई हेर्न थाली । म आफै पनि स्तब्ध थिए । बुझी रहेको थिईन यो सब के भई हरेको छ भनेर । निन्द्रा खल्बलिएकोले मैले रीतालाई सुत्न जाने भनेर कोठाभित्र पसेर व्याग बिसाए । व्यागलाई सँगैको टेबलमा राखेर हेर्न थाले । व्यागको कौतुहलताले गर्दा आँखामा निन्द्रा नै थिएन । आँखा खोल्दै बन्द गर्दै म पल्टी रहे । केही बेरपछि म उठेर व्याग लुकाएर राख्ने ठाँउ खोज्न थाले । एकै छिनपछि रीता आएर काका अदृश्य भएको कुरा खोतल्न थाली । मैले अन्ध्यारोमा बिलाउनु भएको भन्दा पनि रीतालाई पत्थार लागेन । उसले काकामा अदृश्य हुने शक्ती हुनु पर्छ र आफू अदृश्य हुनलाई नै यो मनगढन्त कुरा मलाई सुनाएर व्याग जिम्मा लगाएको हुनु पर्छ भन्ने निष्कर्षमा रीता पुगेकी थिईन । रीतालाई प्रतिवाद गर्दै गए तापनि मनमा कता कता रीताको भनाई सत्य त हैन भन्ने पनि लागी रहेको थियो । रीताले जिद्दी गर्न थालेपछि मैले काकाले दिएको व्याग खोलेर हेर्ने निधो गरे । फेरी एकपटक काकाले साता-दस दिनपछि भनेको कुरा सम्झे । रीतालाई त्यहीँ कुरा सुनाए । तर उनको मनमा यो यन्त्र वास्तविक नभएको हुनु सक्ने खुल्दुली मच्चिएको थियो । मलाई पनि रीताले भनेका कुरामा कता कता हो कि जस्तो लाग्न थाल्यो । मान्छेको मन न हो सँकैमा अल्मलिन थाल्छ । मैले रीतालाई तातै खाऊ चाडै

मरौं जस्तो न गर्न भन्दै कम से कम एक दिन त कुरौ भनेर भोलीको दिन कुर्न थाल्यौं । भोली कुर्न दुवैलाई धेरै सकस भएको थियो । त्यस दिन घरमा खाना पनि पाकेन । चाउचाउमा नै दिन बित्यो । एकाबिहान चिया टेबलमा राख्दै रीताले मलाई ब्युँझाई । उठेर चिया पिउँदै व्याग ताने । ओच्छ्यानमा व्याग राखेर खोले । यन्त्र निकाले । यन्त्रसँगै चस्मा पनि निकाले । अब के गर्ने । हामी एक अर्कालाई हेर्न थाल्यौं । व्यागमा नै एउटा निलो डायरी भेटे । त्यसमा यन्त्र संचालन गर्ने तरिका लेखिएको पाए । विस्तारै पढ्दै गए । अनि यन्त्र संचालन गरिने एकपछि अर्को कार्य बुझ्दै गए । त्यस दिन पनि घरमा चुलो बलेन । चाउचाउले नै काम चल्यो । दिनभरीको पढाई र बुझाईपछि मैले यन्त्र संचालन गर्ने बटन थिचे । लेखिए अनुसार रातो र हरियो बत्ती बल्यो । त्यसपछि लेखिए अनुसार अर्को बटम थिचे । यन्त्रको माथिल्लो भागका ससाना बत्तीहरू पल्याकपुलुक बल्न थाल्यो । त्यसपछि लेखिए अनुसार रातो बत्ती बन्द भयो । मैले फेरी लेखिए अनुसार कि-बोर्डमा अक्षरसँगै नम्बर थिच्न थाले । भने अनुसार अक्षर र नम्बर थिचेर यन्त्रको माथि रहेको ७ वटा सात रङ्गका बत्ती बलेको हेर्न कुर्न थाले । तर बत्ती बलेन । धेरैबेर कुर्दा पनि बलेन । रीताले फेरी सबै बन्द गरेर शुरुदेखि चलाउने कि भनेपछि त्यसै गरे । तर बत्ती बलेन । केही पनि भएन । एक दुईपटक चस्मा लगाएर र धेरैपटक नलगाएर पनि गरे । तर माथिल्लो सातवटा बत्ती भने बलेन । रीता फेरी झर्कन थाली । काकाले हामीलाई उल्लु बनाएर फेरी हराउन भयो भन्न थाली । तर मलाई भने काकाले यो यन्त्र दिएर हिफाजतका साथ राख्न भनेकोले यन्त्रमाथि विश्वास थियो र कता के नमिलेको हुन सक्नेमा विश्वस्त थिए । त्यस रात मैले फेरी राप्ररी डायरी पढेर बसे । भोलीपल्ट बिहान सबै उठेर यन्त्र संचालन गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिनेतिर लागे । एकपछि अर्को प्रयास गर्दै गए । तर यन्त्र चलेन । रीता भने गनगनाई रहेकी थिईन । यन्त्र फाली देउ र त्यो कुन मान्छेलाई दिनु भन्नु भएको छ त्यसैलाई जिम्मा लगाई दिऊ भनेर कचकच गर्न थाली । मैले काकाले भने अनुसार दस दिन त कुनै पर्ने भनेर आफ्नो प्रयासलाई जारी नै राखे । आठौं दिन पनि यन्त्रले काम नगरेपछि रीताको कचकचबाट छुटकारा पाउन मैले त्यसै राती डाइरेक्टरीबाट विज्ञान प्रतिष्ठानको उपकुलपतिसँग सम्पर्क गरेर काकाले भनेको कुरा सुनाए । मेरो कुरा सुन्ने बित्तिकै वहाँ आत्तिनु भयो र हप्ता दिनअघि काकाले फोन गरेर मेरो बारेमा बताएको दस दिनपछि मेरो फोन नआए मेरो घरमा वहाँलाई नै जान ठेगानासमेत दिनु भएको बारे बताउनु भयो । मैले काकाले आफूलाई हप्ता दिनपछि फोन गर्नु भनेको भनेर ढाटेर लिन आउनु भनेपछि वहाँ भोली बिहान ११ बजेतिर आउने भन्नु भयो ।

त्यसदिन फेरी रीता सुत्न गएपछि अन्तिमपटक संचालन गर्न सकिन्छ कि भनेर मैले व्याग खोलेर यन्त्र झिके । व्यागमा एउटा तारको सानो छाता जस्तै जाली कतै पनि जोडिएको भेटिन । डायरीमा लेखिएको थियो एन्टेनालाई सँगै राखेको थर्मामिटर जस्तै मिटरमा जोडेर बाहिर छाना वा रुखमा राख्ने । जुन मैले गरेको रहेन छु । फेरी एकपछि अर्को प्रयास

गदैं जाँदा काकाले व्याग जिम्मा लगाएको आठौँ दिन चमत्कारै भयो । यन्त्रको माथि रहेका सात रङ्गका बत्ती पिलपिल गदैं पालै पालो बल्न थाल्यो । यन्त्रबाट एक प्रकारको आवाज आउन थाल्यो । रात बितेको थाहानै भएन । बिहानको ५ बज्न लागेको थियो । कताकता यान्त्रिक आवाजमा कसैले बोले जस्तै आवाज आउन थाल्यो । मैले डायरीको पाना पल्टाउन थाले । लेखिए बमोजिक मैले चस्मा लगाएर सेतो बटम थिचे । अनि फेरी डायरी पढ्न थाले । लेखिए बमोजिम म कुनै बस्तुमा केन्द्रित भएर हेर्न थाले । मैले भित्तामा झुण्डाइएको घडीमा केन्द्रित भएर त्यसलाई आँखाको दृष्टीबाट मुण्टो बटारेर तान्दै अर्कोतिरको भित्तामा हेरे । नभन्दै एउटा भित्ताको घडी अर्को भित्तामा ठोक्रिएर तल झर्यो । म झसङ्ग भए । लाग्यो मैले ग्रहको शक्ति पाइरहेको छु । चस्मा लगाएर कोठाबाट बाहिर निस्के । बाटोमा प्रभात फेरीमा निस्केका मानिसहरु देखिए । फाटफुट गाडीहरु पनि चल्लै थियो । केही बेर उभिएपछि मैले टाढाबाट दौडदै आएको मानिस देखे र सँगै रहेको रुखमाथि दृष्टी पुर्याएर दृष्टिसँगै मुण्टोलाई माथि लगेरमुण्टो घुमाएर बाटोमा पुर्याउँदा रुख जरेबाट उखिलिएर बाटोमा बजारिन पुग्यो । टाढाबाट आएको मान्छे धन्न जोगियो । त्यसपछि बाटोमा भागाभाग मच्चिन थाल्छ । भूईँचालो भूईँचालो भन्दै मान्छेहरु भाग्न थाले । चस्मा खोले घरभित्र पसे ।

कोठामा रीता सुतिरहेकी थिईन् । म फेरी चस्मा लगाएर रीतालाई हेर्न थाले । अनि विस्तारै आफ्नो दृष्टी पलङ्ग तल लान्छु । रीता पलङ्गबाट तल झरेर अत्तिदै भूईँचालो भूईँचालो भन्दै उठेर भाग्न खोज्छे । म चस्मा फुकालेर भूईँचालो हैन भन्दै रीतालाई समात्छु र काकाले बनाएको यन्त्रको चमत्कारको बारेमा सुनाउन थाल्छु । ऊ एकटक लगाएर मलाई हेर्न थाल्छे । म रीतालाई लिएर घरबाहिर आउँछु । बाहिर बजारहरु विस्तारै खोल्दै छन् । रीता मलाई यन्त्रबाट केही चमत्कार गर्न भन्छे । म एउटा पसलमा पसेर साहुजीलाई हेर्न थाल्छु र आँखासँगै मुण्टो घुमाउन थाल्छु । साहुजी पनि घुम्न थाल्छन् । म साहुलाई हेर्दै मुण्टो पसलबाहिर लगेर भुईँमा बिसाउँछु । साहु पसलबाहिर भुईँमा थचारिन्छन् । रीता जोर जोरले हाँस्न थाल्छे । हतारमा चस्मा खोलेर खल्लिमा हालेर रीतालाई तान्दै अर्कोतिर लाग्छु । साहु भूत भूत भन्दै कराउन थाल्छ । रीतालाई लिएर म चौकमा पुग्छु । चौकमा ट्राफिकले गर्दा सबै मोटरहरु दुवैतिरबाट जाम भएको थियो । मैले रीतालाई हेर्दै फेरी चस्मा लगाए । बीच बीचमा भएका मोटरहरुमा दृष्टी पुर्याउँदै एक एक मोटरलाई मुण्टो माथि गदैं मुण्टो घुमाएर अन्यन्त्र पुर्याउन थाले । मोटरहरु हावामा उडेर गएका देखेर मानिसहरु चकित मान्दै डरले भागमभाग मच्चिन थाल्छ । केही मोटरहरु बाटोबाट हटेपछि ट्राफिक खुल्यो । मैले चस्मा खोलेर खल्लिमा राख्दै रीतालाई घर फर्कन भनेर हामी घरतिर लाग्दा बाटोतिरको चौकमा भीड देखेर उतैतिर लाग्यौं । त्यहाँ कुनै नेताको भाषण चल्लै थियो । देश बिगार्ने नेताहरुदेखि वाक्क दिक्क लागिसकेकोले मैले रीतालाई घरतिर लाग्न भने । तर रीता यस्ता नेतालाई तह लगाउनु पर्छ तबमात्र हामी जनताले सुख पाउन सक्छौं भन्दै चस्मा लगाउन भनेपछि मैले पनि

चस्मा लगाएर नेतामा दृष्टी पुर्याउन थाले । नेताले भन्दै थियो, हामी सत्तामा आयौं भने देशको विकास गरेर माथि पुर्याउने छौं । त्यतिनै बेला मैले नेतालाई हेर्दै मुण्टो माथि लगेर दाँया बाँया घुमाउन थाले । नेता हावामा उडेर घुमेको देखेर मानिसहरू भागाभाग गर्न थाले । मैले मुण्टो चारैतिर घुमाएर नेतालाई पनि चारैतिर घुमाउँदै चउरको बीचमा थचारेपछि नेता झस्कदै उभिन्छन् र यताउति हेरेर दौडेर भाग्न थाल्छन् ।

हामी घरतिर जाँदै गर्दा रीताले उनको माईतमा फोन गर्न भनेपछि फोन गर्न खोज्दा एउटा नम्बरबाट लगातार १०-१२ पटक फोन गरेको देखे । त्यही नम्बरमा मैले फोन गर्दा अपरिचित व्यक्तिले डा. धनन्जयराजका बारेमा भन्दै उनले फोन गर्न लगाएको भनेर मलाई सावधान रहन भन्नु भयो । फोन गर्ने व्यक्तिका अनुसार काकालाई खोजी रहेको समूहले काकालाई आफ्नो अधीनमा लिएर काकाको फोनबाट डा. धनन्जयराजलाई सम्पर्क गरेर यन्त्रको बारेमा सोधेकोले डा. धनन्जयराज सुरक्षाका लागि भूमिगत भएको भन्दै उनलाई सम्पर्क नगर्न भन्यो । अपरिचित व्यक्तिले काका र डा. धनन्जयराजका बारेमा जानकारी दिदै मलाई पनि भूमिगत भएर बस्नु भन्यो । फोन गर्ने व्यक्तिले उनलाई फेरी फोन नगर्न भन्दै फोन राख्यो । मैले रीतालाई सबै कुरा सुनाएपछि उनी डराउन थालिन । मलाई यो यन्त्र प्रहरीलाई जिम्मा लगाएर सुरक्षामा माग्दा राम्रो हुने भनेपछि मैले पनि त्यही गर्ने विचार गरेर हामी दुवै प्रहरी कार्यालयमा गएर यन्त्र जिम्मा लगाउने भनेर प्रहरी कार्यालयतिर लाग्यौं ।

लक्ष्मीपूजा

लघुकथा

हरिप्रसाद भण्डारी

साँझ धुमधामसँग लक्ष्मी पूजा भयो । उज्यालो नभएको घरमा लक्ष्मी आउँदिनन् भनेर चारैतिर झिलीमिली बत्ती बाल्ने काम पनि भयो । लक्ष्मीलाई खुशी पार्न घर सफा गर्ने काम दिउँसैदेखि भएको थियो । लक्ष्मीलाई भित्र पस्न सजिलो होस् भनेर मूल ढोकादेखि नै रातो टीकाले लक्ष्मीका पाइला पाउँदै पूजा कोठासम्म लैजाने काम पनि सम्पन्न भयो । लक्ष्मीपूजा भइरहेको बेला भैलेनीहरू नाचेर झन् रमाइलो गरे । “आज रातभरि उज्यालो बाल्नुपर्छ र लक्ष्मी आउने बाटो खुला राख्नु पर्छ ।” घरमुलीले सबैलाई अह्वाए । “बाहिरको मूलढोका त लगाउँ कि!” बुहारीले भनिन् । “काँ हुन्छ त्यस्तो । मूलढोका लगाएपछि लक्ष्मी कसरी भित्र पस्छिन् त? बाहिरबाटै फर्किन् भने यो पूजा गरेको केही अर्थ हुँदैन ।” घरमुलीले भने । “आज एक दिन त हो ।” अरु परिवारले पनि सहमति जनाए । “लौ न नि के देख्नु पर्यो यस्तो?” भोलिपल्ट बिहान घरमा खलबली मच्चियो । “के भयो ? किन हल्ला गरेकी ?” आँखा मिच्दै सबै उठे । “लक्ष्मी आउलिन् भनेर ढोका खुलै राखियो । चोरले भित्र भएकी लक्ष्मी पनि लगेछ ।” रूँदै बूढीले भनिन् ।

बिर्सिएको प्रेम

डा. टीकाराम पोखरेल

“आज त ‘रोज डे’ हो नि ।” उसले ‘एक्साइटेड’ हुँदै भनी । “ ए हो त नि हगि !, पत्रपत्रिकाभरि पनि ‘लभ’ कै चर्चा छ ।” मैले हो मा हो मिलाएँ । “ हो त नि, भनेर मात्र पुग्दैन । आज तिमीले मलाई ‘रोज दिनु पर्छ । महँगो खालको । स्वदेशी होइन नि फेरि, विदेशबाट आयातित हुनुपर्छ । म त नेपालको ‘रोज’ त लिँदै लिन ।” उसले माग प्रस्तुत गरी ।

“भैहाल्छ नि ।” मैले स्वीकृति जनाएँ । “आज मात्र होइन, यो पूरे हप्ता ‘लभ विक हो बुझ्यौ? आज ‘रोज डे । भोलि ‘प्रोपोज डे’ । पर्सि ‘चकलेट डे । त्यसपछि ‘प्रमिस डे’ । अनि अर्को दिन ‘हग डे, त्यसपछि ‘किस डे’ र अन्तिम दिन ‘भ्यालेण्टाइन डे । तिमीलाई थाहा छ नि होइन सबै ?” उसले मलाई बोर्डिङ स्कूलका विद्यार्थीलाई शिक्षकले कक्षामा र्याखर्याख पारे झैं गरी र्याखर्याख पारी । मैले सबै थाहा भएको झैं गरी टाउको हल्लाएँ । अँ, सुन! तिमीले मलाई यो ‘लभ विक भरि हरेक दिन फरक फरक रेष्टुरेण्टमा लानुपर्छ । मिठो मिठो खानेकुरा खुवाउनुपर्छ । उसले आदेशको भाषामा भनी । त्यसमा पनि मैले सहमति जनाएँ । दुई पक्षीय सहमति बमोजिम मैले उसलाई पहिलो दिन ‘रोज’ दिएँ । दोस्रो दिन ‘प्रोपोज’ गरेँ । तेस्रो दिन ‘चकलेट’ पनि किनेर दिएँ । चौथो दिन ‘टेडी’ उपहार दिएँ । पाँचौँ दिन ‘प्रमिस’ गरेँ । छैठौँ दिन उसलाई ‘हग’ गरेँ । सातौँ दिन ‘किस’ गरेँ । र अन्तिम दिन ‘ह्याप्पी भ्यालेण्टाइन डे’ भनेँ । मैले उपहार दिएँ । उसले उपहार लिई । मैले उसलाई रेष्टुरेण्ट लगेर मिठा मिठा खाने कुरा पनि खुवाएँ । उसले घुम्न जाउँ भनी त्यो पनि मैले मानेँ । उसले जे जे भनी मैले हप्ताभरि त्यही त्यही गरे । उसका माग पूरा गर्दा हप्ताभरि खुबै व्यस्त भइयो । ‘लभ विक’मा उसका सबै कुरा पूरा भएकोमा ऊ दंग थिई । दिन अनुसार प्रोपोज, प्रमिस, हग, किस सबै गरियो । तर प्रोपोज, प्रमिस, हग, किस गर्दागर्दै प्रेम गर्न चाहिँ बिर्सिएछ ।

संस्मरण - त्यो बेलाको तिहार !!

निराजन प्रभात लुईटेल,

झापा भद्रपुर (हाल- कतार)

म सानै हुदा देखि मलाई सबै भन्दा मन पर्ने चाड तिहार, खोइ किन किन यो चाडको प्रवेशले मेरो तन-मन त्यसै-त्यसै उमङ्गले फुरुङ्ग हुन्छ । वातावरण पनि त्यसै त्यसै रमाइलो हुने त्यो बेला, हुन त दसैं पनि नरमाइलो पर्व त होइन तर दशैको बेलामा लामो बिदा हुनाले मलाई त्यो चाड मन पर्दैन थियो, अनि लामो बिदा हुनु भनेको धेरै होमओर्क हुनु । बिदामा रमाउने भन्दापनि होमओर्कको चिन्ता, फेरी दशैमा मामाघर, मुलघर, यताउता कता-कता टिका लगाउन पनि जानुपर्ने, गाडी उस्तै भिड त्यसैले दसैं भन्दा तिहारले मनमा डेरा जमाएको हुनुपर्छ । अन्य कारण पनि होलान् यहाँ सबै कारण लेख्न उचित नहोला । वातावरण फूलै फूलको, सबैको घर आँगन फूलको वासनाले सुवासित भएका हुने, सबैको मुहारमा खुसी, रौनक । सबै तिर झिमिलि, मिठा मिठा खाने कुरा सबैको भान्सामा बन्दै अहो ! कस्तो मज्जाको समय । कुरा धेरै पहिलाको हो त्यो बेला मा ११मा पढ्थे, २०६० सालको कुरो हुनुपर्छ । यो सालको तिहार आउदा त्यो तिहारको ११ वटा वसन्त बितेको हुन्छ । त्यो बेलाको तिहारको कुरा, रमाइलो चाडको कुरा । जसरी दशैले बिदाइको हात हल्लाएर हामी माझबाट गयो, लगत्तै तिहारले आफ्नो आगमनको निम्तो दिन थाल्यो सबै तिर फूल फुलाएर, वातावरण रंगिन बनएर, फूलको वासनाले सुगन्धित पारेर । तिहारको आगमनको खबरले फेरी मेरो मन तरंगित भयो, बहिनीको हातको टिका लगाउने, अनि देउसी खेल्ने रहरले ।

त्यो बेलामा देश संकटकालमै थियो, सेना र माओवादी बिचको युद्ध चलदै थियो, चाड पर्व मनाउन माओवादीले केही दिनको लागि युद्धविराम गरेको थियो, तर पनि जनता अझै कति बेला के होला भन्ने शङ्काकै जिउन बाध्य थिए । तिहारभएको हुनाले सबै जना पटका पड्काउन खोज्ने तर राज्यले आतजवाजि पड्काउन बन्धेज गरेको थियो, भारतको सिमाना नजिकै जोडिएको हुनाले प्रशासनको आँखामा धुलो हालेर २ नम्बरी गरेर भएपनि व्यापारी महङ्गो मूल्यमा ती अवैध सामान बिक्री गर्दै थिए भने जनता भने त्यो जतिसुकै मूल्य तिरेर भएपनि किन्ने होडमा थिए । हामीले पनि घरलाई सजायौ, झिलिमिली बत्ती बालेर, दियो, मैनबत्ति अनि बिजुलीबाट चल्ले झिलिमिलीले । सारा शहर, गाउँनै नव दुलही झैं सझिएको थियो । सारा दुख पीडा भुलेर जनता पर्व मनाउन लागि परेका थिए । सबैमा खुसीको बहार छाएको थियो । टाढा हुने आफन्तहरु पनि आइसकेका थिए, आउन नपाउनेहरु पनि जहाँ भएपनि आफ्नो चाड मनाउन तल्लिन थिए । काग तिहार, कुकुर तिहार, गाई तिहार साथमा लक्ष्मी पूरा, अनि गोरू पूजा सबै सकिएको थियो

। भैलो, देउसी खेल्नेहरू लर्को सबै तिर व्यस्त थिए, रातमा १० बजे पछि देउसी भैलो खेल्न नपाउने प्रशासनको उर्दी हुनाले सबै दिनमै देउसी भैलो खेल्न थालेका थिए। तर हामी गाउँका युवाहरू भने दिनमा दिउसि खेल्ने पक्षमा थिएनौं। हामी गाउँका २०-२१ जनाको ठुलो समूह थियो, हामी रमाइलोको लागि मात्र देउसी खेल्ने हुनाले बेलुकि सात बजे देखि ९:३० सम्म दिउसि खेल्ने योजना बनाएर बसेका थियौं।

योजना अनुसार सबैजना लाग्यौं, मादल, झ्याम्टा लिएर, हाम्रो लक्ष्य भनेको नजिक नजिकैको सबै घरमा रमाइलो गर्नु थियो। हामी सबै समान उमेरका उट्टपट्ट्याङ्ग गर्ने टिनएजका थियौं, हामीलाई देउसी राम्रो सँग भट्याउन पनि आउने थिएन, हल्का देउसी भट्यायो, अनि हल्का मादलको तालमा बेसुरे गीत गाएर नाँच्यो, नाचनु पनि के भन्ने हात खुट्टा हल्लाउने मात्र त हो। हामी मध्य स्वर अनि भट्याउन पनि जान्ने सुनिल दाइ थिए, उनलाई हल्का माल चढाइ दियो भने रात भर पनि गीत गाउन सक्ने, अचम्मकै मानिस थिए सुनिल दाइ। त्यसै गरेर योगेन्द्र पनि रौसे मान्छे, दोहोरी गाउन माहिर। सबै जना मिलेर हामी गाउँको पल्लो कुना सम्म देउसी खेल्थ्यौं, समयको पर्वाहनै भएन छ हामीलाई रमाइलोले गर्दा। रातको ११ बजि सकेको रहेछ, अझै पनि साथीहरू घर जाने कुरा छैन, सेना, प्रहरी आयो भने फेरी भोलिको भाइटिका पनि लगाउन पाइने हो या होइन भन्ने डरले मलाई भने कम्ता टेन्सन भएको होइन। तर साथीहरू देउसी खेलेर उठेको पैसा केन्द्रमा गएर रमाइलो गर्ने पो भन्न थाले, लु अब झन् मार्ने भयो भन्ने तर्कनाले भतभति पोल्न थाल्यो। तर पनि गाँस छोड्नु साथ नछोड्नु भन्ने उखानै छ नि मैले पनि उनीहरूलाई छोडेर एकलै घर जाने सोचन सकिन, पछिपछि लागे म पनि।

जडो महिनाहुनाले साथीहरू भित्री कोट लगाउनु पर्छ भन्न थाले, १५-१६ जना त्यो प्रस्तापमा सहमति भए, ५-६ जना भने भित्री कोट नलगाउने कोक, कुरमुरे मात्र खाने भयौं, अडर भयो, रमाइलै भयो सबै जनाले मिलेर खाइयो, त्यो दोकान भएको घरमा पनि देउसी खेल्थ्यौं। जीवन भनेको रमाइलो त थियो त्यो उमेरमा। अझै पनि मलाई याद छ जाडो ज्यादै भएको हुनाले चुरोट साथीले तानेको देखेर मैले पनि तानेको धुँवा भित्र सबै पसेछ, मुटुनै रोकिएला जस्तो भएको आयो, मैले सबै अन्धकार मात्र देखे, केही छिन अगाडीको रमाइलो सबै कता गयो गयो। यो कहिले नतान्नेलाई कसले दिएको चुरोट कताकता कानमा यस्ता आवाज थुरिदै थिए, उसैले मागेपछि के गर्ने त यस्तो पनि सुनिदै थियो, वान्ता भए पछि केही राहत भयो, अझै पनि पूर्ण ठिक भएको त थिएन, साथीहरूले गाली गर्न थाले नजन्नेले किन पिउनु यताउता चुपचाप सुनिरहे केही विवाद गर्ने ल्याकत भएन ममा त्यो बेला। अब हल्ला गर्दै हामी घर फिर्न थाल्यौं, साथीहरूलाई हल्ला नगरौन भन्दा मान्ने कोही होइन, यो हाम्रै गाउँ त हो के हो डर यसो पो भन्न थाले। हल्ला गर्दै बाटोमा हिड्दै थियौं, पर कालो कालो गाडी जस्तो हामी भए तिरै आए जस्तो लाग्यो, मैले साउती गरे," सेना हो कि

प्रहरी हो अब सकियो, तिमिहरूले पिएका पनि छौ अब सकियो ।" अर्को साथीले भन्यो-"यो डरपोक, चुप लागेर हिड ।" डरले खुट्टा लगलग काप्न थाले, मैले आफू उभिएको स्थान भाँसिए झैं माने । नभन्दै त्यो सेनाको गाडी रहेछ ।

"ओइ ओइ राडीको छोराहरु तिमिहरु माओवादी हो ?" गाडी भित्रबाटै फौजी लवजमा प्रश्न गर्‍यो "हेण्डस् अप" फेरी करायो आफ्नो हातमा साइकल थियो त्यो स्टेन लगाउन भ्याएको थिइन, हात डरले माथि गर्दा साइकल लड्यो अनि आवाज आयो।एउटा सेनाले बन्दुक मेरो कन्पारोमै राख्यो,अब त मेरो सु सु आउन मात्र बाँकी रहयो,अरूलाई हेरे कोही पनि डराए जस्तो देखिदैन, माने मैले यी केटाहरुको कलेजोलाई, मलाइ पनि अब भने केही डर कम भयो ।

कहाँ गएर आएका, तिमिहरुलाई थाहा थिएन रात भर खेल्नु हुन्न भन्ने? गोली हान्दिउ, माओवादी मुडभेडमा मारिए भनेर भोलिको न्युज बनाइदिउ? सुन्नै नसक्ने गाली अनि प्रश्नहरुले डरलाइ आगोमा घ्यु थप्नेकाम गर्दै थियो, कोही पनि केहि बोलेको थिएन, एक्कासि म बोले सर थाहा भएन, हाम्रो घर यहिनै हो अब घर जान लागेको माफ गर्नु होला। त्यसमा सबैले हो मा हो मिलाए । अझै जवानहरुले बन्दुक पोजमा लिएरै बसेका थिए ।

टोली नायक केही नम्र हुँदै बोल्‍यो-" ल ठिक छ, तुरुन्त घर जाने अनि सुत्ने, भोलि पनि देउसी खेल्न मन भए १० बजे सम्म खेल्ने, भोलि पनि भेटे पनि सिधै उडाइ दिन्छु । कुरा बुझ्या हो मैले लौ जा ! यति भनेर सेनाको टोली अगाडी बढ्यो, हामी घर आयौ । साथीहरुले बाटामा मेरो मजाक धेरै उडाए । मेरो मुटु देखि लिएर लुगा सम्म छाम्न भ्याए । मलाई साथीहरु सँग कुनै गुनासो थिएन, यसरी मुडभेट भनेर धेरै सोझा मारिएका थिए, हामी त्यो समचारको पात्र हुनु परेन त्यसैमा खुसी थिएँ । रात भर निन्द्रा परेन । भोलीको भाइ टिका अनि केही अगाडी भएको घटना सम्झेर गम खाई रहे । केही खुसी केही दुखी हुँदै।

धन्यवाद !!

पुलचोक (यात्रा संस्मरण)

नवराज न्यौपाने, नेदरल्याण्ड

साथिभाइ, नेम (NAME) इन्स्टिच्युट, यसैका वरीपरी बित्दै थियो +2 पछिको पहिलो बर्ष । २०६१ सालको असार महिना पछी को दिनचर्या । सबै जसो सँगै पढेका साथि हरू जस्तै म पनि त्यहि डाक्टर, इन्जिनियर, बिदेश, यत्ति तिनवटा महत्वपूर्ण अङ्गको वरीपरी घुम्दै थिए । ४-५ महिना बितीसकेको थियो रिजल्ट आएको, तर के गर्ने भन्ने टुंगो लागि सकेको थिएन । के गर्ने भन्ने पनि अलि गरुङ्गो शब्द भयो क्यारे, कता छिर्ने, भन्दा अलि उपयुक्त होला, आफ्नो हबिगत हेर्दा । यसै बतासे दिन कट्टै जादाँ एकदिन एउटा साथीले चितवन रामपुर क्याम्पसमा कृषि र फार्मेसीको प्रवेश परीक्षाको मिति तोकिएको कुरो प्याट्ट निकाले । त्यति खेर हामि त्रिचन्द्र क्याम्पस अगाडिको घण्टाघरको छेउमा रहेको अलिकति खालिठाउँमा काठको फलेकको स्टम्प बनाएर क्रिकेट खेल्दै थियौ । आफ्नो ब्याटिंग को पालो कुरेर बस्दै गर्दा साथीले यो गजबको समाचार सुनाएका थिए । खासै उपलब्धि मुलक काम नभैरहेको समयमा यो गतिलै खबर थियो । अब यो टोलि फाल्गुन अन्तिम साता हुने प्रवेश परीक्षाको तयारिमा जुट्ने कुरो भयो । फाल्गुन महिना पनि लाग्यो, केहि साथीहरु पहिलो हप्तानै चितवन रामपुर तिर लागे, म चाही प्रवेश परीक्षाको एक हप्ता अघि मात्र जाने बिचार गरे । सधैँ जसो, सबैले गर्ने जसो म पनि झोला बोकी कलंकी पुगे बस चढ्नु । एउटा अलि ठुलो झोलामा कपडा, किताब, अनि अर्को सानो झोलामा कागज पत्र, इत्यादि बोकी । कलंकीमा बस काउन्टर छयापछयासी भए पनि बागेनिङ्ग गरेर बोलीको भरमा बस चढ्ने चलन अलि प्रख्यात हो । म पनि अलिअलि मोलमोलाई गरेर चढे एउटा बसमा पैसा तिरी, टिकट नलीइ । मैले बस चढ्नु अघि खलासीलाई सोधेको थिए यो बस नारनघाट पुलचोक जान्छ ? उसले जान्छ जान्छ भनेको थियो । रामपुर गैसकेको साथीको अनुसार म पुलचोक उत्रेर, त्यहि नजिकैको शहिदचोकमा जानुपर्ने थियो, जहाँ बाट हरियो रङको टेम्पो पाइन्थ्यो रामपुर जाने । बस हिड्यो कलंकीबाट, ११ बजे बिहान छुटेको हुनाले धार्कै गएर खानाखान रोक्थो । अनि त्यसपछि आर्मी चेक पोस्ट, जाम, चर्पी ब्रेक, आदि इत्यादी हुदै करिब दिउसो ४:३० तिर चितवन रामपुर चेकपोस्ट पुगियो । सधैँ हिड्ने बाटो हुनाले बसमै एउटा झोला छाडेर अर्को सानो झोला आफैँ भिरेर पुलचोक तर्फ जाने बाटोमा गएर कुरे । म संगसंगै अरु थुप्रै मान्छे पनि थिए, त्यसैलेपनि म हुलमा मिसिएर सबै उभिएको ठाउमा पुगेको थिए । एकछिनपछि एउटा बस आयो चेक सकेर टक्क अडियो हाम्रो हुल अगाडी । सबै मान्छे चढे त्यो बसमा, मा आएको बस यो होइन भन्ने बुझेर मा चाही चढिन । एकछिनपछि हेर्छु त म मात्र बाकि छु त्यहाँ, अनि चेक पोस्टतिर यसो आँखा डुलाएको त वित्यास परेछ बाबै । हिडेछ त बस अर्को बाटो । पुलचोकको बाटो आउनु पर्ने बिरगंज जाने बाटो मोडिएछ त । लौ खत्तम भएछ । एक छिन टाउको समाएर, के कसो गर्ने भन्ने साउती मारे पछी, पुलिस चौकीमा गएर वृतान्त सुनाए । त्यो हवलदार दाजैले भोला कि पुकार गुट्खा खाका रैछन, बोल्नै नसक्ने गरि मुख टम्म थियो । एकछिन कुरा सुनेझै गरेर ति दाजैले मुखको देब्रे कुना बाट एउटा अचुक धार अगाडिको नालीमा थुक्नु भयो, अनि मेरो कुराको बाल कपाल केहि नदिएर, खै भाइ तिमीसंग गाडीको नम्बर-सम्बर, टिकट केहि रहेनछ, केहि गर्न सकिदैन भनेर भने । हुन त कुरो ठिकै हो म संग न बसको नम्बर न टिकट, कसरि फेला पार्ने त्यो बस , त्यो झोला । पुलिसले खासै चासो नदिए पछि म फेरी उहि आर्मीको चेक पोस्टमा गएर सबै वृतान्त सुनाए । आर्मी दाजैले अलि अलि सहयोगी भावना देखाए, ल

हुन्छ म बुझ्छु भोलि आउनु भने । त्यति खेर सम्म झिसमिसे अध्यारो हुन लागेको थियो, त्यसैले त्यो जंगल को बिच मागाडी पाउन गाह्रो । उनै आर्मी दाजैले नै एउटा ट्रिपर रोकिदिनु भयो रलौ यो भाइलाई पुलचोक सम्म पुर्याइदिनु भन्नुभो । यो बिरक्त लाको बेलामा यो सहयोग ब्यापक कृतज्ञ हुने खालको थियो । मैले धन्यवाद भनेर चढे ट्रीपरमा । हुनत यो ट्रीपरको आफ्नै कथा थियो होला, मा लगभग १० मिनट चढे होला त्यो ट्रीपर, बस्ने ठाउँ ओरिपरि जता छोएनि कालो, मोविल, ग्रिज के के पोखेछन कुन्नि, जेहोस अन्तत पुलचोक चाहिँ पुगियो, सेतो सर्टमा कालो टाटो र दुईवटा मध्ये एउटा झोला हराए । साथीले भनेझैं म शहिदचोक पुगे हरियो टेम्पो लिएर रामपुर पुगे । एक छिन सोध खोज गरे पछि मेरासाथि हरु भएको छात्राबास भेट्याए, र एकै सासमा सबै वृतान्त सुनाए । साथिहरु पहिला बेस्सरी हासे, अनि त्यसपछि जोसिएर अचानक, त्यो साले खलासीले तिमीलाई बाटोमै एकलै छाडेर जाने ? ल भोलि हामि जाने झोला खोज्न । त्यो गाडीको टिकट र नम्बर नभए पनि एउटा कुराचाही मैले याद गरेको थिए । दिउसो धार्के मा खाना खान रोकदा खै कुन्नि किन हो बसको अगिल्लिर उभिएर हेरेको रैछु, अनि त्यहि बेला टांडी यातायात लेखेको देखेको थिए । खै सटिक नाम भएर होकी के हो टांडी चाही दिमागमा बसेछ । हो एत्ति मात्र कुरो थाहा थियो बस को बारे । त्यति खेर सम्म टांडी को अर्थ थाहा थिएन, पछि थाहा भो यो ठाउँको नाम रहेछ चितवनकै, बिरगंज जाने बाटोमा पर्ने । अर्को दिन एउटा साथी र म भएर त्यहि रामपुर आर्मी चेक पोस्ट तिर हिड्यौ । रामपुर बाट टेम्पो लिएर सहिद चोक तिर जादै गर्दा, मा फेरी त्यहि कथा भन्दै थिए साथि लाइ । यहि बिचमा टांडी यातायात लेखेको बस भन्ने कुरो चाही २-४ पटक नै दोहूयाएको थिए । एत्तिकै मा अचानक त्यहि टेम्पो मा बस्ने एक जना यात्रीले, म त्यो टांडी यातायातमा पहिला काम गर्ने गर्थे, त्यसको एउटा काउन्टर चाही पर्सा भन्ने ठाउँमा छ भनेर फ्याट्ट भने । अहो यो त एउटा ब्यापक संयोग थियो, एकदमै उत्साहजनक । हामि उहासंग त्यो काउन्टरको ठेगाना मागी ट्याम्पु बाट बाहिरियो । त्यहाँ बाट माइक्रो बस लिनु पर्नेरैछ त्यो काउन्टर भाको ठाउँ मा पुग्न । हामि माइक्रो बसमा थियौ, कोचाकोच थियो काठमाडौँ जस्तै, अचानक एउटा बिसौनीमा पुगेपछि अर्को संयोग भयो । हिजो झोला छुटेको बसमा मेरो अगाडिको सिटमा बस्ने दाजै चढे सोहि माइक्रो बसमा । लामो दुरीको बसमा यात्रा गर्दा जाम, खाना खाने, चिया खाने, पिसाब गर्ने, आदि इत्यादि क्रियाकलापले गर्दा बसका लगभग सबै यात्री संग लगभग चिनजान नै हुन्छ । अब आफ्नो सिट अगाडी हुने यात्री लाइ नचिन्ने त कुरै भएन । दाई सिट अलि ढल्क्यो, मेरो घुडा ठोक्रियो, अलि कम ढल्काउनु न दाई हावाको सिरेटोले हान्यो, तपाइको झ्याल अलिलगाएदिनु न यस्तै यस्तै बार्तालापले गर्दा लगभग जिग्रिनै हुने गरि चिनजान भाको थियो । हो झै दाजु चढेका थिए माइक्रोबसमा भर्खर । म हत्तपत्त उनि भएतिर गएर एकदम उत्साहका साथ सोधे, दाई हिजो तपाई बसेको सिट पछाडी थिएनि म, मेरो झोला बसमै छुट्यो चेकपोस्ट मा, खलासीले केहि कुरा गरेथ्यो ? ति दाजै ले खासै अचम्म अमानिकन य हो त खलासीले कुरा गर्दै थियो, कुन चाहिले झोला छोड्यो भन्दै । पक्कै पनि त्यो पर्साको टिकट काउन्टर तिर छाड्यो होला झोला, त्यता गएर चेक गर्नुस । जे होस मेरो झोला हराएको अर्को मान्छे लाई पनि थाहा छ, मा दिन मै अत्यास लाग्दो सपना देखेर बर्बराएको रैनछु भन्ने पक्का भयो । अन्तत हामि पर्सा टिकट अफिसमा पुग्यौ ब्यापक उत्साह का साथ । हो झोलाको कुरा हुदै थियो, तर झोला यहाँ छोडेनन्, टांडीमा अर्को काउन्टर छ, त्यतै छाडे होलान भन्ने कुरो आयो । लौ त नि यहाँ सम्म आइयो, त्यता पनि पुगौ भन्दै त्यहा बाट ८-१० कि.मि. पर टांडी भन्ने ठाउ तिर लागियो । अब चाही टांडी यातायात भन्ने नाम कसरि आयो भन्ने पनि प्रस्ट भयो । अन्तत तान्दिमा भएको मुख्य काउन्टर पुगी फेरी उही कथा एकै शासमा भनियो । त्यताको कर्मचारीले अलि अलि चासो दिदै, आउन त ठिकै ठाममा आउनु भो, तर त्यो झोला एता छैन त्यहि बस मै छ । अनि

खै त बस ? भन्ने प्रश्नमा, आज बिहानै काठमाडौं फर्की सको, भोलि बेलुकी ४ बजे फर्किन्छ बस, त्यति खेर पारस बसपार्क आएर बस्नु होला भनेर भने । हैरानको बेर्ना भन्ने यस्तै बेला होला, तर जे होस झोला चाही फ्री मा चितवन काठमाडौं गरिरको रैछ , अब बाटोमा फाली दिएनन भने भोलि पाइएला भन्ने निस्कर्ष मा पुगेर फेरी रामपुर तिर फर्कियो, हिन्दि मा थका हारा भन्ने उक्तिजस्तै हालत मा ।

अन्तत त्यो भोलि पनि आयो, हामि पारस बसपार्क अनि पुग्यौ, अनि नेपाल इतिहास मै पहिलो पटक काठमाडौंबाट छुटेको बस भनेकै समयमा चितवन को पारस बसपार्क आइ पुग्यो । ठ्याक्कै ४ बजे पारस बसपार्क आइ पुग्यो । बस रोकियो, मेरो झोला छ रे बसमा, दिनुस भनेर नत्रै संग भने खलासीलाई । खलासी चाही अलि आत्तिदै, हामीले तपाइको फोननम्बर खोज्यौ झोलामा, भेटिएन भन्दै थियो । मेरो साथीको पारा तातेको थियो, मज्जाले थर्काए ड्राइबर, खलासी, कन्डकर, सबैलाइ, मान्छे छुटेपछि पखिनु पर्दैन, अझै फोननम्बर खोजेको भन्छौ, पैसा छ होला भनेर खोतलेको होइन झोला अनि अरु चाही लेख्न नमिल्ने भाषा हुनाले लेखिएन यता । अन्तत मेरो हाराएको झोला धुलोले पुरिएको अवस्थामा डिक्की बाट निकालियो, कालो झोला, पहिलो भएको थियो धुलोले । जे होस् मेरो प्यारो झोला भेटियो । किताबहरु सबै त्यहि झोलामा थिए, अब बल्ल परीक्षाको तयारी गर्न पाइने भयो । बाकि रहेको ३ दिन तयारि गरेर, अन्तत प्रवेशिका परीक्षा दिने दिन आयो । सबै जना थुप्रो आशाका साथ परीक्षा कोठा मा बसियो । परीक्षाको समय सुरु हुदै थियो, सबै ले उत्तर पुस्तिकामा आफ्नो फारम नम्बर, नाम, लगायत कुरा हरु भरियो । सबै जना प्रश्न पत्र कुरेर बस्दै थियो, ५-१० गर्दै १५ मिनट बित्यो प्रश्न पत्र आएन । करिब २० मिनट पछि एकजना भलाडी आएर भन्नु भो, यो परीक्षा स्थगित भएको छ, अनिश्चित कालको लागि । यत्ति भनेर बाहिरिए ति मान्छे । हामि भने टाउको समाएर बस्यौ एक छिन, गाई गुई, हल्ला खल्ला भयो, पछि थाहा भो, सी. टि. ई. भी. टि. का बिद्यार्थी लाइ प्रवेशिका परीक्षामा सामेल गराएको आरोप मा, बिद्यार्थी नेता हरुले परीक्षा नियन्त्रकलाइ कुटेछन भख्रै । त्यहि कुटाइ संगै हामि थुप्रैको +२ पछिको एक बर्ष पनि हिड्यो । ब्यापक निराशा का बीचमा कोहि काठमाडौं, कोहि आफ्नै घर तिर हिडियो, आफ्नो झोला अलि जतन गरेर ।

अपाङ्गताबाट मुक्तिको यात्रानुभूति

नन्दलाल आचार्य

श्री जनता मावि, गोलबजार-४, सिरहा, नेपाल

स्कूल विदा भएको मौका पारी २०७५ असोज २५ गतेदेखि दिल्ली-हरिद्वारको यात्रा गर्ने निधो गरियो। खासमा यात्रा उमङ्गको नभई वाध्यताको थियो। म गत वर्ष कार्तिक १० गतेदेखि नै पक्षाघातको सिकार थिएँ। त्यसकै उपचारार्थ हरिद्वारस्थित पतञ्जली आयुर्वेद चिकित्सालय पुग्नु परेको थियो। नेपालको काकडभिट्टादेखि सङ्घीय राजधानीसम्म र भारतको दरभङ्गा-समस्तीपुरसम्म पुगेर उपचार गरिसकेको थिएँ। स्कूलका सरहरू र घर मालिक सुवर्ण दाहाल-तुलसा काफ्ले लगायत शुभेच्छुक मित्रहरूको जोडतोड र सरसल्लाहमा हरिद्वार जाने तयार भएको थिएँ। खासमा आफ्नै गृहमन्त्री लक्ष्मी रिजाल र सानी छोरी गजलको बरोबरको झकझकाहटले पनि पाइला चाल्न वाध्य भएको थिएँ। साथीको साथ नभई पाइलो चाल्न नसक्ने अवस्थाको म हरतरहले मलाई सहयोग पुर्याउने साथीको खोजी गर्न थाले। हिन्दूहरूका लागि विजया दशमी-०७५ प्रारम्भ भइसकेको थियो।

आफ्नो हितको लागि अरूको खुशी खोस्नु पनि भएन। हरतरहले साथ दिने मुस्लिम समुदायका साथीहरूको खोजीमा ध्यान केन्द्रित गरें। निकैवेरको माथापच्चीका वाञ्जुत त्यस्तो साथी पाउन सकिनँ। र, तुरून्तै हिन्दू समुदायमै फर्किँएँ। २०४८ सालतिर आई. ए. पढ्दाताकाको पुरानो मित्र शिवकुमार यादव (मो.नं. ९८२४७१७१४९) एक दशकदेखि 'ॐ शान्ति' को पथमा लागेका थिए। केही वर्षदेखि उनी शाकाहारी बनेका थिए। मठमन्दिरमा देवीदेवताको पूजाआजा गर्ने प्रचलनबाट टाढै थिए। शिवबाबाको याद गर्न र सादगी आहारविहार गर्न सके जीवन फूल बन्ने घोषणा गर्थे। उनी सत्य, द्वापर, त्रेता र कली युगका कहिरनमा दुई-चार घण्टा बितेको पत्तै पाउँदैनथे। मलाई माछा-मासु र खैनी त्याग्न बारबार दबाव दिइरहन्थे। म ती वस्तुको पारखी थिएँ। त्यसबेला उनका कुरा नमीठा लाग्थे यद्यपि प्रतिकार गर्न भने सक्तिनथेँ। किनभने उनका कुरा सही थिए। माछा-मासु र खैनी खाने गलत आदतको सिकार म नै थिएँ। शरीरको दाहिने पाटो पक्षाघातले मुर्दा भए पछि म उनको अनुयायी भएको थिएँ। म बिरामी भएकोमा उनी दुःखी थिए। तर, माछा-मासु र खैनी त्यागेको र साधु जीवन धारण गरेकोमा खुशी थिए। उनी भन्थे, "जन्मले त ब्राह्मण हुनुहुन्थ्यो नै! अब बल्ल तपाईं कर्मले ब्राह्मण बन्नुभयो। अब तपाईं सत्यलोकमा प्रवेश पाउन योग्य हुनुभयो।"

मलाई उनका मृत्युपछिका कुरामा कुनै चासो थिएन । यद्यपि उदयपुरका साहित्यिक मित्र पुन्य कार्कीको प्रेरणाले माउण्ट टापु जान रु. ८,०००।- का दरले दुई जनाको रु. १६,०००।- राजविराज स्थित ॐ शान्ति सेन्टरमा बुझाइसकेको थिएँ। पुन्यजीले भनेका थिए, “आचार्यजी ! जीवनमा सिर्फ एक पटक मात्रै भए पनि माउण्ट टापु पुग्नुपर्छ । साहित्य सिर्जनामा ऊर्जा मिल्छ । प्राकृतिक र भौतिक सम्पदाको भव्य मिश्रणको स्वाद लिन पाइन्छ । मौका मिलाएर जाने प्रवन्ध गरौँ ।” रकम नबुझाउँदासम्म स्नातक तहका मेरा विद्यार्थी र ॐ शान्तिका अनुयायी सत्यनारायण मण्डल (मो.नं. ९८१५७३०९५४) अनुरोध गरिरहन्थे । सेन्टरकी सञ्चालिका भगवती दिदी (मो.नं. ९८६२८५१२३८) सँग कुरा बुझदा उनले ‘रकम संस्थागत भ्रमण अवधिभरको ट्रेनभाडा र खानबस्नका लागि हो, इच्छुकले तीन महिना अगावै बुक गराउनुपर्छ’ भनिन् । उता पुन्यजीले पनि ‘दिँदै गर्दा हुन्छ, म गाईघाटबाट आएपछि तपाईंलाई दिन्छु’ भने । हो न हो, तलव आएको मौका थियो, मैले पनि खातामा हालिदिँँ । र, राजविराजबाट रकम प्राप्त भएको जानकारी पाएँ । राजविराजको ॐ शान्ति सेन्टरमा मेरो चिनजानका दीपक भाइजी पनि थिए । उनी बौद्धिक व्यक्ति पनि थिए । एक समयमा उनले मलाई ॐ शान्ति संस्थाका थुप्रै कुरा बताएर आकर्षण समेत गरेका थिए । खासमा दीपक भाइजी ‘ॐ शान्ति’ पत्रिकाका लेखक थिए, म त्यसको पाठक थिएँ । एकाध कुरालाई छाडेर पत्रिकामा जीवनोपयोगी कुराहरू छापिन्थे । म ॐ शान्तितिर भन्दा पनि पत्रिकाका गहन सामग्रीतिर लोभिएको थिएँ । निकै वर्ष त्यस पत्रिकाको वार्षिक ग्राहक बनँँ । जीवनलाई गहिरो तवरले बुझ्ने ज्ञान पनि पाएँ । पटकपटक माउण्ट टापु पुगिसकेका शिवकुमार यादव हामी पनि जाने भएको कुरा सुनेर अघोरै खुशी भए । रकम बुझाएको हप्ता दिन नवित्दै ९८४२८२९२०६ बाट ९८४२८२६७९१ मा पुन्यजीलाई फोन गरेको त म तीन छक्क परें । उनले भनेका थिएँ, “के गर्नु ! जान त खोजेकै हो । त्यस बेला पितृको श्राद्धकर्मको तिथि पर्दो रहेछ । घर छाडेर हिँड्न मिलेन । सरी आचार्यजी !” सनातनदेखि मानी ल्याएको श्रद्धा त्याग्न पनि भन्न नैतिकताले दिएन । भाग्यवस्, अझैसम्म बाबुआमाको काखमा रम्न पाएको मेरा लागि पितृको श्राद्धकर्मको कुनै ज्ञान थिएन । यद्यपि पढेर भए पनि महत्त्वका कुराबाट भने अविज्ञ थिइँँ । जय होस् त ! भन्दै फोन राखेर भगवती दिदीलाई आफ्नो असमर्थता बारे जानकारी गराएँ । उनले पनि अरू कसैको साथमा जान कोसिस गर्न आग्रह गर्दै भनिन्, “भाइ ! धेरै मान्छे जान्छन् । सबैले सहयोग गर्छन् । नयाँ ज्ञान र अनुभूति हुन्छ । कोही साथी खोज्नु ! शिवबाबाले डाकेपछि पुग्नु पर्छ । ॐ शान्ति !!!”खासमा पुन्यजीको साथमा यात्रा गर्दा साहित्यका, जीवनका, दर्शनका र समाजका अनगिन्ती कुरा सुन्न र सिक्न पाइन्थ्यो । उनको समीपमा बस्दा मात्रै पनि बडो आनन्दानुभूति हुन्थ्यो । उनीसँग सन् २००८ मा बाराणसी, बनारसको यात्रा गर्दाको समयमा आफूमा भएको सम्पूर्ण अहङ्कार, तनाव र त्रास धुलोपिठो भएर हावामै विलीन भएको म स्वयमंले अनुभूत गरेको छु । वास्तवमा आफूभन्दा

जान्ने-बुझ्नेसँगको निकटता जसका लागि पनि सौभाग्य नै हो । त्यही २००८ को अनुभव २०१७-०१८ मा पनि पाउने चाहना अधुरो रहने देखेर मन विचलित भइरह्यो । स्कूल बिदा परेको समयको यात्रा भएकोले माउण्ट टापु यात्रा उत्तम हुने अवस्था त थियो । मन मिलेको साथीको साथ नपाउने भए पछि भने जानु र नजानुमा तात्त्विक विभेद नरहेको विश्लेषण गर्दा गर्दै उनै शिवकुमार यादवको नाम झट्टै सम्झे । शिवकुमार मसँग जान तयार भए । नयाँ कुरो भगवती दिदीलाई सुनाइयो । हप्ता दिन भित्रै मेरो मनमा नाना थरीका कुरा मडारिन थाले- आँखाको दृष्यपानका लागि संसारकै सुन्दर वस्तु प्रतीक्षारत् रहेका हुन सक्छन् । जिब्रोका स्वादका लागि चौरासी व्यञ्जनले सुभाष फैलाइरहेका हुन सक्छन् । मनको आनन्द र ज्ञानका लागि ती दृष्यपान र स्वाद अपर्याप्त हुन्छन् । ध्यानी र ज्ञानी मान्छेसँगको बातचितले आनन्दसँगै ज्ञानको भकारी भरिँदै जान्छ । त्यस्ता ध्यानी र ज्ञानी पुन्य कार्कीलाई सम्झेर बनाएको योजना उनीविना पूरा हुँदैन र पूरा गर्न पनि मिल्दैन ।

अन्ततः म नजाने भएँ । शिवकुमार पनि रोकिए । सेन्टरले पनि मान्यो । अर्को कुनै कार्यक्रममा जाने सर्तका हाम्रो यात्रा स्थगित गरियो । २०७४ कार्तिक १० गते मेरो जीवनमा आँधीबेहरी आएपछि सत्यनारायण मण्डलले ९८१५७३०९५४ बाट फोन गरी अर्को यात्रा गर्न भनेका थिए । म त्यसबेला राम्ररी बोल्न सक्ने अवस्थामा पनि थिइनँ । बिरामी भएकाले जान असमर्थ रहेको बोध गराएँ । उनी मौका आउँछ, पर्खिँदैन र चौका हान्न जान्नेले जित्छ भन्दै थिए ।

एक त म हाईप्रेसरको रोगी, कोमल मन भएको समय थियो । कसैको गनगन सुन्ने मन हुन्नथ्यो । रिस त नाकको टुप्पैमा हुन्थ्यो । सत्यनारायणको गनगनलाई मुखमै बुझ्ने लगाउने हिसावले जवाफ फर्काएँ, “जान सक्दिनँ भनेपछि सक्दिनँ । मर्न लागेको मान्छेलाई केको माउण्ट टापु ! अब माथि गएर जाऊँला । सत्यनारायणजी ! म प्यारालाइसिसले हलचल गर्न नसक्ने अवस्थामा छु । फोन राखेर मलाई आनन्दले सास फेर्न दिनुस् ।”

नभन्दै उनले मेरो स्वास्थ्य लाभको चाहना र कामना व्यक्त गरे । र, शिव बाबासँग प्रार्थना गर्ने बचन दिएर फोन राखे । लामो सास फेरेँ । मनमा आनन्द बास बस्न आइपुग्यो । केही बेरमै मेरो मनमा कुरा नाच्च थाल्यो- कसैले चाहना, कामना र प्रार्थना गर्दा विमर निको हुने भए लाखौँ लाख खर्च किन गर्नु ? जानिजानी आडम्बरी समाजले आफ्नो चतुर चर्तिकला दोहोर्याएको र तेहर्याएको देख्दा छक्क परिरहेँ ।

त्यस बेला अरूले राम्रो सोच्दा र गर्दा पनि नराम्रै देख्ने र सोच्ने सोचको विकास भएको थियो । संसार नै नकार प्रवृत्तिले बनेको अनुभूत हुन्थ्यो । आफू मात्र सकार प्रवृत्तिको पुञ्ज भएको भान हुन्थ्यो । जान्ने, बुझ्ने र क्षमता राख्ने व्यक्ति केवल आफू मात्र रहेको अहङ्कार मनमा खेलिरहन्थ्यो ।

उतै दिल्लीबाटै माउण्ट टापु जाने सोचले सत्यनारायण मण्डललाई १८१५७३०९५४ मा फोन गरेको त ओखलढुङ्गा पो पर्यो भनेर एक महिलाले जवाफ फर्काइन् । भगवती दिदीलाई मो.नं.१८६२८५१२३८ सम्पर्क गर्दा सम्पर्क भएन । नमरी बाँचे एक दिन न एक दिन जे गर्नु परे गरौंला भनेर चुप रहें । जे भए पनि यात्रा गर्ने नै निधो गरेर अघि बढें ।

उनै शिवकुमारलाई हरिद्वार जाने साथी बनाए । उनी पनि धान खेतमा पानी पटाउने काम छ भनेर आउन मानेनन् । उतैउतै राजस्थान, माउण्ट टापु जाने भनेपछि तयार भए । कान्छो छोरालाई घरको जिम्मेवारी सुम्पेर असोज २५ गते ७:३० बजे गोलबजारको गोलचक्करमा देखा परे ।

सिरहा, माडर जाने म्याजिकमा चढ्यौं । चोहर्वातिर बसबालाहरूले म्याजिकलाई सिरहासम्म मात्रै जान दिँदा रहेछन् । आफ्ना यात्रुहरू म्याजिकले बोकेको झोँकमा तथानाम गर्न पनि पछि पर्दा रहेनछन् । चेतावनी दिएर छाड्दा रहेछ । माडरका यात्रु बोकेको प्रसङ्ग दोहोरिएमा जरिवाना गरेर मात्र छाड्दा रहेछन् । हामी चढेको म्याजिक पनि खासमा लुकिछिपी माडरनै जाने रहेछ । गोप्यरूपले माडरका मान्छेलाई हाल्दै सिरहासम्म मात्रै लाने भन्दै म्याजिक अघि बढ्यो । गालीगलौजबाट बच्दै गयो । दण्डजरिवानाबाट जोगियो । आफ्नो कामपनि गर्दै गयो ।

माडरमा उत्रेपछि जयनगर पुर्याउने म्याजिकमा चढ्यौं । १५ जना यात्रु नभरिई गाडी हिँडाएन । बल्लतल्ल यात्रु भए । र, म्याजिक दगुर्न थाल्यो । विहानी पख एक झरी पानी परेको कारण सडकको धुलो चुपचाप बसेको थियो । यद्यपि वरपरका घर—गुहालीबाट आउने धुँवा भने उड्न छाडेको थिएन । सडक वरपरको खोपिल्टाबाट आउने हिलो र पानीमा रहने मरेका जीवहरूको गन्धले नाक नथुनी धर थिएन । अझ मलाई गन्ध, धुलो र धुँवा भए श्वास फेर्न नै गाह्रो हुन्थ्यो । अरू त के कुरा टेलिभिजनको पर्दामा फोहरको गन्ध, धुलो र धुँवाको दृष्य देखे मात्र पनि सास फेर्न सकस हुन्थ्यो । जसोतसो नेपालको बार्डरमा पुगेर म्याजिक उभियो । ड्राइभरले उत्रन आदेश फरमान गर्यो । अरू मानिसहरू फटाफट उत्रे । मलाई उत्रन सहज थिएन । विशेष सतर्कता सहित हातले खुट्टा उचाल्दै झर्नुपर्थ्यो । क्षणभरमै गाडी बदल्नु परेकोमा रिसको पारो तातिहाल्यो । मलाई सम्झाउँदै ड्राइभर बोल्यो, “भारततिर जान र नेपालतिर आउन कर तिर्नुपर्छ । बोर्डरसम्म जान र पुर्याउन कर तिर्नु पर्दैन । उता भारतीय नम्बर प्लेटको गाडी चल्ले । यता नेपाली नम्बर प्लेटको गाडी कुद्ले ।”

कुरै कुरामा ऊ भन्दै गयो, “नेपाल र भारतका दुई साहु मिलेका छन् । कर नतिर्ने उपाय गरेका छन् । यात्रुबाट भने बोर्डर शुल्क समेत खप्टिएको भाडा तिराउँछु । जसरी पनि लगानीकर्ता मालामाल छन् । सरकारी निकाय परिबन्दमा फँसेको छ । मुकदर्शक भनेर टुलुटुलु हेरिरहेको छ ।”

सारा कुरा उसैले भनिदियो । उसलाई भन्नुपर्ने अरू कुरा केही रहेन । सायद ऊ पनि पीडित मजदुर हुँदो हो । साहु मालामाल भएको र आफू सूर्योदय पूर्वदेखि सूर्यास्तसम्म खट्दा पनि कङ्गालपति नै रहनुपरेको पीडा सुनाउँदो हो । यस्ता भित्री कुरा हतपत्त कसैले पोख्दैन । ऊ मात्र एक चालक थियो जसको मनमा साहूप्रति आक्रोस थियो । असन्तुष्टिको पहाड ठडिएको थियो ।

भारतीय नम्बर प्लेटको म्याजिकले जयनगर पुर्यायो । सेतै दारीजुँगा भएको मुस्लिम समुदायको मान्छे सम्मुखमा देखियो । अरू थुप्रै मान्छे व्यागमा भारू र नेरु दुबै थरीका नोट च्यापेर बसेका थिए । पक्कै पनि अधबैसेले नठगला भनेर भारू साट्ने कुरा गरेको त सयकडा पाँच बट्टी काट्ने कुरा गर्यो । निकैबरको गलफत्तीपश्चात् सयकडा तीन रुपियाँ लिएर साटिदिने कुरामा सहमति जनायो । बट्टीको नाममा एक हजार रुपियाँ सितैमा चढाएर त्यहाँबाट निस्कियो ।

असोज २५, ०७५ को सूर्य मधुरै थियो । जयनगर रेल्वे स्टेशनमा मानिसहरू पातलै थिए । पूर्व बुक नगरिएकोले यात्रा कष्टकर हुने निश्चित थियो । टीटीसँग मिलेमतो गर्न सके खै कता हो राम्ररी बसेर जान पाइने कुरा सुनियो । हाम्रा सारा प्रयत्न विफल भए । अन्ततः हामी स्वतन्त्रता सेनानी एक्सप्रेसको जेनेरल वार्डका यात्रु बन्यौं । सुरुआतमा बसाइ सहज थियो । दिल्लीसम्म यतै कम भीडभाड रहे यात्रा रमाइलो हुनेभयो भन्ने लाग्यो ।

हामी बसेकै सितमा बस्न पुगेका मधुवनी जिल्लाको मल्मैत गाउँका रामवृक्ष महतो (मो.नं. ९५७२१९६६७३) ले भने, “मधुवनी पुग्दा नपुग्दै भरिनपुग्छ । नत्र दरभङ्गा पुगेपछि त जरुर भरिन्छ । समस्तीपुर पुग्दानपुग्दा त ट्रेनमा पाइला टेक्ने ठाउँ पनि रहदैन ।” त्यही भीडको डरले गर्दा टेकन चढ्नकै लागि उनी मधुवनीबाट जयनगर पुगेका रहेछन् । उनले मेरो अशक्तता निरीक्षण गरेर भने, “यो पक्षाघातको उपचार जयनगरको आसपासमा रहेको सौँसा गाउँमा पनि हुन्छ । धेरै विरामी आराम भएर गएका छन् । लकवाको उपचार गर्ने डाक्टर खोज्दै जाँदा फेला पर्छ । एक पटक अवश्य जानुहोला ।” उनी दयालु मनका रहेछन् । मेरो हालत देखेर दुखित हुँदै भने, “शत्रुलाई पनि नलागोस् भन्ने बिमार तपाईंजस्तो सज्जन माष्टर साहेवलाई लागेछ । दैव पनि जे मन लाग्यो, त्यही गर्छ ।” उनको यो भनाइ सुन्ना साथ मलाई शिक्षक मित्र इन्द्र थापाले मेरो हालत नियाल्नासाथ फेसबुकमा लेखेको याद आयो । उनले लेखेका थिए— ईश्वरले भेदभाव नगरी सही निर्णय गर्छन् भनेको त भूल पनि गर्दा रहेछन् । अब ईश्वरलाई कठगरामा उभ्याएर प्रश्न सोध्ने बेला आयो । आचार्यजस्तो साधुलाई सुलीमा चढाएर कसलाई कसरी तर्साउन खोजेको हो कुन्नि ?

रामवृक्षले मनमनै आफ्नो इष्टदेवता डिहिबार थानलाई भाकल गरेछन् । मलाई चाँडै ठीक भए डिहिबार थानलाई फूलप्रसाद चढाउने कबुल गरेछन् । र, मतिर फर्केर छठ पर्वमा खबर गर्न आग्रह गर्दै मैथिलीमा भने, “हम डिहिवास थानसँ भाकल केने छी । अहाँ छठ पर्वमे हमरा जरूर खबर करु । हमरा विश्वास छै कि अहाँ जल्दी आराम भजाइछी ।” मैले स्विकारोक्तिस्वरूप मुन्टो हल्लाएँ । उनले मेरा लागि शान्तवनाका धेरै शब्दहरू व्यक्त गरे । म नेपालको पहाडी समुदायको निरीह मान्छेप्रति उसको सहयोगी चरित्र देख्दा म नतमस्तक भएँ । चौबीस घण्टे यात्रा भर उनले आफ्नै तवरले सहयोग गर्दै गए । यात्राको सुझबुझ नभएको मेरा लागि उनी भगवान् नै सावित भए । नयाँ दिल्लीमा पुगेर ट्रेन खाली भयो । मानिसहरू लाखापाखा लागे । रामवृक्षले भने हामीलाई छाडेनन् । हामी हरिद्वार जान चाहन्थ्यौँ । उनले नै सोधपुछ शाखामा गएर सारा कुरा बुझिदिए । हामीले नयाँ दिल्लीबाट हरिद्वारका लागि ट्रेन नपाएर पुरानो दिल्ली आउनुपर्यो । उनले नै सिटी रिक्सामा बसाएर हामीलाई विदा गरे । उनले यता र उता दौडधुप गर्दा कुनै झर्कोफर्को गरेनन् । उनले छुट्टिदा गहभरि आँसु बनाएका थिए । मलाई पनि शरीरकै एक अङ्ग अलग भएझैं खल्लो अनुभूति भइरह्यो ।

पुरानो दिल्ली स्टेशनमा पुगेर नास्ता खान हामी एक छेउमा बस्यौँ । हामीले खाइरहेको बखत एक मगन्तेजस्ता देखिने मान्छे हाभ्रै नजिकमा आएर हामीले खाएको टुलुटुलु हेरिरहे । पक्कै पनि खान पाउँछु कि भनेर नजिक आएको होला भन्ठानी दुई वटा ठेकुवा दिएर विदा गर्न शिवकुमारलाई सङ्केत गरें । उनले पनि ठेकुवा दिँदै भने, “ले लो ठेकुवा और खा लो !” मगन्तेले लिन अस्विकार गर्यो । ऊ खासमा रेल्वे स्टेशनमा कार्यरत कर्मचारी रहेछ । उसले आफ्नो नाम धर्मपाल (मो.नं. १७१८४९७१२८) बताउँदै भन्यो, “म पनि पक्षाघातको बिरामी हुँ । राम तेल १० ग्राम, अमर तेल १० ग्राम, तिल तेल १०० ग्राम र तारपिन तेल ५० ग्राम मिश्रण गरी मसाज गर्नु तीन दिनमा चट् हुन्छ । मैले आफूलगायत ५-७ जनाको ठीक गरेको छु ।”

म वाल्ल परेर हेरेको हेर्यै भएँ । वास्तवमा ऊ पनि मझैँ खोच्याएर हिँड्दो रहेछ । उसको अनुभव सत्य लाग्यो । हरिद्वार नगई उसकै पछि लागूँ कि जस्तो भयो । उसले तेल किन्न पाइने स्थान पनि बतायो । विश्वस्त भएर ग्यारेन्टी ठीक हुन्छ भन्यो । उसमा पनि मैले सहयोगी भगवान् नै देखें । उसको सहयोगी चरित्र र व्यवहारलाई सलाम गर्दै पुनः भेट्ने बाचा गरी उसबाट विदा भइयो । हरिद्वारबाट फर्केर उसको खोजी गरें । तर, ऊ फेला परेन । सायद ऊ कतै काममा जुटेको हुँदो हो ।

कुरा त हो नि ! आफ्नै मनसँग मात्रै जे भन्न पनि र जे सोच्न पनि मानिस स्वतन्त्र छ । धर्मपालले लेखिदिएको तेलको सूची र उसको सम्पर्क ठेगाना मेरो डायरीमा सुरक्षित छ । शिवकुमारसँग गन्थन गरेँ र चित्त बुझाएँ— मैले भोगेको दुःख देखेर भगवानले सहन गर्न सकेनन् । त्यसैले रूप बदलेर मेरो नजिक आए । मेरो विचलित मनोदशालाई मलहम पट्टी लगाए । र, विमार निको पार्ने ज्ञान बाँडेर अलप भए । अब मैले भनेजस्तो गरेँ भने ठीक हुन्छु । भगवान्ले भने पछि भने, भने फरक पढेन । आजसम्म फरक नपरेको कुरा मेरो सन्दर्भमा कसरी फरक पर्छ ? सोधपुछ गर्दै रातको ९ बजे हरिद्वार जाने ट्रेनमा बसियो । नजिकका सहयात्रीहरूसँग कुरा गर्दा भोलिपल्ट ९:१० बजे हरिद्वार पुगिने जानकारी भेटियो । आनन्दले निदाए हुने रहेछ भन्ने लाग्यो । त्यस मध्यरातमा पनि मानिसको भीड यत्ति धेरै थियो कि खुट्टा राख्न पाउने ठाउँ भेट्न मुस्किल थियो । अझ जवरजस्ती उतासर र यतासर भनेर बसेकाहरूलाई पिरलो पार्नेहरू पनि पर्याप्त थिए । मलाई भने बिकलाङ्ग ठानी कसैले पनि दुःख दिएन । टाउका माथिको सिटमा चढेकाहरूको खुट्टाको धुलो भने निकै पटक पुरस्कारस्वरूप भेटियो । मोजाको गन्धले उखरमाउलो पायो । अर्कालाई असर पर्ला कि भनेर सोच्न पनि नसक्ने मुर्दारहरूले जुत्ता लगाएर सभ्य बन्नको अर्थ नै के रह्यो र ! स्मरण गराउँदा ‘सरी’ भन्थे । पटक पटकको सास्तीले हैरान भएर झर्कोफर्को गर्दा उल्टै धक्की सुन्नुपथ्र्यो । उनीहरू भन्थे, “जेनेरल डिब्बामा पसेर उच्च श्रेणीको सुविधा खोजेर कहाँ पाइन्छ ? ट्रेनमा बसेर आफ्नो बाउको गाडी भएको ठान्नेहरूलाई गलहत्याएर उतारिन्छ । उजुरबाजुर गर्न चाहनेले गरौंस् । तर परिणाम कहिले र कस्तो आउँछ उसैले अनुमान लगाएर जानोस् । तसर्थ मिलीजुली यात्रा गर्दा नै सबैको भलो हुन्छ । एकलकाठे विचार राखेर व्यवहार गरे फाइदा कसैलाई पनि हुन्न ।” उनीहरूका अन्तिमका कुरा मन परे । सानोतिनो ठेलाइ र पेलाइ सहँदा मात्र हुलमुलमा यात्रा गर्न सकिने अवस्था आउँछ । एकले अर्कामाथि असहयोग र शत्रुवत् व्यवहार गर्ने हो भने हुलमुलको यात्रा बीच बाटैमा तुहिन्छ । ट्रेन हुईकिँदै थियो । दिल्लीको गर्मी खाएको शरीर हरिद्वारको ठण्डा वातावरण अनुभूत गर्दै थियो । म बसेको छेउमा अमन (मो.नं. ९५६०३७३४०३ - ८८५१५६५९९२) नाम गरेका एक युवक बसेका थिए । उनले मेरो शारीरिक अशक्तता र कष्टतालाई भित्री दिलदेखि नै अनुभूत गरेछन् क्यारे । अरूबाट हुने धक्का र ठेलामठेलबाट मलाई बचाउँदै गए । म भाषिक कठिनाइका कारण मुकदर्शक मात्रै थिएँ । शिवकुमार पनि अपरिचितसँग हिन्दीमा बोल्न गाह्रो मान्दा रहेछन् । मेरो तर्फबाट वकालत गर्ने मात्रै अमन भए । उनैसँग टुटेफुटेको हिन्दी, मैथिली, अङ्ग्रेजी र नेपालीको मिश्रण गरी बातचित हुँदै गयो । उनी भखैर नियुक्त सरकारी इन्जिनियर रहेछन् । इन्जिनियरिङका कुराहरू गरे । म पनि के कम भनिहालेँ, “हम भी इलेक्ट्रिकल इन्जिनियरिङके प्रारम्भिक विद्यार्थी सभका पढाते है ।” उनी अझ उत्साहित भए र एक टुरिष्ट गाइडको जस्तो भूमिका निर्वाह गर्दै भारतका बारेमा सारा इतिवृत्ति बताउँदै गए । उनले धार्मिक र पर्यटकीय

ठाउँहरूको चर्चा समेत गरे । म अगस्त्य मुनि हुँदो भएँ, रात अझ गाढा हुँदै गयो । अनुमानित समयमै ट्रेनले हरिद्वार पुर्यायो । सबै उत्रिए, अमन पनि उत्रे । मलाई उत्रन कठिनाई थियो । झटपट गर्न मिल्दैनथ्यो । मनमा चिन्ता गडेकै थियो । शिवकुमारबाट कुनै प्रकारको बौद्धिक सहयोग पाउने सम्भावना नै थिएन । अब पतञ्जली कताबाट जानू, सूचना कसबाट लिनु, कसैले गलत सूचना दिएर एकान्तमा पुर्याई लुटपाट गरेमा के गर्ने ? आदित्यादि सकसले एकै पटक गाँजन थाले । नभन्दै अमन हामीलाई नै पर्खेर बसेका रहेछन् । उनले पतञ्जली जाने बसमा चढाइदिने कुरा गरे । शंका लाग्यो र भनिहालेँ, “हम पुछताछ करके चल जाएँगे । आप कष्ट मत करे !” उनले आफ्नो पछिपछि लाग्न जिद्दी गरे । हरतरहले बाह्र घण्टासम्म साथ दिने साथीले गद्दारी नै गरेछ भने पनि गरोस् भने उनको पछि लागियो ।

५-७ मिनेट हिँडाएर एउटा बसमा चढाइदिएर सहचालकलाई हामीहरू नयाँ यात्रु भएकाले आफैँले जानेर पतञ्जलीमा उतारिदिन अह्राए । हामीसँग छुट्टिँदा छुट्टिँदै उनले कुनै आपत परे फोन गर्न सम्झाउन भ्याए । अझ खर्चबर्च भए नभएको सोधे र दिन पनि खोजे । हत्त न पत्त मैले रोक्दै भने, “हमसभ इत्ना सहयोगके लिए आपका बहुत बहुत आभारी है । खर्चाबर्चा साथमे है । आप निश्चिन्त भ’जाऊ । आपका मोवाइल नम्बर मेरे पास है । सम्पर्क जरूर करेगें ।”

उनी खुशीसाथ छुट्टिए । तुरुन्तै एक ठिटा बसमा चढे । उनी पनि ‘पतञ्जली आयुर्वेद चिकित्सालय’ मै चेकजाँच गराउन जाँदै रहेछन् । हामी पनि उनकै पछि लाग्यौँ । विहान ९ बजेदेखि साँझ ५ बजेसम्म ओपीटी विभाग खुल्दो रहेछ । सर्वप्रथम बिरामीले एउटा फर्म भर्नुपर्दो रहेछ । त्यसमा पहिचान-परिचय पत्रको किसिम र नम्बर, ठेगाना, रोगको नाम वा लक्षण आदित्यादि कुरा स्पष्ट अक्षरमा लेख्न निर्देश गरिएको थियो ।

म परेँ लेख्ने हातै नचल्ने मान्छे ! अरूलाई गुहारुभन्दा जसोतसो आफैँ सक्रिय हुनु उत्तम ठानी देब्रे हातले बाङ्गाटिङ्गा अक्षरमा फर्म भरेँ । परबाट अक्षर सफा र चिटिक्क परेका देखिए । नजिकैबाट नियाल्दा कुनै कमजोर ज्येष्ठ नागरिकले हात थरथराउँदै लेखेजस्ता देखिए । यद्यपि केरमेट थिएन । कुनै जानिफकार बुझुकले लेखेजस्ता थिए । कोसिस गर्दै गए सबथोक सम्भव रहेछ भन्ने लाग्यो । म देब्रे हात नचालाएँ कुँजो भएको रहेछ भन्ने लाग्यो । हाम्रो शरीरमा दुई दुईटा हात, खुट्टा, कान, आँखा आदित्यादि हुनुको कारण एउटाले काम नगरे अर्को एकलैले दुबै अङ्गको काम गर्नलाई हो भन्ने कुरा त्यस बेला याद आयो । दुनियालाई शिक्षादीक्षा दिने पेशा अङ्गालेको मान्छे भएर पनि बेहोसीमै बाँचेकोमा हिनतावोध भयो ।

शिवकुमारलाई झोलाझाम्टी रुड्न लगाएर म पुगें कोठा नं ४ मा रहने पञ्चकर्म विभागका डा. विक्रम गुप्ताकहाँ । उनले सोधपुछ गर्न थाले, मैले उनको हिन्दी बोल्ने लवज नै बुझिनँ । मैले उनलाई बोल्ने लवज सुधान आग्रह गरें । बदलामा उनी झर्किए । आफू ठूलो आशा र भरोसाले यत्ति धेरै टाढा नेपालबाट आएको र भाषिक उलझनमा फँसेको कुरा बताउँदै गएँ । उनले पुराना रिपोर्ट हेरे र नयाँ कुरा सोध्न खोजे । म उनका कुरा नबुझ्ने, उनी मेरा कुरा नसम्झ्ने ! बडो आपत् पर्यो । मैले अङ्ग्रेजीमा बोल्न अनुरोध गर्नासाथ उनले फोन गरेर नर्सलाई बोलाएर खै के-के भने कुन्नि ! मैले बुझ्नै सकिनँ ।

नर्सले मलाई डोहोर्याउँदै अर्कै डाक्टरकहाँ पुर्याइन् । त्यहाँ भीडभाड रहेछ । लाइनमा बस्नुपर्ने रहेछ । बसेकै बखत नर्सले मेरो विमारका बारेमा सारा बयान लिइन् । उनका हरेक कुरा मैले बुझें र उनले पनि मेरा कुरा बुझिन् । मैले डाक्टरको हिन्दी बोल्ने लवज किन फरक भनेर सोधें । उनले डाक्टर अर्कै राज्यको मान्छे भएको र हिन्दी स्पष्ट बोल्ने बानी नभएको भनेर जवाफ फर्काइन् । मेरो पनि चित्त बुझ्यो । मेरा सारा भाषिक समस्याको समाधानकर्ता उनै बनिन् । उनी साह्रै सहयोगी रहिछन् । उनमा मैले फोल्लोरेन्स नाइटिङ्गेलको रूप देखें । साँच्चै उनी मेरा लागि कष्टबाट पार तार्ने भगवान् नै बनिन् ।

मेरो पालो आयो । डाक्टरले रिपोर्ट हेरी सोधे । मेरो तर्फबाट सारा जवाफ नर्सले नै दिइन् । डाक्टरले मेरो बोली सुन्न चाहे । भाषिक अल्पज्ञानका कारण म डाक्टरसँग बोल्न चाहन्नँ भनेर नर्सले नै सम्झाइन् । उनले म विमारीको बोली नर्मल रहेको र ठूलो समस्या नरहेको बोध गराइन् । डाक्टरले खाने, दल्ने र पिउने ओखती लेखिदिए । साथै, उच्च रक्तचाप र प्यारालाइसिसका विमारीले दैनिक गर्नुपर्ने प्राणायामहरूको नाम लेखिदिए । र, हस्ताक्षर गरी कागज थम्याए । पहिले जाँच गरेका डाक्टरले पुर्जामा लेखिएका केही कुरा हटाए र प्राणायामको समायावधी किटान गरिदिए ।

डा. बिक्रम गुप्ताकानुसार प्रत्येक विहान-बेलुका भोको पेटमा कपालभाती १० मिनेट, अनुलोमविलोम २० मिनेट, भ्रामरी-ॐ उच्चारण ११ पटक, उद्भिद ११ पटकसहित सुखासन र बज्रासन गर्नुपर्ने भयो । साथै, पञ्चकर्म गर्नुपर्ने भयो । पञ्चकर्मका बारेमा नर्सले धेरै कुराहरू गरिन् । सुनेर म छक्क परें । हुन त आस्था च्यानलमा स्वामी रामदेवजी महाराजजीले नसाग्रक्रिया आदित्यादि गरेर देखाएको, सिकाएको देखेको थिएँ । नर्सको मुखाराविन्दबाट बृहत चर्चा सुनेर आफू अझै लाटै रहेको ठहर गरें ।

आयुर्वेद शास्त्रमा मानव शरीरमा हुने त्रिदोष अर्थात् कफ, पित्त र वाथलाई नियन्त्रण गर्ने ५ प्रकृत्यालाई पञ्चकर्म भनिँदो रहेछ । पञ्चकर्म शरीरको विष बाहिर ल्याउने प्रक्रिया रहेछ । यस कर्मलाई कार्यान्वयन गर्नुपूर्व पूर्वकर्मका रूपमा दुई थरीका काम गर्नु जरूरी रहेछ । पहिलो स्नेहन क्रिया (आयलेशन)– यसमा शरीरभरि तेलले मालिस गर्ने काम हुने रहेछ । यो कार्य विशेषतः पित्त नाशक रहेछ । यसले कठोर विषाक्त पदार्थलाई मुलायम बनाउँदो रहेछ । पानीजस्तो पातलो तुल्याउँदो रहेछ । अर्को स्वेदन क्रिया (फाँमेंटेशन)– यसमा शरीरबाट अत्यधिक पसिना निकाल्ने काम हुँदो रहेछ । शरीरको विषाक्तलाई पसिनाको माध्यमबाट बाहिर निकाल्ने काम हुँदो रहेछ । यी दुई कामले पञ्चकर्म गर्न सहज हुने र अपेक्षित लाभ आर्जनमा मद्दत पुग्ने रहेछ ।

नर्सले दिएको मौखिक जानकारी र लिखित सामग्रीकानुसार पञ्चकर्मको पहिलो चरणमा वमन अर्थात् उल्टी गराउने काम हुन्छ । यो मुलतः कफ नाशक हुन्छ । यसले अस्थमा र मोटोपनमा बढी लाभदायक हुन्छ । आयलेशन र फाँमेंटेशन क्रियाबाट शरीरको विषाक्तले तरल रूप धारण गर्छ र शरीरको माथिल्लो भागमा जम्मा भएर रहन्छ । वमन गराउँदा विषाक्त तरल पदार्थ शरीर बाहिर निस्कन्छ र रोगी निरोगी बन्दै जान्छ । दोश्रो चरणमा विरेचन अर्थात् मलत्याग गराउने काम हुन्छ । आयलेशन र फाँमेंटेशन क्रियापश्चात् ओखती खुवाइन्छ । आँतबाट विषाक्त पदार्थ बाहिर निकाल्ने काम हुन्छ । यो पित्तनाशक हुन्छ । विशेष गरी पीलीया र कोलाइटिस रोगीलाई विशेष फाइदा पुग्छ । तेश्रो चरणमा नस्य अर्थात् नाकमा ड्रूप लगाई नाक वा शिरका कुनै भागबाट विषाक्त बाहिर ल्याउने काम हुन्छ । यसमा पनि आयलेशन र फाँमेंटेशन क्रियाबाट काँध र शिरमा हल्का मालिस गरिन्छ । नाक र शिरमा जमेको कफ निकाल्न मद्दत पुग्छ । विशेष गरी यस प्रक्रियाबाट माइग्रेन र शिरदर्दको समस्याबाट मुक्ति मिल्छ । चौथो चरणमा अनुवासानावस्ती अर्थात् तरल पदार्थ मलद्वारसम्म पुर्याउने काम हुन्छ । यो त्रिदोष नाशक भरपर्दो प्रक्रिया हो । विशेषतः पुरानो बाथरोगमा फाइदाकारक हुन्छ । यसमा तेल, दूध, घिउजस्ता तरल पदार्थ मलाशयमा पुर्याउने काम गरिन्छ । यो गठिया, बवासीर तथा कब्जियतमा रामवाण सावित हुन्छ । पाचौँ चरणमा रक्तमोक्षण अर्थात् खराब रगत सफा गराउने काम हुन्छ । यसमा शरीरको दुषित रगत बाहिर निकाल्ने काम हुन्छ । यो चर्मरोग मुहांसे तथा एक्जिमा ठीक गर्न उपयोगी हुन्छ । यसलाई रगतमा भएका विकारलाई हटाउने सरल काइदा मानिन्छ ।

मुलभूतरूपमा पञ्चकर्मले शरीर र दिमाखमा जमेर बसेको विषाक्तलाई सफा गर्छ । यसका फाइदा अनगिन्ती छन् । यसले शरीरको रोग प्रतिरोधक क्षमता बढाउँछ । शरीरलाई पूरै शुद्ध पार्छ । पाचनशक्ति बढाउँछ । युवक नै रहिरहन र बजन कम गर्न सहयोग पुर्याउँछ । स्वस्थ र सुन्दर शरीरका साथ दीर्घजीवन बनाउन मद्दत गर्छ ।

अचेल पञ्चकर्म लोकप्रिय हुँदै गएको छ । यसका लागि सावधानी अपनाउनु पर्ने खास उल्लेख्य कुरा केही छैन । यद्यपि पञ्चकर्मको दौडानमा पिउन र नुहाउन गरम पानीको प्रयोग गर्नुपर्छ । यौन सम्बन्ध राख्नुहुन्न । दिनमा सुत्नुहुन्न । राती अबेरसम्म जागनुहुन्न । छिट्टै पच्ने खाना खानुपर्छ । तनाव पटककै लिनुहुन्न । कठोर शारीरिक व्यायाम पनि गर्नुहुन्न । पञ्चकर्म मासिक धर्मको दौडानमा गर्नुहुन्न । स्तनपान गराउने महिला, फोक्सोको क्यान्सर भएको मान्छे, एडस पीडित मान्छे, हाई बीपीका रोगी, मस्तिष्कका रोगी, अधिक दुर्बल व्यक्ति, गर्भवती महिला, कुनै सङ्क्रमित रोगले पीडित व्यक्तिहरूका लागि पञ्चकर्म गर्न बर्जित गरिएको छ ।

नर्सको सहयोगले पञ्चकर्मबारे सम्पूर्ण कुरा सरल ढङ्गले बुझ्ने मौका मिल्यो । उनले मैले पनि ५ दिनदेखि १५ दिनसम्म पञ्चकर्म गर्नुपर्ने कुरा बताइन् । एक त साथीको साथमा गएको मान्छे, अर्कातिर र्याल-सिंगान हुनुपर्ने, मालिस आदित्यादि गर्नु-गराउनुपर्ने आफ्नी गृहमन्त्री नभई नहुने ठानेर पञ्चकर्मको कार्यक्रम अर्को पटकको लागि भनी स्थगित गरेँ । शिवकुमारलाई नै यत्ति विघ्न दुःख दिनु पनि मनासिव लागेन ।

खासै समस्या नभोगीकनै पुरानो दिल्ली फर्कियोँ । लोकल ट्रेन परेछ । चारैतिर गाउँघर ढुलायो । फोहोरको डङ्गुर भएतिर घुमायो । गाउँलेहरूको जीवनशैली अनुभूत गरायो । समय निकै खायो तर प्राकृतिक र भौतिक रसबसको दर्शन भने राम्ररी गरायो ।

पुरानो दिल्ली पुग्नुभन्दा ४-५ घण्टा अघि आधा दर्जन मान्छेले हत्त न पत्त दूधले भरिएका गिलेन ट्रेनको झ्यालमा झुन्ड्याए र भित्र पसे । हात्रै सिट खाली देखेर दुबैतिर बसे । केही बेर अन्यत्रका कुरा गरे । एउटाले घुँडामाथि कालो झोला राख्यो र भित्रबाट तास निकाली बाड्न थाल्यो । होहल्ला गर्दै उनीहरू खेलन थाले । अन्य सिटमा बसेकाहरू पनि नजिकै आएर हेर्न थाले । नभन्दै त्यो ठाउँ व्यस्त शहरको व्यस्त अड्डाखानामा परिणत भयो । नजिकै बसेको एक बुज्रुक भन्दै थियो, “लोकल ट्रेनमा यी यस्तै हो, जे गरे पनि सुहाउने, हामीले मान्ने पर्ने !”

पुरानो दिल्ली त पुगियो । रातको ९:३० बजे हिँड्ने ट्रेन १२ बजे आउँछ भनियो । टिकट काटेर प्लेट नं. १३ मा पुग्दा जयनगर जाने गाडी निर्धारित समयभन्दा साढे पाँच घण्टा ढिलो छ भनियो । सयौँ जना यात्रुहरू प्लेट फर्ममै अलपत्र भए । न सुत्न पाइयो न समयमै यात्रा गर्न भेटियो । कष्टकर क्षण मात्र विताइएन लाखौँ मान्छेको भीड देख्दा टे«नमा चढ्न नसकिएला भन्ने पीर पर्यो । जे भए पनि झटपट र हडबडको यात्रामा झमेला सहनु नै थियो । जसो पर्ला पर्ला भनेर मनलाई थामथामथुमथुम पारिरहेँ ।

हामी नजिकै एक सुकिलामुकिला मान्छे बस्न आइपुगे । तीसँग खासै बोलिएन पनि र सोधिएन पनि ! शिवकुमार र म हिन्दीमै भलाकुसारी गर्न थाल्यौं । कुरैकुरामा उनले हाम्रो विवसता र असमर्थता बुझेछन् । उनले नै बिकलाङ्गका लागि ट्रेनको छुट्टै डब्बा हुने र जेनेरलको टिकट काटेर पनि अपाङ्गहरूले सहजै यात्रा गर्न सक्ने नियम बारे बताए । हामी चढ्ने ट्रेन आए पछि उनले डब्बा पनि देखाई दिए । विशेषतः म अघोरै खुशी भएँ । विपत्ता परेका र उपायको खोजी गरिरहेका मजस्ता निम्छराहरूलाई आफ्नो सुझबुझले सहयोग गर्ने ती सुकिलामुकिला मान्छेमा मैले भगवान् देखें । र, धन्यवाद भन्दै देखाएको डिब्बातिर दौडिएँ । ढोका नजिकका मालसमान तल छार्ने र चढाउने मान्छेले बिकलाङ्गका लागि पछाडि बस्ने ठाउँ छ भनेर देखाइदियो ।

हत्त न पत्त सकिनसकी पुनः पछिल्लिर दगुर्नु पर्दा म हैरानमा परें । शिवकुमार पनि गहकिलो झोला बोकेर दगुर्दा थाक्न पुगेँ । स्वाँस्वा र फ्याँफ्या गर्दै पाइला चाल्दै जाँदा एकरेल्वे पुलिसलाई भेट्टाएँ । उसलाई सोधेको त अगाडि छ भनिदियो । जहाँ पुगेर हामी भर्खरै फर्केका थियौँ उतै जान भन्यो । मैले अरूले भर्खरै भनेको वास्तविकता ओँल्याउँला ऊ झर्कियो र भनेको ठाउँतिर जान कडा निर्देशन दियो । हामी अल्मलिएर उभियौँ । उसलाई दया लागेछ क्यारे हामीलाई अगाडि जाँदै गर्न लगायो र आफू आएर बिकलाङ्गको डब्बामा बसाइदिने कुरा बतायो ।

नभन्दै हामीले एउटा डब्बा भेट्टायौँ जसमा लेखिएको थियो— भिन्न क्षमताओं के लिए । बिकलाङ्गों के लिए भनेर कतै लेखेको थिएन । ढोका पनि भित्रैबाट बन्द थियो । भित्र दुई-चार जना मात्रै गुनगुन बोलेको आवाज सुनिन्थ्यो । के गर्ने, के नगर्ने भनेर हामी द्विविधामै थियौ । उही पुलिस आयो चढ्न भन्यो । म जान्ने भएर भनँ, “यह तो बिकलाङ्गो के लिए नही है !” उसले झन् ठूला आँखा बनायो र आफूले भनेपछि ढुक्कले चढ्न र सुरक्षित यात्रा गर्न भन्यो ।

उसैले धकेलेर ढोका खोलिदियो । डर मान्दै भित्र पस्दा त एउटा बिरामी केटो हिल चियरमा बसिरहेको र उसका अरू तीन जना अभिभावक वरपर बसेका भेटिए । अब भने अपाङ्गकै लागि रहेछ भन्ने एकिन भयो । जीवनमा पहिलो पटक अपाङ्गको सुविधा लिएकोमा हिनताबोधले मनको अन्तरकुन्तर निकैबेर घोचिरह्यो । दशैँको छुट्टी भइसकेकाले घर फर्कने मानिसहरूको भीडले अरू जेनेरल डब्बामा खुट्टा राख्ने ठाउँ पाउनु महाभारत युद्ध जित्नु सरह थियो । चुपचाप त्यही थच्चिनु बुद्धिमानी लाग्यो । नाना भाँतीका प्रसङ्ग झिकेर मनलाई शान्तवना दिने प्रयत्न गरी रहँ ।

भारतमा ट्रेनमा मात्र नभई यात्रुबाहक बसमा पनि महिला, ज्येष्ठ नागरिक र अशक्त-अपाङ्गहरूका लागि बेग्ला बेग्लै आरक्षित स्थान तोकिएको भेटियो । नेपालमा भने मानव अधिकारको खोक्रो भाषण मात्रै गरिन्छ । कदम कदममा मानव अधिकार उलङ्घन भएको हेक्का राखिन्न । अशक्तहरूको पक्षमा उभिने संस्कारै छैन । राज्य स्वयम् उदासिन बनेको पाउँदा मन अमिलो हुन्छ ।

यस बिरामी केटोका हजुरबा रहेछन् समस्तीपुर जिल्लाको सतमलपुर चौक, बाडाटोलका बिहारी महतो । उनी धार्मिक र बौद्धिक व्यक्तित्व रहेछन् । उनी पनि मेरो इतिवृत्ति बुझेर कल्पिए । र, चाँडै निको हुने छ भनेर मलाई आश्चस्त पार्ने कोशिस गरे । उनको सुझबुझ र सहयोगी भावनामा मैले साक्षात् भगवान् भेटें । उनका कुरा हिन्दू धर्म, मिथिला संस्कार र मैथिल समाजको रीतिरिवाज अनुकूल थिए । निकै बेर मैले उनका कुरा सुनें ।

कुरै कुरामा मैले उनलाई सोधें— मैले २५ वर्षभन्दा बढी अरुकै सेवामा जीवन विताएँ । हजारौंको सङ्ख्यालाई नव ज्योति दिएँ र दिलाएँ । आजसम्म जानेर कसैको कुभलो गरिनँ । आफ्ना कारणले कसैको आँखामा आँसु आउने अवस्था नै ल्याइँनँ । समग्रमा एक माष्टर बनी विद्यार्थी र अभिभावकको मनमन्दिरमा विराजमान हुने काम मात्रै गरें । र, पनि आज आफू स्वयम् अधकल्चो र अधमरो जीवन घिसारिरहेको छु । आखिर म कुन अपराधको फल भोगिरहेछु ? हाम्रा धर्मविज्ञानले कसो भन्छन् ? तपाईंको बुझाइ के—कस्तो छ ?

बोली नै पिच्छे संस्कृत र हिन्दीका श्लोक भनेर आफ्ना बनाइलाई धार्मिक दृष्टिकोणबाट पुष्टि गर्ने विहारी माष्टरलाई मेरो प्रश्नले रन्थन्याएछ । निकैबेर चुप रहे । म पनि शब्दविहिन घोरिइरहेँ । शिवकुमारले जवाफ दिन घच्चच्याउँदा उनले महाभारतको युद्ध मैदानका कुरा कोट्याउँदै भने— अर्जुनको वाणले शरीर छियाछिया पादा र वाणकै चितामा लेटिरहेँदा भीष्मले कृष्णसँग यही र यस्तै प्रश्न गरेका थिए । उनको कथन थियो— विनाअपराध मैले यस्तो पीडादायी समय किन भोग्नु पर्यो ? के विधाताले मलाई दिइने दण्डविधानमा गलत कुरा नै लेखेका हुन् त ?

विहारी माष्टरले कृष्णले भनेका कथन प्रस्तुत गर्दै भने— पूर्व जन्ममा भीष्मले आफ्नो मार्गमा हिँडिरहेको सर्पलाई टेकिन्छ क्यारे भनेर लाठीले सानो झाडीतिर फ्याकेर अघि बढेका थिए रे ! उनको सोचमा सर्प सुरक्षित साथ आफ्नो गन्तव्यतर्फ लाग्यो भन्ने थियो । यद्यपि कुरा सोचेजस्तो थिएन । त्यो सर्प झ्यालको काँढामा पर्यो र उसको शरीर काढामा उनिइयो । त्यो तत्कालै मरेन । निकै दिन भोक, तिर्खा र दुःख-कष्ट सहेर बाँच्यो र अन्ततः शरीर विस्तारै सुकेर मर्यो । हो, त्यही अन्जान पापको फल भोग्न भीष्मले वाणशैयामा बाँच्नु परेको हो ।

विहारी माष्टरले वर्णन गरेका यस्ता प्रसङ्ग सुनेर चित्त बुझाउनै पर्यो । उसो त पशुलाई सताउने त्यस्ता पापकर्म अनगिन्ती गरिएको छ । पापकै कुरा गर्ने हो भने लाखौँ कमिला, मच्छड र किरा-फट्याङ्गा बिच्छी-सर्प मारिएको छ । अशक्त बनाएर खेलिएको छ । अझ मेरो प्रिय मित्र देवराज हरहरा सर्पको जिब्रो थुतेर मिल्काइदिन्थ्यो । र, सर्प घाँटीमा बेरेर जय शम्भो ! भन्दै अरूलाई तर्साउँथ्यो । मेरा गलामा पनि धेरै पटक सर्प बेरिदिएको थियो । मैले पनि त्यस खाले कर्म एकाध पटक गरेको छु । दुर्भाग्य ! आज त्यो मेरो मित्र धरतीमै छैन । छ त केवल उसको सम्झना ! त्यही पापका कारण साथीले अल्पायुमै धरती छाड्यो र म पनि त्यस्तै अपराधको फल भोग्दै जवानीमै अपाङ्ग जीवन भोग्दै छु भन्दा कतिको मनासिव हुन्छ ? विश्लेषणको जिम्मा विहारी माष्टरजस्ता धर्मका ज्ञाता र विश्लेषकको हो कि ? ४० घण्टे यात्रा समाप्त हुँदा नहुँदै समस्तीपुर स्टेशन आयो । र, डा. हिरालाल युष्माकहाँ आउँदा आफूकहाँ पनि आउन भन्दै विहारी माष्टरको समूह विदा भयो । विहारीको आनीबानी र विचार-भावनामा पनि मैले भगवान् भेट्टाएँ । ट्रेन उत्तरतिर घिसिँदै गयो । र, बल्ल जयनगरको माटो भेटियो । ट्रेनबाट उत्रनासाथ एक जनाले टिकट चेक गर्न माग्यो । मैले गोजीबाट दुई वटा टिकट निकाल्दा पचास रूपियाँको भारु नोट पनि सँगै देखा पर्यो । अर्को हातको अभावले टिकट मात्र हेरोस् भनेर हात बढाएँ । नोट देखेर त्यो मान्छे तर्सियो र एक कदम पछि हट्यो । मैले टिकट मात्र हेर्न आग्रह गरेपछि उसले बडो सतर्कता साथ टिकट हेरेर फर्कियो ।

बल्लतल्ल असोज ३० गते मङ्गलबार फुलपातीको दिन सिरहाको माडर टेक्न पाइयो । गोलबजार पुगेर समान राखियो । शिवकुमार राजविराजतिर हानिए । म चार बिस कटेका बुबाआमाको हातबाट टीका थाप्न पाउने अवसर भेटेकोमा औधी खुशी थिएँ । सबभन्दा बढता त बुबाआमाको अनुहारमा म भएपछि दर्शन आउने भएकोमा उत्साहित थिएँ । र, झटपट रूपनगर हुँदै बेलका नगरी गल्फडियातिर हानिएँ ।

डोलिमिटी पहाडहरु र सनमारियोमा गोर्खालीको स्मारक युकेको

केदार सुनुवार

युकेको अल्डरसटको मोन्टेगमरी लाइनमा बिहानीपहखको चिसोहावाको झोक्काले थर्मा एवल कपमा चियाका चुस्किहरु लिदा पनि कम्पाई रहेछ मुटु । यद्यपी सबै बाटो तताउनु पर्ने बिभिन्न कारणहरुले गर्दा पाँच बजेनै गुन्टा गुन्टी रुकस्याकमा खाँदखुद पारेर बसको छततिर हुइक्याइदिन्छौ । जम्मा बीस जनाका जवानहरु ईटालीको डोलीमिटी पहाडहरुमा एडभान्चर ट्रेनिङ्गको लागि छानिन्छौ । टीमका लिडर थिए सरोज भाइ । हामी उन्कै बन्दो बस्तिमा निर्धक्क सँङ्ग आडफुलाएर डोबर बन्दरगाहको तट तिर बत्तिन्छौ बिहानी सिरेटोलाई मुटुभरी गुटमुटुउदै ।

बेलायतबाट करिव १०९८ किमि टाढारहेको ईटालीको उत्तरी भागमा पर्ने डोलीमिटीको उच्च पहाडका श्रृङ्खलाहरु हेर्न सबैमा हतास थियो मनभरी आँखाभरी मुटुभरी । त्यहाँका भौगोलिक पहाडहरु अरु देशको दाँजोमा पृथक भएको कुरा सरोजजीले बेश क्यम्पमानै अवगतगराएका थिए । बेलायतको अति चिसो अनि धमिलो बिहानी आकाशलाई चिदै हामी डोभर बन्दरगाह तिर हुत्तिन्छौ दुई वटा मिनीबसमा । चौध घण्टाको यात्रामा फ्रान्स स्विजरल्याण्ड हुँदै ईटालीको डोलीमिटी पहाडको फेदको जिओमानी बजारमा पुग्छौ । सरोजजीले त्यहाँको टुरिष्ट इनफरमेसन सेन्टरमा गएर सबैकुरा बुजेर आएपछि हामी बेलुकिको क्याम्प साइटिड गर्न तर्पु लाग्छौ । रातको आठ बजे क्याम्प साइटिडमा पुगेको कारणले गर्दा भने जस्तो ठाँउ पाउदैनौ गन्ठुँड - मन्ठुँड नमिलेका दाहे दाँत जस्ता जमिनमा । सिमसिमे पानि र त्यहाँको छिप्पिएको चिसोले गर्दा बेलुकीको खाना पकाएर खानु अलिक गाहो पर्यो ।

बिहानको छ बजे उठेर हुस्सुका पर्दालाई च्याल्छौ । चिया पान पछि पद यात्रा शुरु गर्न फाल्जारिगो तिर बसको चक्का गुड्छ । हामी प्राकृतिक रस्वास्वादन गर्न मग्न हुन्छौ । फाल्जारिगा पुग्नु अगावै नाकबेली जस्ता घुम्ति बाटाहरुमा ठूला-ठूला बसहरु पनि बेस्कन चलने हुनाले साइड दिन निक्कै गाहो पर्थ्यो सुरेस जिलाई । उकाली बाटाका मोडहरु डाँडाको टुप्पा-टुप्पाबाट मोडिएको कारणले गर्दा कहिले काहित मुटुले ठाँउनै छोडथ्यो ।

उकालीका चड्दाको दृष्यहरु अति आनन्दमय थियो । चिटिक्क परेका घरहरु घरको बार्दालीमा सजाइएका विभिन्न प्रकारका पुलहरुले मनै लोभ्याउथ्यो । नेपालका भन्दा अलिक भिन्नै खालका सल्ला र धुपीका बोटमा सुसेली खेल्दै वहने चिसो हावाले हाम्रा जाडाले कक्किरएका ओठ र कानहरुलाई झनै कक्रयाउथ्यो । सफा चटाक चिटिक्क परेका ईटालीमा बासिन्दाहरुको हसिला चेहरा प्रकृतिको प्रतिक जस्ता लाग्थे । जति-जति उच्च पहाडहरुमा चड्दै गयो त्यत्तिनै रमाइला अनि अति मनोहर पहाड-पर्वतका तरङ्गित भएर निस्कने प्रतिध्वनीले मेरा मन कम्पिन्ये ।

पल्लो डाँडामा चाँदीको जस्तो टल्कने हिउँका जलपमा पदयात्रा गर्नेहरूले लगाएका रङ्गी-चङ्गी कपडाहरूले पहाड आफै एकलै सलबलाएको भान हुन्थो ममा ईटालीको सुसोभित प्रकृति छटाहरूले र भदैं थियो मेरो प्रकृतिवादी मन पनि रङ्गैरङ्गैले ।

यहाँका साँगुरा घुमिहरू सफा स्वच्छ वस्तीहरू चुच्चे ढुङ्गाका नाङ्गे पहाड पर्वतका फेदीहरूमा स्वतन्त्रसँङ्ग सुसेली पादैं सुसाउने सल्लेरी वनहरू । पहाड भरि जताततै केवलकारका सुविधाहरू । वल्लो डाँडाबाट पल्लोडाँडामा गएका दृश्य । त्यसकै फेदीमा अवस्थित निलो निश्रमन ताल । तालका वरिपरि विभिन्न रङ्गले सजिएका क्याफे अनि र बेच्ने बारहरू र योवनले फकिरएका बारका मैयाहरूका मुस्कान । सेता हाँस र पानीवोटका ओहोर-दोहोर । उत्तर पट्टिको पाखाबाट फाल्जारियाको सिरबाट ओहोला झर्दै गरेका कमिलाका ताँती जस्ता मान्छेका जत्थाहरू । वर्णन गरेर के साध्यनै छैन ।

यहाँका एकजना हामीजस्तै घुमन्ते मित्र सँङ्ग हल्काफुल्का कुराकानी भयो । क्याफे टपमा कफीको चुस्कि सँङ्गै । उनी पनि यहाँको प्रकृतीको मनोरममा रमिन स्विकारल्याण्डबाट यता बत्तिएका रहेछन् । संझनारूपी एक दुई वटा फोटोहरू क्यमराका परिधीभित्र बन्द गर्दै फेरी कतै भेट्ने वाचा गर्दै हामी छुटियौं ।

मित्र पुष्प सरोज र म एक टीम भयौं । चार घण्टाको पैदल यात्रा पश्चात ३१५२ मिटरमा रहेको लाङ्कोफेलको हिउँको रमणीय दृश्यले उकाली चढ्दालागेको थकाईनै भगाइ दियो । एक पछि अर्को देखिने वरिपरिका हिम पहाडका श्रृङ्खला तरेली हरूले भोक लाग्दा पनि पाइलहरू लम्किरहे एक पछि अर्को गर्दै टाकुरानै टाकुरा समयगएको पत्तोनै भएन । पुष्पजीले बोकेको थर्मसको चिया बिसाँउनिमा पिँउदापो भोकलागेको भान भयो ।

रुकस्याकमा बोकेका सामानहरू झिकेर भँडीपुजा गरे पश्चात पुनः पहाडचढ्न लाग्यौं । दिनभरिको थकानले लखतरान परेकाले सनबाजियोको जङ्गलको र खोलाको दोभानका जर्मनका मित्रहरू सँङ्ग सँङ्गै बास बसियो । थकाइको कारणले गर्दा केहिक्षण गफ गरेपछि खानापकाएर तम्बुभित्र निद्रादेवी फकाउन थाल्यौं । तर दुर्भाग्यबस बिहानको ६ बजेनै ईटालीको बनविभागका दुईजना पालेहरूले सिट्टि फुके । हामी सबै आ-आफ्नो तम्बुबाट बाहिर निक्यौं । त्यहाँका पुलिसहरूले त्यो सार्वजनिक बन नभएर सरकारको भएको कारणले गर्दा एकलाख लिरा फाइन तिर्ने कि पुलिस रिपोर्ट गरौं भनेर एकाबिहानै निहु खोज्न थाल्यो । हाम्रो पालो एकलाख लिरा पालेलाई बुझाएर मिसुरीना तर्पु लाग्यौं । इटालीमा पनि नेपालका पुलिसले जस्तै घुस खाएको देख्दा यो घुस भन्ने चिज भुसै भएपनि मीठो मानेर खाँदारैछन् विश्वमै जताततै भन्ने ममा नमिठो छाप पर्‍यो । बिहानको दशबजेनै मिसुरीनाको क्याम्प साइडमा पुगेर आज रातको लागी ठाँउ छानियो । हिजोको हिडाईले गर्दा तीन जना गणेश पुष्प र पवनको खुट्टामा पानीफोका आएको कारणले

गर्दा बेस क्यापमानै बसियो । उनीहरुलाई त्यहीं छोडेर हामी भने अष्ट्रियाको सीमानामा पर्ने २८३९ मिटरको मुस्सेटिन भन्ने क्षितिज सँड्ग लपक्क टुसिएको पातलो हिमपहाडको थाप्लो तिर लम्क्यौं ।

मिजुरिनाबाट कावोनिन हुँदै कोर्टिनाबाट गाँउघरको बाटो छिचोल्दै फाल्जारियोमा चिया पान गर्न पुग्यौ । इटालीको ल्याटे कफिले ज्यान तताएपछि पुनः कानाजेल शहर पुग्यौं । जहाँ हामी पहिलो रात बिताएका थियौं । भोलीको लागी इटालीको डोलीमिटीको हिमश्रृङ्खला दृश्यगौचर गर्न बाटो लाग्यौं । दिनको ठीक एकबजे बोलजको हुदै सिलाड्रो पुग्यौं । मौसमत त छदै थियो मनै चिस्याउने । त्यो रात भने मज्जाको ठाउँमानै बास बस्न पुगिएछ जहाँ एक दुई प्यालाभएपनि घुट्क्याएर रातको कतिबजे बास्सामा गएर सुतियो थाहानै भएन । ईटालीको यो भू-भागमा वर्ष भरिनै पर्यटकहरु नटुट्नुको कारणले यहाँको पर्यटकिए ब्यवसाय सफल छ यो ठाँउ । किनकि हिउद ऋतुमा स्की रक क्लाइम हाइकिङ र पैदल यात्रा गर्न यहाँ स्वीजरल्याण्ड जर्मनबेलाएत प्रान्स लगायत विश्वका बिभिन्न राष्ट्रका पर्यटकहरु यहाँ ओइरिने गर्छन् । जब हिउ बिलिन थाल्छ तब यहाँका हिमपहाडहरुले पत्रे चट्टानमा काँचुली फेर्न थाल्छ । तर मलाई बिचित्र के लाग्यो भने एउटै उच्चोइमा रहेका पहाडहरुमा पनि वल्लो पहाड नङ्गौटे भएर उभिएको छ त पल्लो पहाड हिमपर्वत भएर ।

यहाँका हिमपहाडहरुको यिनै विशिष्टताले गर्दानै यहाँ पर्यटकहरुको ओइरिने ईटालीका युवती लिरिनले बताइन् । एकछिन सड्गै बसेर पहाड पर्वत र देश विदेशका कुरा हाक्न सिपालनी लिरिन अझै पनि सगरमाथामा आफ्नो पाइला टेकेरै छाड्ने कुरा ई-मेल तिर फलाकि रन्छिन् बेलाबखत । यहाँको पहाड चड्दा लेक नलाग्ने कारणले गर्दा उमेरका हिसाबले डाँडा काटेका बुढा बुढीहरु पनि हातमा दुवैतिर लौरोको सहायताले उकाली-आहाली गरेको भेटिन्थ्यो । तिनीहरु साहेद नेपालतिर पनि पुग्न भ्याएकाले होला आर यु प्रुम नेपाल भनेर पश्च गर्थे । नेपालको डाँडा काँडासँड्ग परिचित व्यक्तिहरुलाई ईटालिको पहाडहरु चड्न नो प्रोबलम भनेर हाँस्थे । साँच्चै हाम्रा साथीहरु उकाली ओहाली तिर चाँडू-चाँडो हिड्दा अरुदेशका पर्यटकहरु फर्कि-फर्कि हेर्थे । यसरि हामी चारदिने हिमपहाडहरुको रसास्वदन पछि ईटालीको दक्षिणी भागमा पर्ने गणतन्त्र सनमारियो नजिकैको रिमिनी तर्फ लाग्यौं । उच्च पहाडहरुको चिसो बतास बाट हामी टाढिन्दै जान्छौं । हिमपहाडहरु ओझेलिन्छन् एकपछि अर्को गर्दै । स्याउँ र अँडुगुरका दानाहरु बोटभरि झुण्डिएको दृश्यहरु देखिन थाल्छन् ।

डोलिमिटीबाट रिमिनी पुग्न जम्मा छ घण्टा लाग्ने कुरा त्यहाँका वासिन्दाहरुले बताए । खास हामीहरु रिमिनी तर्फ जानको कारण दोश्रो विश्व युद्धमा ज्यान गुमाएका गोर्खालीहरुको स्मारक सम्म पुग्न थियो । एक घण्टाको लामो यात्रा पछि रिमिनी गोर्खा स्मारकको साइनबोर्डहरु हाइवेको दिशानिर्देशन बोर्डहरुमा देखिन थाल्छन् ।

करिव दश रोपनी जग्गामा संरक्षित उक्त स्मारकको वरिपरि काँडे तारको बार लगाएइएको छ । कम्पाउण्डमा पस्नु अगावै भिजिटको बुकमा आ-आफ्नो नामावली लेखेर भित्र पस्छौ । उक्त हाताभित्र बिभिन्न रङ्गका गुलाबका फुलहरु रोपिएका छन् । प्रतेक मृतक व्यक्तिको नाम सेता ढुङ्गामा प्रष्ट सँड्गले लेखिएको छ । जम्मा ६१८ जना मध्य १७ जनाको नामावली भने शिलालेखमा लेखिएको छैन त्यसमा बिभिन्न कारण हुनसक्छन् तर यस्ता वीरहरुको नामावली खोजी नीति गर्नु राष्ट्रलगायत ईतिहासविद्वहरुको आवश्यकता देखिन्छ । हामी सबैले फुलका गुच्छाहरु चढायौं । केही फोटोहरु खिचेर हामी सनमारीयोको उकाली चढ्छौं । हामी करिव एक घण्टा पछि सनमारियो पुग्छौं । त्यहाँका बासिन्दाका मुख्य ब्यापार रक्स रहेछ । सरोज भाईले एकबोटतल किनिहाले । मैले पनि सोविनरको लागी त्यहाँकै टापुआकारमा बनाएको घ्याम्पे पाराको एउटा किने ।

भोली पल्ट बिहानै बेलायत फर्किनु पर्ने कारणले गर्दा बेलामानै सुतियो । बिहानको ७ बजे बसको चक्का गुड्छ । बाटामा ईटालीको ठूला-ठूला शहर पार्मा मीलन हुदै स्वीजरल्याण्डका सीमानामाको छेउ लुजन मा गएर स्वीजरल्याण्डको चिसोरात मज्जाले गुजारियो । बिहानको खाजा खान बालेजमा पुग्छौं । स्विजरल्याण्डको रमणिय दृश्यहरु मेराआँखामा नअटाएर पोखिन्छन् छताछुल्ल । डाँडा पाखा जताततै नेपालका जस्ता धेरै घर । प्रतेक घरको छेउको कटेरोमा कचेतका दाउराका चाँड्का चाँड । सानै भएपनि अलकत्रे सडक तथा केबुलकार पुगेको । सडकपनि जँड्गलको विजबाट पिलर लगाएर रुखका हाराहारीमा पुर्याएका छन् । सडक कति सफाहुन सिङ्गापुर भन्दा कमि लागेन यहाँका बाटाघाटा मलाई । कति धेरै टनेलहरु । ईटालीबाट प्रान्स आउन जम्मा ४१ वटा टनेलहरु पुरा गरियो । यसरी हामी करिव चार घण्टा पछि स्विजरल्याण्ड हरियाली मन्त्र मुघ्न पहाड र रमाइला पहाडहरु छोड्दै प्रान्सको जिवोमनिमा पुग्छौं । त्यहाँवाट करिव १० घण्टाको लामा ड्राइभिड पछि डोभर बन्दरगाहमा हुँदै १४५०० किमिको लामो अनि अति रोमान्चित बमखभलतगचभ तचबलप्लन सकेर नेपालीको शहर अल्डरसोट पुग्छौं ।

पैसाको चमत्कार

दिपक खनाल

बिक्रम संवत् साठीको दसकमा काठमाडौं को धुले र हिले बाटोमा स्पोर्ट्स कार गुडाउने, रोल्याक्स घडी लगाउने, एप्पलको सुन जडित फोन चलाउने, महँगो, महँगो कपडा लगाउने, थुप्रै साथीहरू अधिपछि लगाउने, फेन्सी रेस्टुरेन्टमा गएर खाना खाने र खुवाउने। धेरै केटी साथी पनि भएको। वाह भन्न लाएक को जीवनयापन गरिरहेको। शेरमान देउखा। बोलाउने नाम शेरजी कसरी सम्भव भयो यस्तो बिलासिताको जीवन जीउन रु उत्तर पितृक सम्पत्ति, मर्नु अधि बाबुले छोटेर गएको सम्पत्ति। त्यसपछि आएस्रो त नभएको तर गयस्रोत धेरै भएको। यस्तै क्रमले उसको सम्पूर्ण सम्पत्ति स्वाहा हुन्छ। र ऊ गरिब र दुखी हुन्छ। साथसाथै सम्पूर्ण साथीहरू टाढा हुन्छन्। ऊ शेरजी बाट शेरू हुन्छ। अनि दुखी जीवन जीउन बाध्य पनि, एक दिन आफ्नो दुखी जीवनबाट वाक्क भएर शेर जोतिष शर्मा कहाँ जान्छ र आफ्नो सम्पूर्ण कहानी भन्छ। अनि जोतिष शर्माले भन्नुहुन्छ। बाबु तिमि बिस्तारै बिस्तारै खुशी हुन्छौ। वा जब तिमि गरिब भएर बाच्च सिकछौ। शेर खुशी हुदै फेरि म धनी हुन्छु रु जोतिष त्यसो होईन बाबू। जब गरिबीमा तिमि दुई छाक राम्रोसँग खान पाउँदा, शरीर ढाक्ने लगाउन पाउँदा, घामपानी बाट बाच्च पाउने ओत पाउँदा यस्तैयस्तै कारण बाट गरिब भएर बाच्च सिकछौ र यिनै चिज पाउँदा धेरै खुशी हुन्छौं।

शिक्षा : घाटी हेरि गाँस निल्लु

संस्मरण

बिमारीको बिहान एक घण्टा

नन्दलाल आचार्य

शिक्षक, श्री जनता मावि, गोलबजार-४, सिरहा, नेपाल

०८ असोज, २०७५ मा विहान ३:०० बजे नै आँखा खुले । शरीर कक्रेकै थियो । सायद नशा रोगी भएकाले नशा सक्रिय भएका थिएनन् । सकसले उठेँ र शौचकर्म सिद्धयाँ । ओछ्यानमा पल्टिएँ । सुतिरहन मन लागेन । ध्यान मुद्रामा बसेँ र बुद्ध भजन सुन्न थालेँ । ७२ मिनेटको भजन अवधिभर त्यसमै हराएँ । अपूर्व आनन्दानुभूति भयो । अघिल्लो दिन डा. ओम मूर्ति अनिलको ‘उच्च रक्तचापमा औधषीको विकल्प’ शीर्षकको लेख पढेको थिएँ । लेखमा विरामीको अनुशासन र आत्मविश्वास साथ भए उच्च रक्तचापमा औधषी खाइरहनु जरूरी छैन भनिएको थियो । लेखको मुख्य आशय थियो– उच्च रक्तचाप नियन्त्रण राख्न दैनिक ३० देखि ६० मिनेटसम्म (३ देखि ६ किलोमिटरसम्म) साँझ–विहान शरीरमा पसिना आउने गरी र स्वाँस्वाँ हुने गरी पैदल यात्रा गर्नुपर्छ । स्वस्थ आहारको सेवन गर्ने, मोटोपना घटाउने, मदिरा र चुरोट सेवनबाट टाढै हुने, मानसिक तनाव नलिने जस्ता कुराहरू उल्लेख थिए । त्यसबेला तन र मन दुबै शान्त भए पनि मनको एक कुनामा एउटा प्रसङ्गले घोचिरहन्थ्यो । कुरा के थियो भने– २ दिन अगाडिसम्म चालकहरूले गाडी हडताल गरेका थिए । तीजको दर खान गएका आफ्ना मान्छे उतै रोकिएका थिए । दर खान आएकी आफ्नी चेली पनि गोलबजारमै थुनिएकी थिइन् । उनीहरूको शिक्षा आयोगको परीक्षा मुखैमा आएको थियो । तयारीमा बाधा अवरोध भइरहेको थियो । त्यसै कारण मेरो मन भुट्भुटिइरहेको थियो ।

मेरो प्रेसर बढेर माथि १९५ तल १२५ पुगेछ । चेली डरले काँप्न थालिन् । गाडी चल्दैन एम्बुलेन्स बोलाओँ भन्न थालिन् । म भने हाँस थालेँ । आफ्नो जीवनसँग ख्यालठट्टा नगर्न सुझाव दिइरहिन् । म भने बाहिरी रूपले हँसीमजाकमा मस्त थिएँ, भित्री रूपले भने गम्भीर थिएँ । भनेँ, “धैर्य गर, कन्ट्रोलमा आउँछ । जति तनाव लियो उति बढ्ने त हो नि ! मनका घैलामैला फाल्न देऊ, प्रेसर काबुमा आउँछ । अढाई घण्टा पर्ख । अनि जाँची हेर, नियन्त्रणमा नआए, जे भन्छ्यौ त्यही गरौँला ।” लगातार ४५ मिनेट अनुलोमविलोम गर्न समय दिएँ । ४५ मिनेट कपालभाँती, भस्त्रिका र उच्चाइ प्राणायामलाई खर्चिएँ । र, केही समय मोर्निङ वाकमा विताएँ ।

नभन्दै प्रेसर जाँच्दा माथि १४५ र तल ९२ मा झरेको रहेछ । चेली पनि खुशी म पनि खुशी ! यसबाट उच्च रक्तचाप नियन्त्रण गर्न आफैँले सर्किदो रहेछ भन्ने बुझ्न सकेँ । यद्यपि मान्छेको मन न हो । आफ्नो नियन्त्रणमा राख्दा पनि सधैँ राख्न सकिन्न । चेतन मनलाई लगाम लगाउन सकिएला अवचेतन मन त नियन्त्रण बाहिर हुन्छ । एकपटक नियन्त्रणमा आएको उच्च रक्तचाप सधैँ आउँछ भन्ने छैन । मनमा अनेक कुरा खेले । शान्त पार्न खोजेँ तैपनि खेली नै रहे । त्यसैले असोज ०८ गते विहान ५:३४ बजे मोर्निङ वाक प्रारम्भ गरेँ । स्वामी रामदेवले मजस्ता उच्च रक्तचाप र पक्षाघातका बिरामीलाई लक्षित गर्दै भनेका कुरा सम्झेँ, “हाम्रा दुबै हातका हत्केला र खुट्टाका पैतालामा एक्युपड्चरका प्वाइन्ट हुन्छन् । तिनलाई विहान-बेलुका दबाउने हो भने सबै खाले रोगीका लागि विशेष लाभ मिल्दछ ।” बिराटनगरका अर्जुन गौतमले पनि खाली खुट्टामा गिट्टीमा हिँड्न सके लाभ मिल्छ भनेको कुरा सम्झेँ । सडकभरि गिट्टी ओछयाइएका थिए । तिनले खाली खुट्टामा घोच्दा एक्युपड्चरका प्वाइन्ट स्वतः दाबिने हुँदा मपनि खाली खुट्टै हिँड्न थालेँ । बाटाभरि मोर्निङ वाकमा निस्केका मान्छे लावालस्कर थियो । मेरो शिर निहुरिएको र ध्यान मोवाइलमा बजिरहेको श्रुतिसंवेग कार्यक्रमको अडियोमा थियो । आँखाभने मान्छेका पाउ जाँचनमा मग्न थियो । करिव सयको हाराहारीमा मान्छेहरू ओहोरदोहोर गरिरहेका हुँदा हुन् । सबैले जुत्ता-चप्पल लगाएको अवस्थामा फेलापरे । सिर्फ म एकलो खाली खुट्टाले यात्रा तय गर्दो थिएँ ।

केही मान्छेहरूले भने फर्किफर्की मतिर हेरिरहेको पाएँ । सायद तिनीहरू मेरै विद्यार्थीहरूका अभिभावक होलान् । माष्टरी पेशा समातेको कारण प्रत्यक्ष नचिने पनि अप्रत्यक्षरूपले मलाई चिन्ने थुप्रै होलान् भन्ने लाग्यो । किनभने तिनका विद्यार्थीहरूले मेरो हालतको अवगत गराउँदै यसो भनेका हुन सक्छन्, “हमर स्कूलमे एकटा लवका माष्टर आयल छै । लेकिन निक सँ बाजैला आ लरैला नही सकैछै । पढवैला निक रहे, दिनदशा लागले विचाराके !” सबै विचार पन्छाएर श्रुतिसंवेगमा अच्युत घिमिरेको आवाजसँग डुब्दै गएँ । उनी शंकर लामिछानेको ‘एब्स्याक्ट चिन्तन प्याज’ निबन्ध सङ्ग्रहका निबन्धहरू बाचन गरिरहेका थिए । आत्मपरक शैलीका मनोहारी निबन्धहरू सुन्दै गिट्टीको बाटो हिँड्दै गर्दा खुट्टामा तीखा गिट्टीले दिएको पीडा पनि भुसुकै भुलेको थिएँ । जनता माविको चौरमा ५० जना जति मान्छेहरू थिए । कोही कराँते खेल्दै थिए । कोही हात उचालेर दगुदै थिए । कोही भने फुटबल खेल्नमा मग्नमस्त थिए । मलाई पनि त्यही हुलमा मिसिन मन लाग्यो । यद्यपि मजस्तो अर्ध-अपाङ्ग त्यहाँ कोही थिएन । श्रुतिसंवेगको मधुर आवाज सुन्ने वातावरण थिएन । सबैभन्दा बढता त मलाई चाहिएका तीखा गिट्टीहरू थिएनन् ।

म सोझै पश्चिमतिर लागें । त्यो बाटो कहिल्यै हिँडेको थिइँ । सायद पुरानो चोहर्वातिर जाँदो हो । बलराम यादव सरको घर पनि चोहर्वा नै हो भन्ने सुनेको थिएँ । उतै पुगे पुगछु । नयाँ ठाउँ पनि हेर्छु । डा. ओम मूर्ति अनिलका अनुसार धेरै हिँडेर धेरै रक्तचाप घटाउँछु । हिँड्दा हिँड्दै एउटा काठ मिल सामुन्नेमा देखियो । मेरा घरमालिक सुवर्ण दाहालको मिलको भन्दा बढ्ता दाउराको रास देखेर छक्क परें । दाउरा त के काठै कुहेर जान्छन् तर बिक्री हुँदैहुँदैन् । यहाँका काठमिलको मालिकको समस्या बुझेर एकक्षण टोहोलाउन वाध्य भएँ । काठको साटो फलामको प्रयोग बढ्यो । दाउराको साटो ग्यास र बिजुलीको चलन चल्यो । अनि मिल बन्द गरे भइगयो नि ! भन्ने आशाराम मण्डल मिस्त्रीका कुरा सार्थक भएको अनुभूत भयो । गाउँघरतिर पनि मान्छेले दाउरामा खाना पकाउन छाडेछन् । मान्छे सुविधाका भोगी भएछन् । श्रीमान्-छोराहरूलाई विदेश पठायो, परिवारको आमदानी बढायो । र, सुविधाको लत बसाल्यो । सुहाउँदिलो खर्च गरेर दुई-चार पैसा बचत गर्न सके पो नेपालीहरूको दरिद्रता हट्थ्यो । राष्ट्रिय आमदानी बढ्थ्यो । एक त विभिन्न नाममा नेताहरूले नै नेपालीहरूलाई गरिब पारे । अर्कातिर जेल बाहिर बसेर र जेलभित्र रहेर अपराधीले दरिद्र बनाए । सबैभन्दा बढ्ता त नबुझेर हैन बढी जान्ने भएर नेपालीहरू स्वयम् गरिबीको दलदलमा फँसे । मनमा यस्तै विचार आए, गए । हिँड्दै जाँदा सुमित्रा योज्जन म्याडमले किनेको घडेरी नजिक पुगिएछ । त्यहाँबाट लोकमार्ग उक्लने बाटो गएको रहेछ । उतै लागें । भर्खर रोपेका बैगन र गोलभेडाका बिरुवाहरू भएको करेसाबारी देखियो । ती कलिला बिरुवाले पानी खान मागेजस्तो लाग्यो । दयालु नजरले मतिर हेरिरहेजस्तो लाग्यो । मुन्तिरपट्टी बोरीडले पानी फ्याकिरहेको थियो । यद्यपि त्यसको कुलो तल्लि र धानबारीमा लगेको थियो । मलाई कुलो फर्काएर करेसाबारी सिँचाइ गर्न मन लाग्यो । मनले चाहेको गर्न मिल्दैन भनेर मनलाई बुझाएँ । नत्र त्यता डुल्न पनि मनाही हुन्छ भनेर सम्झाएँ ।

लोकमार्ग उक्लँदा त हटिया छिर्ने पश्चिमी मार्गमा पो पुगियो । म छक्क परें । कहाँ न कहाँ पुगेँ भनेको त घुम्दैफिदै रुम्जाटार भनेझैं पो भयो । तल्लि उपेन्द्र अधिकारीको घरमा कल्पनाथ नामको बिरुवा रोपेको रहेछ । अधिकारी बाजे सधैं बिहान-बिहान आएर ३-३ वटा पात टिपेर चपाउनु र निल्नु उच्च रक्तचाप त के डाइबिटिजको समेत दोहोलो काड्छ, अरू ओखती खानै पर्दैन भन्थे । अर्का माष्टरजी चाहिँ संसारकै सबैभन्दा तीतो बनस्पति भनेकै कल्पनाथ नै हो भन्थे । मैले पनि ३ वटा पात टिपेर चवाएँ । तीतो, अति नै तीतो निल्न त के चपाउनै नसकिने तीतो रहेछ । साँच्चै संसारकै तीतो चीज रहेछ भन्ने विश्वास भयो । उच्च रक्तचाप काबुमा आउने आशले आँखा चिम्लेर चपाएँ र निलें । आफ्नो डेरामा आउँदा ट्याक्रे विहानको ६:३४ बजेको रहेछ । एक घण्टा मोर्निड बाकमा वितेछ ।

लक्ष्मीले एक गिलास मन तातो गाईको दूध टक्र्याइन् । मैले सुरुप्प-सुरुप्प पारेर सिद्धयाएँ । काँचो लसुन र भिजाएको मेथी पनि खुवाइन् । र, थकाइ मरेपछि उनले मेरो बीपी चेक गरिन् । मेरो बीपी माथि १३५ र तल १८८ मा सीमित भएछ । मन शान्त भयो । दैनिक आहारविहारमा ख्याल गरे चाँडै उच्च रक्तचाप र पक्षाघातबाट छुटकारा पाउन सकिने आशा पलायो । मलाई परोक्ष शुद्धिबुद्धि दिने दार्शनिक ओशो, स्वामी रामदेव, राजीव दीक्षित, अर्जुन गौतम, डा. ओम मूर्ति अनिलहरूलाई हृदयदेखि नै नमन गर्दै लेखपढमा व्यस्त भएँ ।

धन्यवाद !!!

व्यङ्ग्य

नाङ्गाहरुको आन्दोलन

माधव पोखरेल 'गोज्याङ्ग्रे'

गाईघाट, उदयपुर, नेपाल

बाहिर बाहिर नैनसुत भित्र भूँइमा सुत
क्रान्तिकारी बाहिरी खोल भित्र ओछ्यान मुत
कति राम्रो चलन आयो आफै नाङ्गो हुने
दुर्गन्धले भरिएको मन कसले धोइदिने ।

माथि लेखिएका व्यङ्ग्य कविता पद्धता के लाग्दछ भने राजनीति गर्नेहरुसँग मिल्दोजुल्दो वाक्यहरु छन् । बाहिर ठूलो हु, सफा स्वच्छ विचारको, आदर्शवादी, क्रान्तिकारी कुरा गर्ने अनि भित्रभित्र भने हरिलम्फु केही नभएको, घरमा चिसो भुईमा सुत्ने, गए गुत्रेको व्यवहार भएको, आफ्नो इज्जतको ख्याल नभएको, अरुलाई मान्छे नै नगान्ने, आफूमात्र जान्ने, गलत काममा सधैं लागिरहने प्रवृत्तिको, अत्यन्त फोहोर व्यवहारको कालो हृदय भएको मान्छे नाङ्गो हुन्छ रे । त्यस्ताले गरेको आन्दोलनको औचित्य नै हुँदैन भन्ने हो भने फेरि पनि त्यस्तैहरुले आन्दोलनलाई चकाईरहेको हुन्छन् ।

विश्वमा सबैभन्दा बढी आन्दोलन गर्ने मुलुक कुन हो भनी कसैले सोधेमा म ढुक्कसँग जवाफ दिनेछु कि नेपाल हो भनेर । बाहिर भोका, नाङ्गा भनिएकादेखि धोखाले पोका भरिएकाहरु समेत नेपालमा आन्दोलनमा होमिएका छन् । भरिपूर्ण भएकाहरु नङ्ग्याउन आन्दोलन गर्छन भने भरिपूर्ण भएर पनि केही आफैँ नाङ्गो हुन आन्दोलन गर्नेहरु पनि हाम्रो समाजमा मुख देखाउन नसक्ने गरी नाङ्गिएर आन्दोलित भएको गोप्य कुरा पनि आन्दोलित हुनेहरुले थाहै नपाईकन फैलिएको छ । मुलुकमा चल्ने, चलाइने र भैरहेको आन्दोलनले पूर्णता होइन नगनता पाएको छ । अर्थहिन र उद्देश्यहिन आन्दोलन समाज रुपान्तरणका लागि भन्दा आन्दोलनकारीहरु नाङ्गिने आन्दोलनको स्वरुप हो भन्ने कुराको पुष्टि भएको छ । समाजका भरिलाहरु अरुका अगाडि नाङ्गिन यसै गर्ने गर्दछन । बाहिर बाहिर आन्दोलनका खरा कुरा गर्ने अनि कसैले अलि साहो गरी बोलेमा डरले थुरथुर हुँदै घरमा गएर कुना पस्ने प्रवृत्तिको आन्दोलनकारीहरु

पनि हाम्रो मुलकमा नभएका होइनन् । कोही गोप्य आन्दोलन गर्ने त, कोही भूमिगत, कोही जलगत, कोही स्थलगत त, कोही हावागत आन्दोलन चर्काएर केही मर्काउन पाइन्छ कि भन्नेहरूले आन्दोलनको बीऊ रोपेर जिउ जोगाई घिऊ खाएर निऊ खोज्दै हिडेका पनि छन् । नाङ्गाहरूले जे पनि गर्छन न इज्जत छ न नाम न काम न दाम न माम छ । अरु केही नपाएर मुलुकलाई तहस नहस पार्न र रेडियो टेलिभिजन पत्रपत्रिकाबाट नाम सार्वजनिक गर्नकै लागि पनि आन्दोलनको बीऊ रोपेर खाएको घिऊ पचाउन आन्दोलनमा लागेका छन् ।

आफै नाङ्गिन नाङ्गाहरूले गरेको आन्दोलनमा सहभागीहुनेहरूले पहिले आफ्नो रुपलाई ऐनामा हेरेर आन्दोलनको स्वरुप तयार पारे त हुन्थ्यो । तर पहिले अर्काको रुप हेरेर आफूभित्रको कालो तत्वलाई अपनत्व ठानेर आफै नाङ्गो बन्ने आन्दोलनलाई बिज्ञापन गरेर आफूभित्रको नाङ्गो पनालाई उदाङ्गो पारेका छन् । नेपाली राजनीति भित्रको आन्दोलनलाई अधिकार प्राप्तिको लागि भन्दा अधिकार गुमाउने आन्दोलनका रुपमा धेरैले ब्याख्या गरेका छन् । अधिकारका लागि आन्दोलन गर्दा पहिले आन्दोलनकारीले केही गुमाउन सक्नु पर्दछ भन्ने कथनलाई मन्थन गर्ने हो भने पाउने कुरालाई गौण राखेर गुमाउने कुराको महत्व बुझ्नु पर्दछ ।

समाजमा रहेका सवै जात र वर्ग नाङ्गो हुन्छन् भन्ने होइन । राजनीतिक, साँस्कृतिक वा सामाजिक रुपले नाङ्गिनु भनेको समाजका नेता भनाउँदाहरूको अस्तित्व बढोत्तरी हुनु हो । किनभने समाजमा राजनीति गर्नेहरूलाई नराम्रो काम गर्ने जनविरोधी, भतुवा आदि भनेर चिनिन्छ । नागरिक समाजले उनीहरूलाई अब विश्वास नै गर्न छाडेका छन् । जव समाजबाट विश्वास जित्न सक्दैनन् तव उनीहरूको अस्तित्व बढेर जाने नेताहरूमा विश्वास भएकैले पनि मनपरी गरेर हिड्न थालेका हुन भन्दा कुनै अत्युक्ति हुँदैन जसका कारण आफ्नो कामले आफै नाङ्गो हुन रहर भनौ वा बाध्यता भनौ वा सामाजिक अभिशाप के भनौ आन्दोलनले नाङ्गाहरूलाई अझ नाङ्गो बनाएको छ ।

शरीरमा आकर्षक सुट टाई लाएर हिरो बन्ने होडबाजी चलेको समयमा ती हिरो बन्नेहरू बाहिर जति सुटेट बुटेड देखिन्छन् भित्रभित्र त्यति नै फोहोर जमाएर राख्ने अनि त्यो जमाएको फोहोर ओकलेर नाङ्गिने संस्कार पनि विकसित नभएको होइन । हुन त यो काइदा कुनै नराम्रो भने होइन किनभने नाङ्गो हुँदा अझ बढी चर्चा हुने भएकाले नेताहरू यस्तै यस्तै कार्यमा बढी रमाउने गरेको रहस्य खुलेको छ । के खोज्छस् कानो आँखो भनेझैँ नेताहरूलाई निऊ चाहिएको बेलामा आफ्नो चरित्रले साथ दिईरहेको अवस्थामा आफ्नै कर्तव्यका कारण नाङ्गो हुन पाउनु जस्तो गौरव को कुरो अरु केही होइन जस्तो लागेर आउछ । राजनीति नगरे पनि आफुलाई झुठको खेतीका नाइके भन्न रुचाउने नाङ्गाहरूले स्वीकार गरेकै कुरा हो । यसरी आफ्नो कुरालाई स्वीकार गर्नु सबैभन्दा ठूलो आन्दोलन हो र यसले आन्दोलनकारीलाई अझ ठूलो आन्दोलन गर्ने हौसला प्रदान गर्दछ भन्ने जन विश्वास पनि रहेको छ ।

कार्यकर्ता भन्दा पनि नेताहरु नै बढी भएको देश भनेर सामान्यज्ञानमा लेख्नुपर्ने समयमा नाङ्गाहरुले गरेको आन्दोलनको औचित्य माथि न कसैले प्रश्न तेस्योउन सक्छन् न त कसैले औलो नै ठड्याउन सक्छन् । किनभने आन्दोलनकारीहरु नै नाङ्गा छन् भने उक्त आन्दोलनमा सहभागी हुन जानेहरुले पनि नाङ्गै जानुपर्ने हुन्छ । लाटाको देशमा जाँदा लाटै बन्नुपर्ने र गाँडाहरुको देशमा जाँदा गाँडे बन्नु पर्ने अनि कानोको देशमा जाँदा कानै बनेर हाहोमा होहो निलाउनु पर्ने हाम्रो मुलुकको संस्कार रहेकोले संस्कार बिगारेर आफैलाई मुलकबाटै तिरस्कार गर्न कोही पनि तम्सेलान् जस्तो चाँहि मलाई लाग्दैन । संक्षेपमा भन्नुपर्दा नाङ्गाहरुको आन्दोलन अरुलाई नाङ्गो पार्नका लागि गरिएको एउटा राजनीतिक व्यायाम हो । जुन व्यायामले आन्दोलनकारीहरु बाँदर हुन्छन् । जसले आफ्नो घर पनि बनाउँदैन र अर्काले बनाएको घर पनि भत्काएरै छाड्छ ।

नेपाली राजनीतिमा नाङ्गाहरुको जति महत्व छ त्यती विश्व राजनीतिमा अरुको महत्व हुँदैन । किनभने नेपालमा जस्तै नाङ्गाहरुको महत्व अन्य मुलुकमा नभएकोले पनि होला नेपाली राजनीतिमा कोही अर्जुन वाण प्रहार गर्छन, त कोही एकलव्य बन्छन त कोही विश्वामित्र ऋषि बनेर झुठको खेतीमा मल हालेर कौरवहरुको र पाँच पाण्डवकोझैँ युद्धमा होमिन्छन् । कोही बक्रदृष्टि लिएर, दूर दृष्टि लिएर पनि नजिकमा भए गरेका घटनाहरु देख्दैनन् । अनि यस्ता नाङ्गाहरुले गरेको महान् नाङ्गा आन्दोलनले विश्व राजनीतिमा महत्व नपाए कसले पाउने त ?

आन्दोलनकारी स्वभावैले विद्रोही हुन्छन । किनकी नाङ्गो हुन उनीहरु विद्रोही हुन्छन् भन्ने कुरा पूरा सत्य नभए पनि यस कुरालाई एकलव्य ऋषिले शिशुमुनी बसेर अर्जुन दृष्टि लिएर हेर्दा आफै द्वैलव्य भएको देखेका थिए मात्र होइन कि पाएका पनि थिए । विश्वामित्र ऋषिले पनि कुरा के रहेछ भनेर आँखा नभए पनि दुरदृष्टि लाउँदा आफैँ दुर्गन्धित शरीर लिएर मनपरी बोलिरहेका पाएका थिए । यस्ता नाङ्गाहरुले आफुलाई अरुका अगाडि भरिलो देखाएर विश्वास जित्न गरेको प्रयासले आन्दोलन र आन्दोलनकारी सबै संवेदनशील तथा गुप्ताङ्ग समेत देखिने गरी राष्ट्रिय नाङ्गा आन्दोलनकारीका रुपमा नेपाली जनताका अगाडि परिचित भएको सूचना उनीहरु आफै जाहेर गरिरहेका छन् । भनौ कागले आफ्नो नाम आफैँले काढिरहेकोझैँ गरी नाङ्गा आन्दोलनकारीहरु पनि हामी नाङ्गा हौ भन्दै आफैँलाई विभिन्न उपनाममा परिचित गराएर आन्दोलनमा अझै पनि कुनै न कुनै रुपले सरिक भैरहेका छन् ।

साहित्यिक समाचार

रूस-नेपाल सहयोग तथा मैत्री समाजको ५५-नौ. वर्षान्त समारोह

कृष्णप्रकाश श्रेष्ठ

मास्को, ७ हिसेम्बर २०१८ (शुक्रवार) । रूस महासंघको राजधानीमा रूस-नेपाल सहयोग तथा मैत्री समाजको ५५-औ. वर्षान्त समारोह भव्यताका साथ सुसम्पन्न भएको छ । त्यसमा मैत्री समाजका सदस्यहरूका अतिरिक्त रूसी लेखककवि, कलाकार, पत्रकार र गण्यमान्य व्यक्तिहरू लगायत विभिन्न संघसंस्था र निकायका प्रतिनिधिहरूका साथै रूसमा रहेका नेपाली समुदायका विभिन्न संघसंस्थाका प्रतिनिधिहरूको पनि बाक्लो उपस्थिति रहेको थियो भने रूसका लागि नेपाली राजदूत ऋषिराम घिमिरे प्रमुख अतिथि तथा रूस महासंघको परराष्ट्र मन्त्रालयको द्वितीय एशिया विभागका उपनिर्देशक दानिला भिक्तोरोभिच गानिच विशिष्ट अतिथिको रूपमा निम्त्याइनु भएको थियो । रूस-नेपाल सहयोग तथा मैत्री समाजका अध्यक्ष सेर्गेइ मिखाइलोभिच नेक्रासोभले समारोहमा उपस्थित सम्पूर्ण महानुभावहरूको स्वागत गर्दै विगत ५५ वर्षदेखि जनस्तरमा रूस तथा नेपालबीच सम्बन्ध विकासमा गहकिलो योगदान पुर्याउँदै आएको यस सामाजिक संस्थाको क्रियाकलापबारे संक्षेपमा प्रकाश पार्दै विगत ३ वर्षको अवधिमा नेपाल-रूस दौत्य सम्बन्ध स्थापनाको ६० वर्ष मनाउने क्रममा नेपालको राजधानीस्थित रूसी विज्ञान तथा संस्कृति केन्द्रको प्राङ्गणमा रूसी महाकवि अलेक्सान्द्र पुशकिनको प्रतिमा स्थापना तथा केही दिनअघि मात्र नगरकोटमा दागेस्तानी जनकवि रासुल हाम्जातोभको आवक्ष प्रतिमाको अनावरण गरिएको उल्लेख गर्नुका साथै बुद्धको पवित्र जन्मस्थल लुम्बिनीमा रूसको बौद्धविहार निर्माण गर्ने भव्य योजना साकार गर्ने दिशामा कार्य भइरहेको र त्यहाँ सेन्ट-पिटर्सबर्गमा जारकालीन अवस्थामै निर्माण गरिएको यूरोपकै पहिलो बौद्धविहारको अनुकिर्तिस्वरूप विहार बनाइने पनि सूचित गर्नुभयो । भव्य समारोहको पूर्ववेलामा रूस-नेपाल सहयोग तथा मैत्री समाजको कार्य-विवरण तथा निर्वाचनसम्बन्धी व्यापक सम्मेलन सम्पन्न भई १३ सदस्यीय नयाँ कार्यकारिणी समिति, १२ सदस्यीय संरक्षक परिषद् र ४ सदस्यीय लेखापरीक्षण समितिको निर्वाचन सुसम्पन्न भएको थियो । कार्यकारिणी समितिमा सेर्गेइ नेक्रासोभ अध्यक्ष, अलेक्सान्द्र सोलोभ्योभ यथावत् मानार्थ अध्यक्ष, उपाध्यक्षमा भ्लादिमिर फेदोतोभ, डा. बद्री के.सी., दीनानाथ राजभण्डारी, उपाध्यक्ष-सचिवमा बोरिस भेर्शिनिन र सदस्यहरूमा नेल्ली स्तेपानोभा, सपिला राजभण्डारी, नाताल्या गुबिना, ताच्याना उबुशाएभा, बुलात चिम्बाएभ, शिवमणि भुत्र्याल र भिक्टर जुएभ । दुइपटक सोभियत संघवीर अन्तरिक्षयात्री जानिबेकोभको अध्यक्षतामा संरक्षण समितिको उपाध्यक्षमा एभोनी कोजोरेजोभ, सेर्गेइ भेलिचिकन,

डा. मणिराज पोखरेल, डा. ऋषिकान्त मण्डल तथा संरक्षक-सदस्यमा ऋषिराम घिमिरे, भालेरी नाजारोभ, आन्द्रेइ त्रोफिमोभ, डा. भरतराज शर्मा पौडेल, डा. उपेन्द्र महतो, जीवा लामिछने र टेकराज निरौला । लेखापरिक्षण समितिमा एल. सिनित्सिना अध्यक्ष, अनि सदस्यमा ताच्याना एगोरोभा, आल्ला नोभिकोभा, डा. एकनारायण चापागाईं । रूसका लागि नेपाली राजदूत महामहिम ऋषिराम घिमिरेले आफ्नो मन्तव्यमा रूस-नेपाल सहयोग तथा मैत्री समाजका नवनिर्वाचित पदाधिकारीहरूलाई दुई देशबीच मैत्री विकासको कार्यमा उत्तरोत्तर सफलताको कामना गर्नुभयो र नेपाली रनजदूतावासको सभाकक्षमा मैत्री समारोह सम्पन्न भइरहेकोमा हर्ष प्रकट गर्नुभयो । रूस परराष्ट्र मन्त्रालयको द्वितीय एशिया विभागका उपनिर्देशक दानिला गानिचले रूस र नेपालबीच द्विपक्षीय सुमधुर सम्बन्ध कायम रहेको चर्चा गर्नुभयो । मास्कोमा दागोस्तान गणराज्यको प्रतिनिधित्व गर्ने हाम्जात हाम्जातोभले नेपालमा दागोस्तानी जनकविको प्रतिमा अनावरणमा भाग लिन काठमाडौं पुगेको आफ्नो अनुभव बताउनुभयो । मैत्री समाजका मानार्थ अध्यक्ष अलेक्सान्द्र सोलोभ्योभले यस संस्थामा आफ्नो सम्बद्धता र क्रियाकलापको छेत्रकरीमा चर्चा गर्नुभयो ।

सन् १९६३ को २२ नोभेम्बरका दिन मास्कोको केन्द्रमा स्थित मैत्री गृहको विशाल सभाकक्ष र बाल्कोनीमा समेत जनसमुदायका प्रतिनिधिहरूको उपस्थितिमा सम्पन्न भएको प्रथम सम्मेलनले सोभियत नेपाल मैत्री समाज स्थापनाको घोषणा गरिएको उल्लासपूर्ण वातावरण देख्ने प्रत्यक्षदर्शी रही विगत ५५ वर्षसम्म नै राजा महेन्द्र र वीरेन्द्रको राजकीय भ्रमणलगायत सबै मैत्री समारोहहरूमा अनुवादकार्य गर्दै आएको यस पंक्तिकार (कृष्णप्रकाश श्रेष्ठ) लाई पनि दुई शब्द बोल्ने सुअवसर प्रदान गरिएको हुँदा रूस-नेपाल सहयोग तथा मैत्री समाजको तत्परतामा नेपालमा रूसी महाकवि अलेक्सान्द्र पुशकिन एवं दागोस्तानी जनकवि रासुल हाम्जातोभको प्रतिमा स्थापना भएको परिप्रेक्ष्यमा नेपालको यात्रा गर्ने प्रथम रूसी विद्वान्, बुद्ध धर्मका अध्येता इभान मिनाएभको प्रतिमा नेपालमा र रूसलाई जीवनको अन्तिम क्षणसम्म पनि सम्झने र दौत्य सम्बन्ध स्थापना हुनुभन्दा ३ वर्ष पहिले समेत गरी सोभियत रूसको दुईपटक यात्रा गर्ने नेपाली महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको प्रतिमा रूसमा रहोस् भन्ने आफ्नो सपना पनि कुनै दिन अवश्य साकार होला भन्ने आशासहित हाम्रा दुई देशबीच मित्रता र सहयोगको विकासमा गहकिलो योगदान पुऱ्याउने यस मैत्री समाजको मुहानमा रहेका विख्यात सोभियत नेपालविद् इल्या रेड्को, प्रथम अध्यक्ष निकोलाई मोखोभ, सोभियत संघको विघटनपश्चात्को जटिल अवस्थामा पनि यस संस्थाको अस्तित्व र साख जोगाइराख्ने द्वितीय अध्यक्ष अन्तरिक्षयात्री युरी मालिशेभ प्रभृतिको योगदानलाई बिर्सन नहुने र उनीहरूको सम्झना चिरस्थायी राख्ने प्रयास हुनु अत्यन्त जरुरी छ भन्ने विषयमा जोड दिएको थिएँ । भव्य समारोहको समाप्तिपश्चात् सांस्कृतिक कार्यक्रमअन्तर्गत

रूसी, नेपाली र हिन्दीमा समेत रूसी कलाकार तथा नेपाली विद्यार्थीहरूको सहभागितामा बेलावादनसहित शास्त्रीय संगीत, रोमान्स गीत, आधुनिक गीत, नेपाली नृत्य र गीतका साथै फेशन शो पनि प्रस्तुत गरिएका थिए । समारोहका सहभागीहरूको सम्मानमा सन्ध्याभोजको पनि आयोजना गरिएको थियो ।

मिति : ८ डिसेम्बर २०१८,

मास्को, रूस महासंघ ।

ताइवानमा नेपाली दिवस मनाईयो

नेसनल पिङ्दोङ युनिभर्सिटी अफ साइन्स एंड टेक्नोलजी ताइवानमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले नेपाल दिवस भव्यताकासाथ मनाएका छन् । अपराह्न १:३० बाट अतिथी स्वागतबाट सुरुभएको कार्यक्रम बेलुकी ६:०० बजेसम्म चलेको थियो । उक्त कार्यक्रममा ताइवानका विभिन्न ठाउँमा बस्दै आउनुभएका नेपाली विद्यार्थीहरूको समेत उपस्थिति रहेको थियो । अनुमानित ३०० जना सहभागी उक्त कार्यक्रममा इन्डोनेसियन, ताइवानी तथा भिएतनामी विद्यार्थीहरूको विशेष सहभागीता रहेको थियो । नेपालको राष्ट्रिय गानबाट उद्घाटन भएको कार्यक्रममा नेसनल पिङ्दोङ युनिभर्सिटी ट्रपिकल एगृकल्चर बिभागका बिभागिय प्रमुख प्रा. डा. फिलिप चङ्गले नेपाली विद्यार्थीहरूको प्रशंसा गर्नुका साथै शुभकामना पनि ब्यक्त गर्नुभएको थियो । वहाले विश्वविद्यालयका विभिन्न कार्यक्रममा नेपाली विद्यार्थीको सकृय सहभागिताले विद्यार्थीको व्यक्तित्व विकासमा टेवा पुर्याउनुका साथै भाषिक सांस्कृतिक पक्ष पनि उजागर हुने बताउनु भयो । त्यसैगरि अतिथी मन्तव्यका क्रममा वन तथा कृषि विश्वविद्यालयका अतिथी प्रध्यापक डा. जे टी याङले नेपालका विभिन्न ठाउँले आफूलाई लोभ्याएको र धेरै पटक नेपाल भ्रमण गरिसकेको बताउनु भयो । उहाले नेपालहरूको आतिथ्यताको सराहना गर्दै नेपालिहरू वास्तबमै खुशी देखेको बताउनु भयो । त्यसैगरि कार्यक्रमका प्रमुख अतिथी, विश्वविद्यालयका प्रेसिडेन्ट चाङ-सेन ताङ्गले नेपालिहरू निकै मेहनती र इमानदार हुने बताउनुभयो । नेपाल संस्कृतिकरूपमा धनी भएको र आफू नेपाल जान चाहेको बताउनु भयो । नेपाली विद्यार्थीहरूलाई उत्तरोत्तर प्रगतिको कामना गर्नुका साथै अपठ्यारो परेको अवस्थामा आफूले भरपुर सहयोग गर्ने बताउनु भयो । कार्यक्रमको सञ्चालन अनिल चन्द्र नेउपाने, तुल्सी लक्ष्मी सुवाल तथा अन्य विद्यार्थीहरूले गर्नुभएको थियो । कार्यक्रममा नेपाली विद्यार्थीहरूले नेपालका नेवारी तथा अन्य गीत एवं नृत्य प्रस्तुत गरेर मनोरञ्जन प्रदान गर्नुभएको थियो । त्यसैगरी इन्डोनेसियन, भिएतनामी, बर्मेली, दक्षिण अमेरिकी एवं क्यारेबियन विद्यार्थीहरूले आ-आफ्नो देशका विशेष प्रस्तुतीहरू गरेका थिए । कार्यक्रममा नेपालका विभिन्न प्रयटकिय स्थानका फोटोहरू प्रदर्शन गर्नुका साथै विदेशी

साथिहरूलाई भ्रमण वर्ष २०२० मा नेपाल भ्रमणका लागि निमन्त्रण गरिएको थियो । कार्यक्रममा सहभागिहरूले नेपाली खानाका परिकारहरू विशेष मन पराउनुभएको थियो । कार्यक्रममा इन्डोनेशियन खानाको परिकार र नेपाली खानाका स्टलहरू राखिएको थियो। नेपाली गितसंगित, नृत्य प्रस्तुती , पोस्टर प्रदर्शन तथा खानाका परिकारका माध्यमबाट नेपाल पहिचानमा सहयोग पुगेको नेपाली विद्यार्थी एसोसिएसनका अध्यक्ष शंकर पन्थीले बताउनुभयो । नेपाल दिवस कार्यक्रमको संयोजन सोहि युनिभर्सिटीमा अध्यापन गराउने डा. लेखनाथ काफ्लेले गर्नु भएको थियो ।

रूस-नेपाल काव्य संगम भव्यताकासआथ सुसम्पन्न

रूसको राजधानीमा १ डिसेम्बर २०१८ शनिवारका दिन मास्कोको एक केन्द्रीय सडक बोल्साया निकित्स्कायामा अवस्थित केन्द्रीय लेखक भवनमा विश्व नेपाली साहित्य महासंघ रूस शाखा तथा रूस लेखक संघ मास्को नगर संगठनको संयुक्त आयोजनामा रूस-नेपाल काव्य संगम भव्यताकासआथ सुसम्पन्न भयो । रूस लेखक संघकी सदस्य, कवयित्री ताच्याना चेग्लोभा तथा विश्व नेपाली साहित्य महासंघ रूस शाखाका महासचिव डा. मनमूर्त भुर्तेलबाट संचालित त्यस समारोहमा विनेसासंका केन्द्रीय सल्लाहकार कृष्णप्रकाश श्रेष्ठका साथै प्रमुख अतिथिको रूपमा रूसका लागि नेपाली ताजदूत नहामहिम श्री ऋषिराम घिमिरे तथा रूसी साहित्य प्रज्ञा-प्रतिष्ठानका अध्यक्ष बोरिस रिआबुखिनको समुपस्थिति रहेको थियो भने अतिथिको हैसियतले साहित्यशास्त्रमा महाविद्यावारिधिको प्राज्ञिक उपाधिप्राप्त प्राच्यविद् अलेक्सान्द्र सेन्केभिच, राजकीय दुमामा सल्लाहकार गेन्नाडी आभ्दाएभ, गैरआवासीय नेपाली संघ अन्तरराष्ट्रीय समन्वय परिषदका सदस्य एकनारायण चापागाईं, रूस-नेपाल सहयोग तथा मैत्री समाजका उत्तरदायी सचिव बोरिस भेशेनिन प्रभृति विभिन्न रूसी तथा नेपाली सामाजिक संस्थाका प्रतिनिधिहरूको सहभागिता रहेको थियो ।

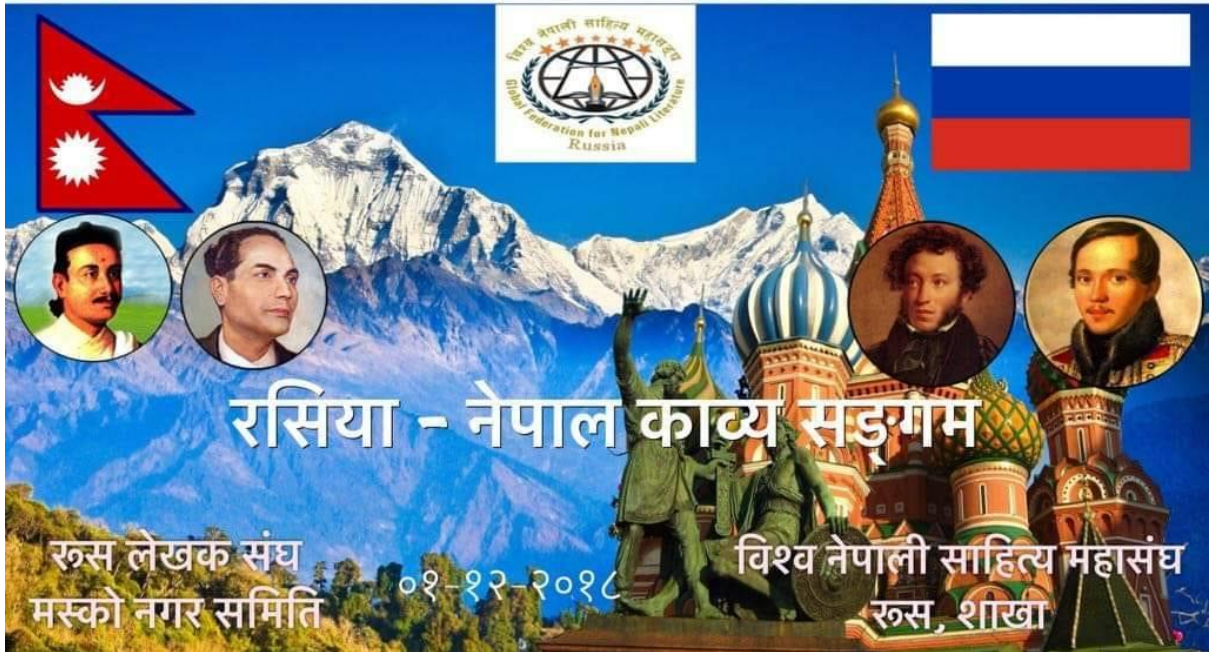
विश्व नेपाली साहित्य महासंघ रूस शाखाका अध्यक्षबाट स्वागत मन्तव्य व्यक्त गरिएपश्चात् महामहिम राजदूतज्युबाट समारोहका अयोजकहरूलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्नुभयो र रूस र नेपाल बीर साहित्यक सम्बन्ध विकासमा कृष्णप्रकाश श्रेष्ठको योगदानको चर्चा गर्दै भविष्यमा रूस र नेपालका साहित्यकारहरूको आदानप्रदान तथा संयुक्तप्रयासबाट एक दोस्राको साहित्यको अनुवादको सम्भाव्यताबारे विचार व्यक्त गर्नु भयो । रूसी साहित्य प्रज्ञा-प्रतिष्ठानका अध्यक्ष बोरिस रिआबुखिनबाट कृष्णप्रकाश श्रेष्ठलाई सम्मानपत्र प्रदान गर्नुका साथै स्वलिखित काव्यकृति “रूसी घटनावली” पनि प्रदान गरिएको थियो ।

रूस-नेपाल साहित्य संगममा विशिष्ट चर्चितहरूको मन्तव्यपश्चात् विनेसासंबाट प्रकाशित तथा कृष्णप्रकाशबाट बेपालीमा अनुदित ९ जना आधुनिक रूसी कविहरजका २३ वटा कविताहरूकि द्विभाषिक संग्रह "रूसी काव्यपल्लव" को लोकार्पण गरियो र त्यस कवितासंग्रहका सहभागी रूसी कवि तथा कवयित्रीबाट रूसी भाषामा कविता वाचग गरिएको थियो ।

रूसी गायिकाहरूबाट बीचबीचमा रूसी गीत पनि प्रस्तुत गरिनुका साथै कविता सङ्ग्रहमा समाविष्ट केही कविताहरू गीतको रूपमा समेत भिडियोमार्फत् पर्दामा प्रस्तुत गरिएका थिए । तत्पश्चात् नेपाली कवितावाचनको क्रम सुरु भयो । मास्कोस्थित नेपाली राजदूतावासमा कार्यरत कुमारबहादुर श्रेष्ठ क्रान्तिबाट रूस-नेपाल सम्बन्धबारेको कविता प्रस्तुत गरिएको थियो भने कवयित्री कला पोखरेल दाहालबाट रूसी अनुवादमा जीवन शिर्षक राखिएको

गजल, कवि दिगम्बर भट्टबाट "आमा" त्रिर्षकको कविता, गोविन्दप्रसाद गौतमबाट जनामेको गाउँ फलेवासको सौन्दर्य गाजास्वरूप कविता र डा. मगमूर्ति भुर्तेलबाट हवाई यात्रामा देखिने मनोरम बृश्याबारे "नील गगन" कविता प्रस्तुत गरिएको थियो भने कृष्णप्रकाश श्रेष्ठबाट आफानो मन्तयके क्रममा काठमाडौं नगरकोटमा रसियाली दागेस्तानी जनकवि रासुम हाम्जातोमको प्रतिमा हालसालै २६ नोभेम्बरका दिन नेपालमा अनावरण गरिएको परिप्रेक्षमा उगको नेपालविषयस काव्यको नेपाली अनुवादबाट जीवित देवी कूमारीबारे केही हरफ मंगलाचरणको रूपमा प्रस्तुत गरिएको थियो ।

समारोहको अन्तिम चरणमा 'स्वतन्त्र माइक' शिर्षकमा इच्छुक कविहरूलाई कविता वाचनको लागि आह्वान गरिएको थियो । कवयित्रीद्वय ल्युदमिला आभ्देएभा तथा नेल्ली कोपेइकिनाबाट कृष्णप्रकाश श्रेष्ठप्रति समर्पण गरिएका कविता वाचन गरेका थिए भने अन्य कविहरूले आ-आफ्ना कविता पढेर सुनाएका थिए । समयभावले गर्दा इच्छुक सबै कविहरूले कवितावाचन गर्न नभएको भान भइरहेको थियो । बाआकी अर्को यस्तै कार्यक्रमका लागि थाँती राखेर रूस नेपाल काव्य संगम समापन गरिएको संयुक्त काव्य समारोहका सहभागी नेपाली तथा रूसी मित्रहरूप्रति हार्दिक साधुवाद !

साहित्यिक मूलबाटो अनलाईन ई-पत्रिका

प्रधानसम्पादक

डा. लेखनाथ काफ्ले, अनलाईन संयोजक: विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ

सम्पादक

नवराज न्यौपाने, कपिल अधिकारी, मनोज कंडेल, चेतनारायण ज्ञवाली, सुदर्शन पाण्डे, शंकर पन्थी र दिपेश घिमिरे

संरक्षक

विश्वास दीप तिगेला (संयुक्त अधिराज्य), अध्यक्ष: विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ, विश्व केन्द्रीय समिती

प्रकाशन तथा बितरण (सम्पूर्ण कार्य स्वयंसेवाका लागि गरिएको र निःशुल्क वितरित)
विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ, विश्व केन्द्रीय समिती

आवरण तथा साजसज्जा: डा. लेखनाथ काफ्ले

आवरण फोटो: वेबसाइहरूबाट तथा अन्तिम पृष्ठ फोटो: डा. लेखनाथ काफ्ले (भल्लेश्वोर मन्दिर परिसर, चन्द्रागिरी, नेपाल)

सम्पर्क तथा सृजना सम्प्रेषण: gfnl.letter@gmail.com website: www.gfnl.org